

კავკასიის

ქალაქი

КАВКАЗСКИМ
ГОРОДЪ

შანი ნომრისა 3 მან.

Цѣна номера 3 руб.

№ 2.

თბილისი
ТИФЛИСЬ

1 თბილისი
февраля 1919 г.

კავკასიის ქალაქი

ორკვირეული გამოცემა თვითმართველობათა კითხვების შესახებ.

რედაქციის ადრესი: თბილისი, სომხის ბაზარი, № 6.
ქალაქთა კავშირი, ტელეფ. 7-31.

ხელის მოწერის პირობანი: ერთი წლით—60 მან., ექვსი თვით—35 მან., სამი თვით—15 მ., ერთი ნომერი თბილისში—3 მ. სხვა ქალაქებში—3 მ. 50 კ. მისამართის გამოცვლა—50 კ. განცხადებების ფასი: პეტიტის სტრიქონი ტექსტის ბოლოში—1 მ. 50 კ. ვინც ქალაქთა თვითმართველობებში ალაგს ეჭვბენ მათ გადახდებათ ნახევარი.

„Кавказскій Городъ“

Органъ Главнаго Комитета Союза Городовъ Республики Грузіи.

Двухнедѣльное изданіе по вопросамъ муниципальной жизни.

Адресъ редакціи и Конторы: Тифлисъ, Армянскій Базаръ, 6.
Союзъ Городовъ. Телефонъ 7-31.

Условія подписки: на 1 годъ—60 руб., на 6 мѣсѣц.—35 руб., на 3 мѣсѣц.—15 руб. За перемѣну адреса—50 коп. Цѣна отдѣльнаго номера: въ Тифлисъ—3 руб., въ другихъ городахъ 3 руб. 50 коп. Плата за объявленія: за строку четвѣта позади текста—1 руб. 50 коп. Для лицъ, иницирующихъ труда въ городскихъ Управленіяхъ, въ половинномъ размѣрѣ.

При сношеніяхъ съ редакціей просить прилагать свой точный адресъ. Приѣмъ редакторомъ ежедневно, кромѣ праздниковъ, отъ 1 до 3 ч. дня.

კავკასიის ქალაქი

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის მთავარი კომიტეტის

ორგანო

ორკვირეული გამოცემა თვითმართვებლათა კითხვების შესახებ.

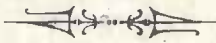
6 106

КАВКАЗСКИЙ ГОРОДЪ

Органъ Главнаго Комитета Союза Городовъ Республики Грузіи.

Двухнедѣльное изданіе по вопросамъ муниципальной жизни.

№ 2.

თბილისი
Тифлиზь

1 თებერვალი 1919.
февраля

Отъ редакціи: Въ виду измѣнившихся цѣнъ на бумагу и новаго тарифа печатниковъ, редакція вынуждена под-
нять подписную цѣну на журналъ до 60 руб. въ годъ.
35 руб. на полъ года; 15 руб.—на 3 мѣс; цѣна отдѣльн;
номера—3 руб.

შ ი ნ ა ა რ ს ი :

ქ ა რ თ უ ლ ა დ :

- 1) გ. ნანეიშვილი. — დამოკიდებულება ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანოებთან შორის.
- 2) ძველი ერობელი. — ერობის გამგეობის მოწყობისათვის. (დასასრული თარგმ.)
- 3) ს. რობაქიძე. — საშკოლო აღმშენებლობა.
- 4) ევ. მადლისონი. — „ადგილობრივი თვითმართველობები და ხელშეკრულება დაქირავებულ შრომის შესახებ. (თარგმანი).
- 9) ქრონიკა { ქალაქთა თვითმართველობებში.
ერობათა თვითმართველობებში.

რ უ ს უ ლ ა დ :

- 1) გ. თუმანოვი. — ერობის მართველობის მთავარი ორგანოები. (დასასრული)
- 2) ვ. იანოვიჩი. — საერობო ყრილობის, გამგეობის და კომისიისთვის (დასასრული).
- 3) პსკოვიჩი. — საერობო მიწების შეფასება.
- 4) კალიუჟნი. — კანტროლის ორგანიზაცია საზოგადოებრივი დაწესებულებებში.
- 5) მ. უდანოვი. — საქართველოს რესპუბლიკის გზების გეგმის განვითარება.
- 6) ევ. მადლისონი. — „ადგილობრივი თვითმართველობები და ხელშეკრულება დაქირავებულ შრომის შესახებ.
- 7) ქრონიკა.

С о д е р ж а н і е :

На грузинскомъ:

- Г. Нанейшвили. — Отношенія между цент. и самоупр. мѣстными органами.
Старый земець. — Къ организаціи Земскихъ Управъ. (Окончаніе)
С. Робакидзе. — Школьное строительство.
Е. Маддисонъ. — Мѣстн. самоупр. и законопр. о трудовомъ договорѣ: (перев.)

Хроника.

На русскомъ.

- Г. Тумановъ. — Высшіе органы земскаго Управленія. (Окончаніе)
В. Яновичъ. — О земскомъ собраніи, управѣ и комиссіяхъ. (Окончаніе)
Псковичъ. — Земская земельная оцѣнка.
А. Балюжнѣй. — Организация Контроля въ общественныхъ учрежденіяхъ.
М. Жадановъ. — Планъ развитія дорожной сѣти въ Республикѣ Грузія.
Е. Маддисонъ. — Мѣстныя самоупр. и законопр. о труд. договорѣ.

Хроника.

დამოუკიდებულება ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანოებთან შორის.

პირველი კითხვა, რომელიც ამ საკითხის გამო იბადება, არის კითხვა, თუ რა ნაირი უნდა იყოს თვით სისტემა მართველობის ორგანიზაციისა, რა დაწესებულებათა საშუალებით უნდა მოწესრიგდეს სახელმწიფო ტერიტორიაზე ბრძანებლობა და აღმასრულებლობა.

საჭირო არის გამოვარკვოთ ის პრინციპები, რომელიც უნდა დაედვას საფუძვლად ჩვენ ადგილობრივ მართველობითი სისტემას.

როდესაც ვიცით თუ რა შედეგებს იწვევს ესა თუ ის უფლებრივი სისტემა ე. ი. ვხელმძღვანელობთ უფლებრივ-პოლიტიკური (ПРАВОВО-ПОЛИТИЧ.) მოსაზრებით, ჩვენ ადვილათ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ თუ რა გზით უნდა იწარმოოს საკანონმდებლო მუშაობამ ამ საკითხის შესახებ. ახალ ადგილობრივ დაწესებულებათა შემოღებასთან ერთად, ჩვენ უნდა შევეხოთ მათ მატერიალურ კომპეტენციას ე. ი. დავასახელოთ ისეთი სახელმწიფო მოღვაწეობის სფეროები, რაც განსაკუთრებულათ მინიჭებული აქვს ცენტრალურ დაწესებულებებს. ამის შემდეგ უნდა აღვნიშნოთ ისეთი სფეროები სადაც ვითარდება ან შეიძლება განვითარდეს მეტოქეობა ცენტრალურ დაწესებულებებს და ადგილობრივ ორგანოთა შორის; და ბოლოს ისეთი სფეროები, რომელნიც სავსებით უნდა იქნან მინდობილი ადგილობრივ ორგანოებზე.

ამ კომპეტენციის დანაწილება შეტისმეტად რთულს და ძნელ საკითხს წარმოადგენს.

უეჭველია, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში დამოუკიდებულება ორგანოთა შორის ეწყობა ბრძანებლობით, რომელიც გამომდინარეობს მხოლოდ ერთადერთ ცენტრისგან. ეს ხდება საჭირო იმ შემთხვევაში, როცა სახელმწიფოებრივი ინტერესები მოითხოვენ მთელ სახელმწიფო ტერიტორიის სივრცეზე დამყარებულ იქნას ერთიანი მოღვაწეობა და შექმნას საერთო პირობები სახელმწიფოს ეკონომიურ და პოლიტიკურ ძლიერების განვითარებისთვის. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს დღევანდელი ცენტრალური მოწესრიგება სახელმწიფო სამხედრო ძალებისა. ამ დარგში ყველაფერი თავს იყრის მართველ ცენტრში და ადგილობრივ ორგანოებს არ უნდა ქონდეს საშუალება ამ სფეროში შესცვალონ რაიმე დადგენილება. მაგრამ არის ისეთი სფეროები, სადაც ცენტრალური დაწესებულებანი არ კისრულობენ ყველა განწყობილების მოწესრიგებას და ამ შემთხვევაში ფუნქციებს ანდობენ სხვა წვრილ ცენტრებს, რომელნიც საერთო მართველობათა სისტემაში მოქმედებენ, როგორც დამოუკიდებელი სოციალ-პოლიტიკური ერთეულები.

ამ გვარ სფეროების განაწილებას მეტის მეტი პრობლემატური ხასიათი აქვს, რადგან თვით იმ საზღვრებს, რომელნიც სახელმწიფო ორგანოებთან და ადგილობრივ ორგანოებთან შორის გაგვყავს, არამც თუ მუდმივი ხასიათი აქვთ, არამედ ეს საზღვრები, ყოველ განსაზღვრულ მომენტში არ წარმოადგენენ დემარკაციონულ ხაზს.

ამ საკითხების გამორკვევის შემდეგ უნდა იქნეს ნაჩვენები თუ რამდენათ არიან ადგილობრივი ორგანოები მოწოდებული სახელმწიფო მიზნების განსახორციელებლად.

როგორც ვიცით ეს მოწოდება შეიძლება მოხდეს იმ ფორმით, რომ ადგილობრივი ორგანოები, როგორც განსაზღვრული სოციალ-პოლიტიკური ერთეულები იქნებიან მატარებელი უფლებების და მოვალეობის ე. ი. მათ შეუძლიათ გახდენ იურიდიულ პიროვნებათ და მაშენსადამე ყოველ მათ მოქმედებას შეიძლება სდევდეს იურიდიული ეფექტები, რადგანაც ყოველი მათი მოქმედება იქნება განხორციელება სუბიექტიური უფლებებისა.

მაგრამ შესაძლოა, რომ ადგილობრივი ორგანოები იქნენ მატარებელი მხოლოდ მოვალეობისა ესე იგი, იქნენ გამახორციელებელი ობიექტიური უფლებებისა. მაშასადამე, ჩვენ უნდა გამოვარკვიოთ, დავამყარებთ თუ არა ჩვენ მართველობის სისტემას აქტიურ თუ პასიურ მართველობის პრინციპებზე.

უპირველესად ყოვლისა მართველობა უნდა იქნეს მარტივი და უბრალო და ამისათვის გაუქმებულ უნდა იქნეს საგუბერნიო დაწესებულებანი, რომელთაც შუამავალის ადგილი უჭირავს ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის. იმის გარდა, რომ საგუბერნიო დაწესებულებათა შენახვა იწვევს ზედ-მეტ სახელმწიფო ხარჯებს, მათი არსებობა არ შეესაბამება ჩვენ სახელმწიფო ინტერესებს. სახელმწიფოს, რომელიც ფლობლობს ვრცელ ტერიტორიას, ესაჭიროება შუამავალი ორგანოები; რათა ხელ-ქვეით ეჭიროს ცენტრიდან შორს მყოფი თვითმმართველი ერთეულები; ამისთანა შემთხვევაში სახელმწიფო იძულებულია საკანონმდებლო აქტებით შექმნას ისეთი ვრცელი სოციალ-პოლიტიკური ერთეულები, რომელიც ერთი მხრივ არ არიან მოწყვეტილი წვრილ ერთეულებისაგან და მეორე მხრივ, ახლო სდგანან ცენტრთან, რომლის აუცილებელ მოვალეობას შეადგენს ხელმძღვანელობა და კონტროლი ადგილობრივთა ორგანოების მოწყობისა. ჩვენ რომ რუსეთის თვითმმართველობის სისტემიდან გამოვეკლო საგუბერნიო დაწესებულებანი, ცენტრი დაკარგავდა ყოველ საშუალებას ემოქმედნა ადგილობრივ მცირე ერთეულების ცხოვრებაზე და თვით ტერიტორია ადმინისტრაციული მართველობის მხრივ დაისაქსებრდა მრავალ დამოუკიდებელ ცენტრებათ და ყოველი მათგანი იმოქმედებდა მხოლოდ თავის ინტერესების განსახორციელებლათ. თუმცა რუსეთის საგუბერნიო დაწესებულებანი ვერ ასრულებდენ თავის დანიშნულებას და მათ ორგანიზაციაში იყო დიდი დეფექტები და შეცდომანი, რომელიც ახასიათებდენ ძველ რუსეთის ადმინისტრაციულ მართვე-

ლობის სისტემას, მაგრამ პრინციპი, რომელზედაც შენდებოდა სახელმწიფო მართველობა, არსებითად იყო სწორი. აზრი ამ შუამავალ ორგანოთა არსებობისა, არის იმაში, რომ ზოგიერთ საქმეებში და შემთხვევებში ხელმძღვანელობა ცენტრიდან ხდება მეტის-მეტე შეუძლებელი, იმის გამო რომ სახელმწიფო ცენტრალური ორგანოები იძულებული არიან ანგარიში გაუწიონ ადგილობრივ ცხოვრების განსაკუთრებულ თვისებებს და ინტერესებს. რუსეთის ადმინისტრაციული დაყოფა გუბერნიებად და მაზრებად არ იქმნებოდა ნელ-ნელა ისტორიულ პროცესით. რუსეთში როგორც მოწმობს პროფესორი ლაზარევსკი, ეს დაყოფა მოხდა მთელი პოლიტიკური აქტების საშუალებით, რომელიც უფრო ანგარიშს უწევდა არა იმ შეჯგუფებებს, რომელიც იქმნებოდა თვით ცხოვრების მსვლელობით, არამედ ეფარდებოდა ადმინისტრაციულ მართველობის ინტერესებს. და მართლაც ჩვენ რომ მივიღოთ მხედველობაში რომ რუსეთი ადმინისტრაციულ მხრივ იყოფებოდა 756 მაზრად, ჩვენ ადვილათ წარმოვიდგენთ თუ რამდენათ უძღური იქნებოდა და ცენტრალური ორგანოები მოეხდინათ კონტროლი და თვალყური ედევნათ მრავალ დამოუკიდებელ ერთეულებისათვის, რომ არ ყოფილიყო საგუბერნიო დაწესებულებანი, რომლის ფარგლებშიც მოღვაწეობდა და მიმდინარეობდა ცხოვრება რამდენიმე მაზრისა. თუ მივიღებთ მხედველობაში, თუ როგორ მცირეა საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორია, და როგორი ერთფეროვანია პერიფერიის და ცენტრის მცხოვრებნი, როგორც კულტურულრ ისე პოლიტიკური მისწრაფებებით, ზოგიერთ მცირე შემთხვევის გამოკლებით, არ არის არაფერი საჭიროება რომ შევინარჩუნოთ ისეთი დაწესებულებანი, რომელიც გაიჩნირება მაზრის ერობებსა და ცენტრალურ დაწესებულებათა შორის, რადგან სწორი ადმინისტრაციული განაწილების მოხდენის შემდეგ, ერობათა რიცხვი არ გადააჭარბებს ჩვიდმეტს და ამისთანა შემთხვევაში ცენტრალურ დაწესებულებას ეძლევა საშვალეა იქონიოს, დამოუკიდებელათ სხვა დაწესებულებათაგან, თვალყური ადევნოს ადგილობრივ ცხოვრების განვითარებას. ასეთ შემთხვევაში ცენტრი ღებულობს საშვალეებს აწარმოოს მთელ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ერთგვარი პოლიტიკა. ამით მართველობა უახლოვდება მცხოვრებლებს, რაც ამტკიცებს მოქალაქეებში სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ინტერესს და სწორეთ ამ მოსაზრებით მიიღო საქართველოს პარლამენტმა შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ შედგენილი კანონ-პროექტი საგუბერნიო დაწესებულებების გაუქმების შესახებ.

საგუბერნიო დაწესებულების საქმეების ერობებზე გადაცემის შემდეგ იბადება საკითხი შესძლებენ თუ არა ეკონომიურათ სუსტი ახალგაზდა ერობები ახალ ფუნქციების შესრულებას. მაგალითად ერთ ერობას, არ შეუძლია მოაწესრიგოს დაზღვევა ცეცხლისაგან, დაზღვევა სეტყვისაგან და საქონლის ჭირისაგან ამისთვის საჭირო არის შეერთებული მოღვაწეობა რამდენიმე ერობებისა ერთად.

მოკლე ან ხანგრძლივი მონაწილეობა საჭიროა იმ შემთხვევაშიაც, როცა ორ ან რამდენიმე მაზრაში ერთგვარი პირობები მოითხოვენ ერთ და იმავე ზომის განხორციელებას. ეპიდემიურ ავთომყოფობასთან ბრძოლისათვის, რამოდენიმე მაზრაში რკინის გზის გაყვანისათვის, საჭიროა კავშირი რამოდენიმე ერობათა შორის, რათა შეეძლოთ მათ შეერთებულ საშეაღებით უზრუნველყონ ფინანსიური მხრივ დასახული მიზნის შესრულება; რადგან ჩვენი ერობები ირიუდიული პიროვნების უფლებებით არიან აღჭურვილი, საჭიროება არ მოითხოვს, რომ იქნეს შექმნილი ახალი ნორმები რომლებსაც ექნებათ დასახული ერობათა შორის განყოფილების მოწესრიგება, რადგან მთელი სირთულე მათი ირიუდიული განწყობილებისა იქნება დამყარებული მომქმედ სამოქალაქო და საჯარო უფლებებზედ და სწორეთ იმისათვის, რომ ადგილობრივი ორგანოები უფლების სუბიექტი არიან, მათ შეუძლიათ, როდესაც ამას საჭიროთ დაინახვენ, შეჰკრან კავშირი და მოაწყონ ყრილობანი იმ საკითხების გადასაწყვეტად, რომელიც მათ კომპეტენციაში შედის და აგრეთვე გამოყონ დაწესებულებანი, რომელსაც მიანდობენ ზოგიერთ ფუნქციების შესრულებას.

ცენტრალურ ორგანოებმა უნდა თვალყური ადევნონ, რომ ხელშეკრულებანი სისრულეში მოყვანილ იქნეს, რადგან უეცრივი შეწყვეტა ასეთი შრომის კავშირისა (Разрывъ трудового общенія) შეიძლება გახდეს მეტის მეტი კატასტროფიული რომელიმე მხარისათვის. ხელშეკრულობაში მონაწილეობა შეუძლიათ მიიღონ ორმა, ან რამოდენიმე ერობამ ერთად პირობის მიხედვით ეხება თუ არა ახლად შექმნილი გარემოება მართო ორ მაზრის ინტერესებს თუ რა მ ო დ ე ნ ი მ ე ს ა ს ე რ თ ა დ. თუ რაიმე მიზნის მისაღწევათ საჭიროა ხანგრძლივი კავშირი ორსა ან რამოდენიმე ერობათა შორის ამ უკანასკნელებს შეუძლიათ შექმნან მიზანთ—გასაზღვრული დაწესებულებები, (Цѣлевые учрежденія), ასეთ დეცენტრალიზაციას საფუძვლათ უდევს პრინციპი შრომის განაწილებისა. პიროვნებათა ერთმანეთისაგან დამოკიდებულება, რომელიც გამოწვეულ არის ტერიტორიაზე ცხოვრებით, დღევანდელ სოციალურ—ეკონომიურ სტრუქტურაში თანდათანობით იჭერენ მეორე ადგილს, რადგან მრავალმა უხილავმა ძალებმა სოციალურ—ფსიხიურ რივისამ ისე მჭიდროთ შეაკავშირა ერთმანეთთან სხვა და სხვა ცენტრები ერთისა და იმავე სახელმწიფოსი, რომ ჩვენ არა გვაქვს არავითარი საშეაღება ვიაზროვნოთ ესა თუ ის სოციალურ—პოლიტიკური ერთეული სხვა ორგანიზაციებს და კავშირების გავლენის გარეშე. იზრდება პროფესიონალური და საზოგადოებრივი კავშირები რომლებიც სცილდებიან სოფლის და ქალაქის საზღვრებს.

ეს კავშირები არ თავსდებიან იმ საზღვრებში რომლებიც ფარგლავენ ადმინისტრაციულ ერთეულებს, როგორც არიან მაზრა და გუბერნია.

თუ ჩვენში ფართო ნიადაგი მოიპოვა ასეთმა კავშირებმა ერობათა შორის შესაძლოა, როგორც ეს ხდება საფრავენთში, ჩვენშიც შეიქმნეს სა-

ზოგადოებრივი სინდიკატები, რომლებიც უფრო გააღრმავებენ და გაათართოვებენ შრომის განაწილებაზე დამყარებულ დეცენტრალიზაციას.

ეს სისტემა შესანიშნავია არა მარტო იმიტომ, რომ აღვიძებს მოქალაქეთა შორის თვითმოღვაწეობის ინტერესს, არამედ მისაღებია უფრო იმისთვის, რომ ერთ მახრას შეუძლია დაიჭიროს კავშირი არა მარტო ერთს ან ორს განსაზღვრულ ერობასთან ერთად, არამედ რამოდენიმესთან ერთად და ამით სავსებით შეავსოს თვისი სამეურნო და ეკონომიური დეფექტები (იხილეთ ნიტის ფინანსიური მეცნიეობა).

II.

სხვა და სხვა ეპოქაში, განსაკუთრებით პოლიტიკური და სოციალური პერტუბაციების შემდეგ, იმის მიხედვით, თუ როგორი კურსი ექნებოდა აღებული ახალ პოლიტიკურ ცხოვრების მიმდინარეობას, სხვა და სხვანაირად უახლოვდებოდნენ ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის კავშირის მოწესრიგებას. იმარჯვებდა ლიბერალური პარტია, ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანოს შორის კავშირი მტკიცდებოდა ერთ პრინციპზედ. სულ სხვა პრინციპები აწესრიგებდნენ ამავე განწყობილებას როდესაც გამარჯვებული რჩებოდა კონსერვატიული პარტია. (იხილეთ ვიტე. „Непреклонность Государст. Законовъ“). კომისიაში რომელსაც მიზნათ ქონდა ადგილობრივი მმართველობის მოწყობა, (მოწვეული შინაგან საქმეთა სამინისტროში) იბრძოდა ორი მიმართულება. ერთი მიმართულების მიმდევარნი ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფოებრივი ინტერესები მოითხოვენ, რომ ცენტრალურ ორგანოებს ქონდეთ მინიჭებული უფლება, რომ თვალყური ადევნონ ადგილობრივ ორგანოს მოღვაწეობას არა მარტო კანონიერების მხრივ, არამედ ქონდეთ უფლებაზე დამყარებული საშუალება ადგილობრივი ორგანოთა მოღვაწეობის შეფასებაში იხელმძღვანელონ „მიზანშეწონილების კრიტერიუმით“. პირველი მიმართულების წარმომადგენელნი გამოთქვამდნენ შიშს, რომ ხალხი, რომელიც ჯერ კიდევ არ შეჩვევია ფართო თვითმართველობას, ვერ ისარგებლებდა ასეთი უფლებით. ის პრინციპი, რომელზედაც შენდებოდა კავშირი ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის რუსეთში, და რომლითაც ხელმძღვანელობდნენ პირველი მიმართულების წარმომადგენლები, იყო პრინციპი იერარქიული დაქვემდებარებისა, რადგან ასეთი ფართო პრეროგატივები ცენტრალურ ორგანოების ხელში, როგორც არის თვალყურის დევნება ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობაზე კანონიერების და მიზანშეწონილების მხრივ, აუცილებლად ქმნიდნენ ისეთ მდგომარეობას, რომ ადგილობრივი ორგანოები ხდებოდნენ ცენტრალურ დაწესებულებების აგენტებად. თუ ადგილობრივი ორგანოები თავის მოღვაწეობით სახელმწიფოს წესრიგს ემუქრებიან, ცენტრალურ ორგანოებს ყოველთვის შეუძლიათ კანონიერ საშუალებით ალაგმოს ასეთი ადგილობრივი ორგანოს თვითნებიერება.

განწყობილება ცენტრალურ და ადგილობრივი ორგანოთა შორის, რომ სახელმწიფო და ადგილობრივი ინტერესების დაპირდაპირებაზე დგებოდეს გასაგები იქნებოდა ასეთი მისწრაფება ცენტრალურ ორგანოების პრეროგატივების გაფართოებისაკენ. არ არსებობს პრინციპიალური განსხვავება სახელმწიფოს და ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეების შორის. (იხილეთ კორკუნოვი სახელმწიფო უფლება T. II გრადოვსკი. სახელმწიფო უფლება ლაზარევესკი სახელმწიფო უფლება T. II. რადგურსი. ადმინისტრაციული უფლება და ზემოხსენებული ვიტეს წიგნი). თუ ჩვენ შევითვსით ის პრინციპი რომ თვითმართველობა არის სახელმწიფოებრივი ფუნქციების განხორციელება დამოუკიდებელი პირების და დაწესებულების საშვალებით (იხილეთ ნოლდე. очерки госуд. права). აუცილებელი საჭიროა რომ ადგილობრივი ორგანოთა და ცენტრალური ორგანოთა მოღვაწეობა ჩაყენებული იყოს განსაზღვრულ იურიდიულ ფარგლებში, რაც იქნება მიღწეული, თუ ერთ რიგში მყოფ დაწესებულებათა უფლებანი იქნებიან ერთმანეთის მხრივ მკაცრად განსაზღვრული.

რადგანაც ადგილობრივი ორგანოები მოწოდებული არიან სახელმწიფო მიზნების განსახორციელებლად, ისინი აკეთებენ ისეთ სახელმწიფოებრივ საქმეს, როგორც ცენტრალური ორგანოები და ამიტომაც განწყობილება ამ ზემოაღნიშნულ დაწესებულებათა შორის, უფლებრივ სახელმწიფოში უნდა იყოს აგებული სრულ ნდობაზედ.

იქნება ძალა-უფლება დემოკრატიული მთავრობის ან დემოკრატიული წესწყობილების მოწინააღმდეგეთა ხელში, თუ მმართველობა არ სწარმოებს კანონის მიერ განსაზღვრულ ფარგლებში ძნელი წარმოსადგენია, რომ ორგანო, რომელიც აღჭურვილია განუსაზღვრავი უფლებით არ ეცდება გააფართოოს თავისი მატერიალური და ფორმარული კომპეტენცია სხვა ორგანოების ხარჯზედ. ძალა-უფლების იდეოლოგია იმაშია, რომ იგი ყოველთვის მიისწრაფის გაფართოებისაკენ, და ამიტომაც თუ ცენტრალური ორგანოთა უფლება არ იქნა მათი კონსტიტუციით განსაზღვრული, უეჭველია, რომ უკანასკნელები შეასუსტებენ ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობას. „მიზანშეწონილების“ მცნება მეტის მეტი რთული და მასთან ერთად არა მუდმივი შინაარსის მატარებელი მცნებაა, რადგან ის დამოკიდებულია მრავალ ცვალებად სახელმწიფოში მოთავსებულ სოციალურ-პოლიტიკური ძალებისაგან, და თუ ჩვენ ცენტრალური ორგანოები აღჭურვეთ ისეთი უფლებით, რომ მათ ექნებათ საშვალება ადგილობრივი ორგანოთა მოღვაწეობას თვალ-ყური ადევნონ არა მარტო კანონიერების მხრივ, არამედ მათ შეფასებაში იხელმძღვანელონ სარგებლობის კრიტერიუმით, ადგილობრივი ორგანოები ვერ შექმნიან მტკიცე ორგანიზაციას. და თავის მოღვაწეობას ვერ აწარმოებენ ისე, როგორც ამას აუცილებლობა მოითხოვს. თუ ჩვენ არ ვეჭვობთ იმაში, რომ ჩვენი ხალხი არის სახელმწიფოებრივი ხალხი, სახელმწიფო მმართველობის ინსტიტუტით გამსჭვალული, ჩვენ

არ გვაქვს საფუძველი ხელოვნურათ შეექმნათ ისეთი პირობები რომელში-
დაც ადგილობრივი ორგანოების თავისუფლად ვერ იმოღვაწებენ.

იმისათვის, რომ სახელმწიფოს მექანიზმმა ნორმალურად იმუშაოს, სა-
ჭიროა მოწოდებულ იქნენ სახელმწიფო მოღვაწეობისათვის არსებული
ძალები, რაც შესაძლოა მოხერხდეს იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწი-
ფოს მმართველობის სისტემაში ერთ რიგში მოთავსებული იქნებიან მმარ-
თველი და თვით მმართველი ცენტრები და ხალხთან ახლო მდგომი ორგა-
ნოები არ განიცდიან შეზღუდვას იმ ორგანოებისაგან, რომლებიც მათგან
შორს იმყოფებიან.

ჩვენ თუ მომხრე ვართ სრული თვითმართველობისა და ვცდილობთ,
რომ ადგილობრივ ორგანოებთა უფლებები არ იქნენ შეზღუდული ცენტ-
რალური ორგანოების კომპეტენციის გაფართოვებით, ამით სრულიად არ
ვისვამთ მიზნათ, რომ ადგილობრივ ორგანოების უფლებები იყოს იმდენათ
ფართო, რომ მათ თავის მოღვაწეობით შეეძლოთ მთელი სახელმწიფოს
მოღვაწეობის შეფერხება და დარღვევა რაციონალურ პოლიტიკაზე დამყა-
რებული სახელმწიფოებრივი წესრიგისა. რათა არ მოხდეს ეს ცენტრალურ
ორგანოებს ადგილობრივ ორგანოთა მიმართ, უნდა ქონდეთ მინიმალური
უპირატესობა, რომელიც აუცილებელია სახელმწიფოს მთლიანობის და
მმართველობის ერთფეროვნების შესანარჩუნებლათ. როგორც ცენტრა-
ლური ორგანოები ისე ადგილობრივი, — სახელმწიფო ორგანოები არიან, და
ამისათვის მათ შორის უნდა იყოს გაბმული კავშირი, რათა შესაძლო გახ-
დეს მათთვის ისეთი ზომების მიღება რომლებიც მთელ სახელმწიფო ტე-
რიტორიაზე უზრუნველ-ყოფენ მორჩილებას, ურომლისოდაც შეუძლებელია
სახელმწიფოს არსებობა და სახელმწიფოებრივი განმტკიცება. ამ კავ-
შირის მოწესრიგებაში, მის სტრუქტურაში პოპულობს განსახიერებას
არსებული ის ფარული და საგრძნობი ძალები, რომელნიც ამოძრა-
ვებენ მთელ სახელმწიფოს მექანიზმს, მაგრამ ჩვენ ეხლავე უნდა აღვნიშ-
ნოთ ის გარემოება, რომ ადგილობრივ და ცენტრალურ ორგანოთა შო-
რის შესაძლოა ერთგვარი კონფლიქტი და კოლიზია. მიზნის სხვა და სხვა-
ნაირ დაფასების ნიადაგზე და ამ კონფლიქტების გადაწყვეტაში ცენტრა-
ლურ ორგანოებს უნდა ქონდეთ უპირატესობა. უპირატესობა იმ საზღვრებ-
ში, რომელიც აუცილებელია ზემოხსენებულ სახელმწიფოს მმართველობის
მთლიანობის და ერთფეროვნების შესანარჩუნებლად. ადგილი შესაძლოა,
რომ ადგილობრივმა ორგანომ მისცეს უპირატესობა ადგილობრივ ინტერე-
სებს, და სახელმწიფოს მიზნებს ემსახურონ იმდენათ, რამდენათ ისინი შე-
ესაბამებიან ადგილობრივ მოთხოვნილებებს და პირობებს, თვალ-ყურს ადე-
ვნებს და ამიტომაც ცენტრალურ ორგანოებს უნდა ქონდეთ საშუალება
და უფლება თვალყური ადევნონ ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობას.

განსაკუთრებულად ჩვენ ახალგაზდა ადგილობრივ ორგანოებს (ერო-
ბებს) ესაჭიროება ხელმძღვანელობა ცენტრიდგან და ამიტომაც ინტერე-

სები რაციონალურ მმართველობის მოწესრიგებისა მოითხოვენ, რომ ცენტრალურ ორგანოებს ქონდეთ უფლება ყოველთვის, როდესაც ამას საჭიროდ დაინახავენ, მიაწოდონ ადგილობრივ სახელმძღვანელოდ ინსტრუქციები, ცირკულიარები და ცნობები, და ქონდეთ თვალყურის დევნება, რომ ადგილობრივმა ორგანოებმა შეასრულონ კანონის ბრძანებლობა და დასახული ფინანსიური ზომებით არ შეაფერხონ სახელმწიფოს მეურნეობის მსვლელობა, რაც ადვილად შეიძლება მოხდეს, თუ ადგილობრივი ორგანოები იქნებიან სრულებით დამოუკიდებელნი გადასახადების შემოღებაში და შეკრეფაში. ეს კავშირი ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის მტკიცდება არა ბრძანებლობის და მორჩილების ნიადაგზედ, არამედ ამ ორგანოთა შორის შრომის განაწილებაზედ სამუდამოდ უნდა იქნეს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ უარყოფილი, როგორც ყალბი დებულება თეორეტიული დაპირდაპირება ადგილობრივისა და სახელმწიფოებრივი ინტერესებისა. ადგილობრივი და ცენტრალური ორგანოები ერთნაირ სახელმწიფოებრივ საქმეს მკეთებელნი არიან და თუ ჩვენ ცენტრალურ ორგანოებს ვანიჭებთ უფლებას თვალყური ადევნონ ადგილობრივ ორგანოს მოღვაწეობას კანონიერების მხრივ, ამით ჩვენ სრულიად არ ვარღვევთ ამ ორგანოთა იმუნიტეტს. დემოკრატიულ სახელმწიფოში არსებობს ძრიელი ტენდენცია იმისაკენ, რომ ყოველივე ორგანოთა მოღვაწეობა სწარმოებდეს კანონის მიერ დასახულ საზღვრებში, და თუ ადგილობრივი ორგანოს მოღვაწეობა მიმდინარეობს ცენტრალურ ორგანოს თვალყურის დევნების ქვეშ, თავის მხრივ უკანასკნელები თავის მოქმედებაში პასუხს აგებენ სხვა დაწესებულების წინაშე.

ჩვენ რომ შეგვეძლოს მთელი სახელმწიფოს მოძრავი ძალების და ინტერესების ადგილობრივათ განაწილება, სახელმწიფო და მის ორგანოები არ იქნებოდნენ დაინტერესებული ადგილობრივი ორგანოების მოქმედებაში. მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში აღიმართებიან კოლექტიური მოთხოვნილებანი, რომლებსაც ფართო სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა აქვს. და ესენი უნდა იქმნენ დაკმაყოფილებული სახელმწიფოს მიერ, ცენტრალური და ადგილობრივ ორგანოების ძალების შეერთებით, მაგრამ ეს ძალების შეერთება, ესე იგი კავშირი, კავშირი ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის უნდა ემყარებოდეს, როგორც ამას სამართლიანათ, აღნიშნავს რედლიხი, არა ბრძანებლობაზე ერთის მხრივ და მორჩილებაზე მეორეს მხრივ, იმ ბიუროკრატიულ ატრიბუტებზედ, რომელსაც უდგას უკან მუქარათ აღმასრულებელი ძალა, არამედ ეს კავშირი უნდა მტკიცდებოდეს ცნობების მიწოდებაზე და ამ ცნობების სარგებლობით მეორეს მხრივ.

მეშვიდე მუხლის ძალით (По положению о Земск. упр.) შინაგან საქმეთა სამინისტროს აგენტს, გუბერნიის კომისარს, აქვს უფლება თვალყური ადევნოს კანონიერების მხრივ, ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობას; თუ ადგილობრივი ორგანოს მოქმედებით ირღვევა ან სავალდებულო დადგე-

ნიღება ან საჯარო ინტერესი და მასევე არსებული უფლებრივი ნორმა, კომისარს შეუძლია კანონის მიერ განსაზღვრულ ვადაში გაასაჩივროს სასამართლოს წინაშე ადგილობრივი ორგანოს დადგენილება. რადგან ერთადერთი დაწესებულება, რომელსაც ეკუთვნის გადამწყვეტი სიტყვა ყოველ ადგილობრივ ორგანოს დადგენილების შესახებ, არის სასამართლო, ადგილობრივი ორგანოები უზრუნველ ყოფილი არიან ადმინისტრაციულ თვითნებიერობიდან. იქ სადაც არ არის სასამართლოები უფლებრივი ნორმების განხორციელებასევე მეტია ლაპარაკი, იქ არსებობს მხოლოდ მშრალი რეალური ძალა და ასეთ სფეროში თვითნებიერება ფართო ასპარეზს პოულობს.

რადგან ადგილობრივ ორგანოებს შეუძლიათ თავის ძალა-უფლების განხორციელება მხოლოდ იმ საგნების და საკითხების მიმართ რომლებიც აღნიშნული არიან ზეთმოყვანილ დებულების მეორე მუხლში, საჭიროება არ მოითხოვს, რომ ადგილობრივი ორგანოები იმ რიგათ იყენენ დამოკიდებული ცენტრალურ ორგანოებისაგან, როგორც ეს მიღებულია საფრანგეთში და პრუსიაში, რომელთა მომქმედი უფლება არ შეიცავს იმ საკითხების რიგს, რომლის გადაწყვეტაში ადგილობრივ ორგანოები სრულიად თავისუფალნი და დამოუკიდებელნი არიან.

ამ სახელმწიფოებში ადგილობრივ ორგანოებს მთელ მათ მოღვაწეობის სფეროში ეძლევათ *carte blanche* მხოლოდ იმ პირობით რომ ყოველივე მათ დადგენილებას ესაჭიროება ან ცენტრალურ დაწესებულების ან მისი აგენტის სანქცია. ამის მხრივ ჩვენ გვაქვს შეთვისებული ინგლისის კანონ—მდებლობის მიერ აღიარებული პრინციპი. მეტის მეტათ მცირეა ის რიგი საკითხებისა რომელსაც ესაჭიროება მაგალითად შინაგან საქმეთა სამინისტროს დამტკიცება (მუხლი 134).

მაგრამ იმ შემთხვევაშიაც, თუ შინაგან საქმეთა მინისტრის მხრივ ერობის დადგენილება არ იქნება დამტკიცებული, ადგილობრივ ორგანოს შეუძლია შინაგან საქმეთა მინისტრის *veto* გაასაჩივროს სათანადო მოსამართლის წინაშე. სწორეთ იმისთვის რომ უკანასკნელი სიტყვა. გადამჭრელი სიტყვა ყოველ მომხდარ კონფლიქტის და ერობის შესახებ ბოლოს და ბოლოს ეკუთვნის ფორმალურად თუ არა, ფაქტიურად მაინც სასამართლოს, ჩვენი ცენტრალური დაწესებულების ორგანოთ კონტროლი უკანასკნელ სტადიაში სასამართლოს კონტროლად იქცევა.

უფლება, ადმინისტრაციული საქმეების განხილვისა, დროებით მთავრობის მიერ მიღებული და საქართველოს პარლამენტის მიერ ცნობილ კანონის ძალით ეკუთვნის ადმინისტრაციულ სასამართლოებს.

ადმინისტრაციულ მოსამართლეებს სასამართლო ოლქს და სენატის პირველ დეპარტამენტს ამ უკანასკნელის ადგილს ჩვენში დაიჭერს უზენაეის სასამართლო, ესლა კი მის ფუნქციებს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონის ძალით ასრულებს პალატა.

ცენტრალურ ორგანოებს არ შეუძლიათ სრულებით უარპყონ ადგილობრივ ორგანოების დადგენილება, მათ შეუძლიათ მხოლოდ დროებით შეაჩერონ დადგენილების შესრულება, და ეს შეჩერების უფლება არის უადრესი უფლება, რომელსაც ცენტრალური ორგანო ახორციელებს ადგილობრივ ორგანოს მიმართ. მაგრამ ეს უფლება ფაქტიურად განიცდის შეზღუდვას ერთის მხრივ იმიტომ, რომ შეჩერება დადგენილების შესრულებისა, შეიძლება მხოლოდ კანონით აღნიშნულ დროს განმავლობაში (იხილეთ 82 მუხლი ქალაქის დებულებისა).

და მეორე მხრივ, 142 მუხლით, რომლის ძალითაც იმ შემთხვევაშიაც, თუ არსებობენ განსაკუთრებული პირობები, გასაჩივრებული დადგენილება შეიძლება, ერობის გამგეობის მიერ იქნეს მოყვანილი სისრულეში რის შესახებაც უნდა ეცნობოს, როგორც გუბერნიის კომისარს ისე სასამართლო ოლქს. ასეთი უფლება აქვს ქალაქის გამგეობასაც (იხილეთ ქალაქის დებულებანი 82 მუხლი).

შინაგან საქმეთა მინისტრის დადგენილება, საერობო და სამოქალაქო დაწესებულებებს შეუძლიათ გაასაჩივრონ ადმინისტრაციულ სასამართლოს წინაშე და თუ ამ უკანასკნელმა ერობის და ქალაქის დაწესებულების საჩივარი კანონიერათ სცნო, შეჩერებული დადგენილება შედის ქალაქში, და ამის შემდეგ შინაგან საქმეთა მინისტრი უძღურია შესცვალოს რაიმე ერობის და ქალაქის დადგენილებაში.

ზოგიერთი გამოსთქვამდენ იმ აზრს, რომ ყოველივე დავა, რომელიც შეიძლება მოხდეს ადგილობრივ ორგანოთა და სხვა დაწესებულებათა ან პირთა შორის უნდა იქნეს განხილული უზენაეს სასამართლოს მიერ, მაგრამ ასეთი გაფართოება იმ საკითხების რიგისა, რომელიც ექვემდებარებიან უზენაეს სასამართლოს მეტის მეტად გაართულებდა ამ უკანასკნელის მოღვაწეობას, რადგანაც მის კომპეტენციაში შეტანილი იქნებიან ისეთი საკითხები, რომლებიც თავისუფლად შეიძლებოდა ყოფილიყო გადაწყვეტილი დაბალი ტიპის სასამართლოების მიერ.

მხოლოდ დავა, რომელიც მმართველობას ეხება და სწარმოებს ცენტრალურ ორგანოსა და ადგილობრივ ორგანოთა შორის, როდესაც ერთის მხრივ მოქმედებს, ერობა ან ქალაქის დაწესებულება, და მეორეს მხრივ, სამინისტროები ან მათი უახლოვესი აგენტები გუბერნიის კომისარები ან ინსპექტორები, უნდა სწარმოებდეს უზენაეს სასამართლოში, რადგან უზენაეს სასამართლოს პროექტი საფუძვლიანათ სთვლის, რომ ყოველივე დავა მინისტრმა მისგან დამოკიდებულ დაწესებულებათა შორის უნდა გაარჩიოს უზენაეს სასამართლოში. მით უფრო რომ, დავა ეხლა აღნიშნული რიგისა, უნდა შედიოდეს უზენაეს სასამართლოს ქვემდებარეობაში.

კომპეტეციების ან ფუნქციების შერევის ნიადაგზე შესაძლოა მოხდეს კონფლიქტი ადგილობრივ და ცენტრალურ ორგანოს შორის. ასეთ შემთხვევაში დავა ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის, ხდება.

დავით უფლებაზედ (ЕДИНЪ У ПРАВЪ) და ამიტომაც, როგორც ყველგან (გარდა ინგლისისა) ისე ჩვენშიც ცენტრალური და თვითმართველი ორგანოები უნდა. ქონდეთ კავშირს ადმინისტრაციულ იუსტიციასთან. რადგან ადგილობრივ მმართველობას ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს მინიჭებული, ამიტომაც უნდა იყოს ისეთი დაწესებულება, რომელსაც შეეძლოს აღადგინოს ამ ორგანოების მიერ დარღვეული უფლება. დასჯა იმ პირისა, რომლის მოქმედების შედეგი იყო უფლებრივი ნორმის უარყოფა, ანაზღაურება იმ ზარალისა, რომელიც მოყვა კანონის შეუსრულებას, არის უმთავრესი სისხლის სამართლის და სამოქალაქო სასამართლოს მიზანი. აღდგენაკი ადმინისტრაციის ან ადგილობრივ ორგანოს მიერ დარღვეული უფლებისა, არის მიზანი ადმინისტრაციული სასამართლოებისა.

იმ დროს, როდესაც პირველ შემთხვევაში, უფლებრივი ნორმის უარყოფა დელიკატს წარმოადგენს, მეორე შემთხვევაში შესაძლოა, რომ კანონის დარღვევას ან შეუსრულებლობას არ სდევდეს არც მატერიალური ზარალი, და არც საჯარო ინტერესის დარღვევა, ისე რომ ვერც სისხლის სამართალი და ვერც სამოქალაქო სასამართლოები თავის პროცესიალურ აპარატს ვერ ამოძრავებენ. შესაძლოა მაგალითად ვინმე იქნეს გამოჩენილი ამომრჩეველთა სიიდან, ექვს გარეშეა, რომ პიროვნებას, რომლის მოქალაქეობრივი ინტერესები შელახულია, უნდა ქონდეს საშვალეობა, რომ აღადგინოს თავის დარღვეული უფლება და თუ არ ადმინისტრაციული სასამართლოები, ვერც სისხლის სამართალი და ვერც სამოქალაქო სასამართლოები დახმარებას ვერ აღმოუჩენენ, რადგან ზემოაღნიშნულ მოქმედებაში, არ არის არც დამნაშავეობითი ელემენტები, და არც ზარალი რომლის რეალური შეფასება შესაძლო იქმნეს. იმ დროს როდესაც სისხლის სამართლის და სამოქალაქო სასამართლოების მიზანი მატერიალური ნორმის განხორციელებაა, ადმინისტრაციული სასამართლოები ისახევენ მიზნათ ადგილობრივი ორგანოს დადგენილებას ან დროებით შეჩერებას ან სრულებით უარყოფას, ასე რომ ადმინისტრაციული სასამართლოები, ისეთი ორგანოებია, რომლებიც არიან მოწოდებული მართველობაში კანონიერების დასაცავათ, და თუ ჩვენი კანონმდებლობა ადგილობრივ ორგანოთა მოქმედებას უქვემდებარებს ადმინისტრაციული იუსტიციას ადგილობრივ ორგანოთა იმუნიტეტი სრულებითაც არ ირღვევა. თანახმათ კანონისა, რომელიც ეხება ადმინისტრაციულ სასამართლოებს კანონების და მთავრობის განკარგულების კრებული (1917 წელიწადუ № 127). საჩივარი ადგილობრივი დაწესებულების მოღვაწეობაზე იმ შემთხვევაში, თუ მით ირღვევა ან კანონი, ან სავალდებულო დადგენილება შეტანილი უნდა იქმნეს ადმინისტრაციულ სასამართლოში. იმ შემთხვევაში კი, თუ ადგილობრივი ორგანოს მოქმედებით ირღვევა ვინმეს კერძო ინტერესი ან უფლება, მათ საერთო დებულობის მიხედვით შეუძლიათ ეძიონ სამოქალაქო სასამართლოს წინაშე (იხილეთ 173 მუხლი ერობის დებულებისა). შემდეგში, როდეს-

საც ადმინისტრაციას შეეხებით და გვექმნება მაზედ ბაასი, უფრო ვრცლად შეეხებით ადმინისტრატიულ სასამართლოებს, ეხლა კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადმინისტრატიული სასამართლოები არ იხილავენ საქმეებს არსებობის მხრივ, მათ აქვთ მსჯელობა მხოლოდ იმაზე არის თუ არა დარღვეული კანონი, ან სავალდებულო დადგენილება ადგილობრივი ორგანოს მხრივ.

ადმინისტრატიულ სასამართლოს მიერ საქმის განხილვას არა აქვს პრეუდიციალური ხასიათი (ე. ი. წინანდებული). თუ ადგილობრივ ორგანოს ან თანამდებობის პირმა შენიშნა, რომ მათ მოქმედებაში არის რაიმე ბოროტ მოქმედება დამნაშავენი პასუხს აგებენ პირდაპირ სისხლის სამართლის წინაშე.

გ. ნანეიშვილი.

(გაგრძელება იქნება.)

ერობის გამგეობის მოწეობისთვის.

(დასასრული)

ერობათა სესიების განსაზღვრული რიცხვი და მათი სწრაფი დასრულება, წევრების შემადგენლობის ბრალია: უმრავლესობა სოფლის მეურნეა. ესენი დიდ უფლებას ანიჭებენ ერობის გამგეობას. არ შეიძლება ერთი წლით ადრე წარმოიდგინო და განსაზღვრო ყოველივე; ამის გამო საერობო ყრილობანი აღნიშნავენ ხოლმე მხოლოდ საერთო მუშაობის მიმართულებას და გამგეობებს კი ანიჭებენ ფართო უფლებებს. ამიტომაც რომ გამგეობა საჭიროობს მოხსენების დაწვრილებითი მომზადებას და თუ ეს მოხსენებანი ყრილობას ამა თუ იმ ზომის მიღებაში ვერ დაარწმუნებს, ზოგჯერ მიუღიწადი იკარგება ხოლმე. ცუდი მომზადება ღუპავს საქმის მსვლელობას. ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანია გამგეობის შემადგენლობა, რომელიც უნდა ესაბამებოდეს თავის დანიშნულებას, რომ ცხოვრების მიერ წამოყენებული საკითხები თავის დროზე შეამჩნიოს და აღმოაჩინოს მის განსახორციელებელი საშუალებანი.

ისეთი საქმის დაყენებაა კარგი, როცა გამგეობა წინ მიუძღვის ერობის ყრილობას და არა მხოლოდ მისი ნების აღმსრულებელი იქნება. გამგეობა უნდა იყოს დამოუკიდებელი და გონიერი აღმსრულებელი აგრეთვე მამოძრავებელი, და ხელმძღვანელი საერობო ყრილობისა.

ამიტომ გამგეობა არის პასუხისმგებელი საერობო მუშაობის მსვლელობის კარგათ თუ ცუდათ დაყენებაში.

რომ ღირსეულათ იქნეს შესრულებული ეს პასუხისმგებლობა, გამგეობას უნდა დაწვრილებით ქონდეს წარმოდგენილი ის საქმე რასაც ის აწარმოებს. ამისთანა ცოდნის შექმნა შეიძლება კაცმა მიიღოს, როცა საქმეს აწარმოებს

ყოველ დღიური მუშაობით და გატაცებით და არ უშვებს არც ერთ შემთხვევას, რომ ყურადღება არ მიაქციოს მას, რაც გარშემო ხდება. გამგეობისა და მოსამსახურეთა შუა არ უნდა იყვეს, არაფერი კედელი აღმართული. ფორმალისში და კანცელიარული წარმოება მომშხამელია გამგეობისთვის. კანცელიარულ საქმის წარმოებასთან უნდა იყოს ბრძოლა, როგორც დაუძინებელ მტერთან.

კანცელიარია საჭიროა—კანცელიარული წარმოება ზიანის მომტანია.

საჭიროა, რომ გამგეობის სამეურნეო თვითეულ დარგს ყავდეს სათავეში გამგეობის წევრი, რომელიც განაგებდეს განყოფილებას დამოუკიდებლათ, ამისთვის საჭიროა გამგეობის კანცელიარიაში არ იყოს განსაკუთრებული, შემოფარგლული განყოფილება, საკუთარი საქმის წარმოებით და მით უმეტეს საკუთარი უფროსებით სათავეში. ეს უფროსები თავის თავად საქმეს არ გააკეთებენ.

თუ ამ უმთავრეს საფუძვლებს მივიღებთ მხედველობაში, ძნელი არ არის აღვნიშნოთ განყოფილებათა რიცხვი გამგეობაში.

უმთავრესი და აუცილებელი მუშაკნი გამგეობისა არიან: მდივანი და ბუხჰალტერი.

მდივნის ხელშია ყოველი მიწერ-მოწერა. ბუხჰალტრის ხელშია ანგარიში, მიუხედავად სამეურნეო ნაწილის სხვა და სხვა განყოფილებისა. ეს ორი (ბუხჰალტერი და მდივანი) ემსახურება მთელ მეურნეობას მთლიანად და ამნაირად არც ერთი მათგანი არ არის რომელიმე განყოფილების უფროსი. ბუხჰალტერის და მდივნის წინაშე იშლება მთელი სურათი საქმის მიმდინარეობისა და ამაშია მათი ძალაც.

ხელმძღვანელობთ რა ამ ძირითადი დებულებით, ძნელი არაა აღვნიშნოთ გამგეობასთან მყოფი დაწესებულების შემადგენლობა.

მდივანი და ბუხჰალტერი—ეს ორი პირი აუცილებელი თანამშრომელია გამგეობისათვის.

მდივანს ხელთ აქვს ყოველივე ქალაქდები მიწერ-მოწერისა და ბუხჰალტერს ყველანაირი ანგარიში, სხვა და სხვა სამეურნეო დარგის მიუხედავად. ორივე ესენი ემსახურებიან მთელ სამეურნეო საქმეს, ამავე დროს ისინი არ არიან რომელიმე განსაკუთრებული განყოფილების უფროსნი. მათ წინაშე არი გადაშლილი მთელი საქმის მიმდინარეობა და სწორეთ ეს არი მათი შრომის დამფასებელი. მდივნის და ბუხჰალტერის საქმის წარმოების დაყოფა არაა სასურველი, მაგრამ რადგან ერთ აღამიანს არ შეუძლია აწარმოოს, ეს საქმე, როცა საქმე ფართო ხასიათს იღებს, ძალაუნებურათ უნდა იქნეს დაყოფილი. საქმე დაწყებულ უნდა იქნეს არა უმეტეს, ერთი მდივნისა და ერთი ბუხჰალტერიდან.

რასაკვირველია მათ უნდა ყავდეთ თანაშემწეები.

მდივანს უნდა ყავდეს არა ნაკლებ სამი მოსამსახურისა: გადაწერ-რეგისტრატორი, საბუკდავ მანქანაზე მომუშავე და გამგზავნ-გამომგზავნი.

ქალაქების რეგისტრაცია, შემოსავალ და გასავალ საქმეების ჟურნალი — აქსიომაა საქმის წარმოებისთვის. უამისოთ საქმის წარმოება შეუძლებელია. რეგისტრაცია აუცილებელი საქმეა, მაგრამ შეცდომა იქნება თუ კი საქმის დაწყებისთანავე დაყენებულ იქნა, სპეციალურათ, რეგისტრატორი; რასაკვირველია მან არ უნდა აწარმოოს მარტო ჟურნალი, არამედ ის უნდა იყოს მდივნის განკარგულების ქვეშ, რათა მან გაუწიოს მდივანს სხვა საქმეებში დახმარება. აგრეთვე, საბეჭდავ მანქანაზე მომუშავე არ უნდა იყოს მარტო მანქანასთან; არამედ უნდა აასრულოს სხვა საქმეებიც, რომელსაც მიუთითებს თვით მდივანი.

მდივნის საქმის წარმოების აღნიშვნა არ არი საჭირო, რადგან ამას თვით საქმე დაანახვებს, მაგრამ სასურველია მიუთითოთ ორ მიმდინარეობაზე, რომელიც არი დამუშავებული გამოცდილებით: საჭიროა ყველა ქალაქები ჩაკერილი იქნეს საქმეში და მისი შავი კი უნდა დარჩენილ იქნეს თვით საქმის მწარმოებელთან. საქმეები უნდა იქნეს დაყოფილი თავიანთ შინაარსით, მაგალითად: საექიმო საქმის ქალაქები ცალკე და სხვა და სხვა. ერთი სიტყვით ყოველივე ეს დამოკიდებულია გამოცდილ მდივანზე, მან ერთგვარი სისტემა უნდა აწარმოოს თავის ქალაქებში.

პირველ დაწყებულ საქმეში, ოთხი კაცი სრულებით საქმარისია რომ სამდივნო საქმემ იწარმოოს.

ბუხჰალტერს, პირველ ხანებში, უნდა ყავდეს არა უმეტეს 2 კაცისა, და თუ კი შესაძლებელია ერთი კაცი, უკეთესიც იქნება.

თვით ჩემი პირადი გამოცდილებით შემიძლია ვსთქვა ის, რომ საუკეთესო სისტემა არი ის სისტემა, რომელსაც იცნობს თვით ბუხჰალტერი.

თვით ბუხჰალტერის პიროვნების და მის ცოდნას გვიხდება მივაქციოთ ყურადღება იმიტომ, რომ ძნელათ მოიპოვება ამ საქმის მცოდნე კაცი. სასურველი იქნებოდა, რომ იშოვოს ადამიანმა თეორეტიულათ მომზადებული და პრაქტიკის მცოდნე ბუხჰალტერი, რასაკვირველია გამოცდილება უნდა ქონდეს ერობის ანგარიშის წარმოებაში, განსაკუთრებით ერობაში იმიტომ, რომ ერობის ანგარიშის წარმოებას აქვს ისეთი განსაკუთრებულება, რომ სხვა დაწესებულებაში მიღებული გამოცდილება ერობაში არ გამოდგება.

არ შემიძლია არ დაუმატო, რომ თვით ჩემი დიდი-ხნის ერობაში მუშაობის დროს, გავცანი უბრალო და ორგვარ სახის ანგარიშის წარმოებას და აგრეთვე სამ გვარ ე. ი. ეზერსკის სისტემის ანგარიშს; სწორეთ ეს უკანასკნელი სისტემა არა მეტად შესაფარგლებელია ერობის მეურნეობაში. როგორი სისტემაც არ უნდა იყვეს მიღებული, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ყოველნაირ ფულის და ანგარიშის ტრიალის დროს აუცილებლათ საჭიროა ორდერი ე. ი. გამგეობის განსაკუთრებული დებულება, რომელიც უნდა იყვეს ერთ-ერთ წევრის მიერ ხელმოწერილი, როგორც გასავალის ისე შემოსავალის. რაც შეეხება ბუხჰალტერს, მან მხო-

ლოთ ორდერის საშვალებით უნდა ჩაწეროს წიგნში. ეს საჭიროა ჯერ იმიტომ, რომ არც ერთი კაპეიკი არ უნდა გავიდეს ერობის თანხიდან. თუ კი ეს გამგეობას არ ეცოდინება, და მეორე იმიტომ, რომ ეს არი ერთგვარი გასამართლებელი საბუთი ბუხჩალტერიის საქმის წარმოებაში. ამ საბუთების ხელში ქონების დროს ადვილი გასასწორებელია შეპარული შეცდომები და თუ მთელი წიგნი ცუდათ არი ნაწარმოები, მისი ხელახლა შედგენა შესაძლებელია, რაც ერობის ცხოვრებაში ხშირათ ხდება ხოლმე.

ხშირათ ბუხჩალტერიას, კასირსაც მისაკუთრებენ ხოლმე. კასირის ყოლა კარგია, მაგრამ შეიძლება, პირველ ხანათ მაინც უმისოთაც იწარმოოს საქმემ: საკმარისია იყვეს გასავლის მწარმოებელი, რასაც ადვილათ შეასრულებს ერთი ბუხჩალტრის თანაშემწეთაგანი. ეს უფრო იაფი, უბრალო და შესაბამია მართველობის მთლიანობისთვის.

კასის შესახებ უნდა ითქვას ორიოდ სიტყვა. ხშირათ კასიდან აძლევენ ხოლმე ფულს კერძო ხელმოწერით. ასეთი წარმოება საქმის დამლუბველია. ფულთან საქმის ჰერა ხუმრობა არ არის და ძალიან ფთხილად უნდა წარმოებდეს. ფორმალში ამ შემთხვევაში საჭიროა.

საგადასახადო მაგიდა შეადგენს მესამე აუცილებელ საჭიროებას გამგეობისთვის. მისი მიზანია აწარმოოს გადასახადთა წიგნები, მომზადება და დაგზავნა წიგნების. საგადასახადო წიგნები მჭიდროთ არიან დაკავშირებულნი მიწის შემფასებელ წარმოებასთან, მაგრამ მათი ერთმანეთში არევა არ უნდა მოხდეს. საგადასახადო მაგიდაზე ორ კაცზე ნაჭლები არ უნდა იყვეს, გამგე და მისი თანაშემწე. ეს ორი პირი საკმარისია ჩვეულებრივ დროსთვის, როცა წიგნები უკვე სწარმოებენ და მუშაობა თავის ფარგლებში ჩაყენებულია. პირველ ხანათ კი, როცა მუშაობა იწყება, როცა იკრიბება სია მიწის გადასახადისა, და საზოგადოთ როცა მზადდება გადასახადის წიგნები, მაშინ ამ ორ პირს, რასაკვირველია, თანამშრომლები მეტი ეყოლება. ეს თანამშრომლები იქნებიან დროებითი და ეს ორი მიზეზით: ჯერ ერთი რომ მუდმივი სამუშაო მათ მომავალში არ ექნებათ და მეორეც მომზადებულ პირებს საჭირო საქმეზე ეგრე ადვილათ ვერ იზოვის კაცი, დროებით კი, რომ თავისი ადგილი არ დაკარგოს, განსაკუთრებით კანკულების დროს, სტუდენტები, შეგიძლები, მასწავლებლები, ბევრი მოიპოვება.

ფასდამდები წარმოება არ უნდა იყვეს ფართოდ დაყენებული საზოგადო ერობასთან ორი მოსახრებით: პირველი, საზოგადო მოსახრება ისაა, რომ ამას უნდა განაგებდეს საგუბერნიო ან საოლქო ერობის ორგანო, რომელმაც უნდა გაანაწილოს მაზრათა შორის საერთო-ერობის ოლქის და გუბერნიის საჭიროებანი; ეს საჭიროა იმისთვის, რომ ამ ორგანოებს ჰქონდეთ საშვალება თანაბრათ გაანაწილონ შემუშავებული ფასდამდები ნორმები. მეორე, — დროებით — საქმის სწორი დაყენებისთვის, რაც დიდ ხარჯებს ითხოვს და დიდ დროს შეფასების მუშაობისთვის, რისთვისაც საჭიროა სპეციალისტები, გამოცდილები და ცოდნით აღჭურვილები.

შეფასების მუშაობის ფართოთ დაყენებამდის, რომელიც საერობო ცენტრალ ორგანოსთან, უნდა მოხდეს,—საჭიროა სამაზრო ერობასთან ის შეკვეცილ იქნას, ე. ი. მიყვანილ იქნას მინიმუმამდე, მთავარი მუშაობა მდგომარეობს ადგილობრივ გამოკვლევაში და მასალების მოკრებაში ადგილობრივით. ამავ დროს საჭიროა მოხსენება კრებაზე გააკეთოს იმავე პირმა, რომელმაც ეს ცნობები შეკრიბა.

ამისთვის კანცელიარიის ყოლა კომისიასთან არამც თუ საჭიროა, არამედ უსარგებლოც. მცირე აღწერას მდივანიც მოახერხებს, მოხსენებებისთვის უნდა მოწვეულ იქნას ერთი ან, სულ ბევრი, ორი მიწის მზომელი. საჭირო შეიქნება მრავალი სპეციალობა, მაგრამ ყოველივე ამისთვის ხომ მუდმივ მომუშავეს არ მოვიწვევთ! ამნაირათ შემფასებელი წარმოება უნდა მოეწყოს უბრალოთ.

დაზღვევის წარმოება, როგორც შემფასებელი წარმოება, სამაზრო ერობის ძალას აღემატება და ამიტომ ცენტრალურ საერობო ორგანოს უნდა მიეკუთვნოს. სამაზრო ერობაში კი უნდა იყვეს მხოლოთ დამზღვევი მაგიდა, თუ ეს საჭიროა. თუ ის ცენტრზე იქნება გადაცემული. ადგილობრივით კი საქმე იქნება გადაცემული აგენტზე, მაშინ კარგი იქნება რომ აგენტს ჰქონდეს ერთი კუთხე გამგეობაში.

ფოსტა საზოგადოთ საერობო ადგილებთან რუსეთში ვერ იყო მოწყობილი. არც საქართველოშია საქმე ამ მხრივ კარგათ. უფოსტოთ კი ერობას არ შეუძლია იყოს, საჭიროა ორიოდ ფოსტალიონი და ერთი მსახური გამგეობასთან, რომ დამოკიდულება იყვეს მაზრის მთავარ ნაწილთა შორის. ფოსტის მოწყობა საჭიროა, მაგრამ არ უნდა ვიყოლიოთ ამისთვის საკუთარი ცხენები.

რაც უნდა ძვირი იყოს კერძო პირთა ცხენების ჭირაობა, მაინც საკუთარი ცხენების ყოლა, გაცილებით ძვირი დაჯდება. თვალყურის დევნება საკუთარ თივაზე, ან ბენზინზე ავტომობილისთვის ყოვლად შეუძლებელია. ამისთანები ყოველთვის იკარგება და სადღაც ქრება. არაფერს არ უნდება იმდენი ხარჯი, როგორც დიდ გარაჟს მისი ზედამხედველებით, უფროსებით და ხელოსნებით.

არ არის აგრეთვე საჭირო ცალკე ტეხნიკური კომისიის დაარსება; ტეხნიკთა დახმარება საჭირო ხდება სამ შემთხვევაში— როცა ახალ შენობების პროექტს ადგენენ, მათი აშენების დროს, და როცა შეკეთება საჭირო. პროექტის დროს უფრო ხელსაყრელია მიემართოთ სპეციალისტს. ყოველთვის შეიძლება მოვძებნოთ სპეციალისტი ხიდებისა, გზის გაყვანისა, საავთმყოფო შენობების აშენებისა და სხვა და სხვა, და ისეთი ტეხნიკი, რომელიც ყველა დარგში ვარგოდეს არ მოიძებნება.

საზოგადოთ, საჭირო არ არის ფართო განყოფილებების შექმნა, რომელთაც სჭირდება მთელი შტატი უფროსებისა, საქმის მწარმოებელთა და სხვათა და სხვათა.

ამით თავდება მსახურთა შტატი, რომელიც საჭიროა პირველ ხანათ. რჩება სამეურნეო დარგიდან ისეთი ნაწილები, რომელთათვისაც საჭიროა არა კანცელიარული მოწყობა, არამედ საზოგადოებრივი.

საქმე შეეხება სახალხო განათლებას, სახალხო ჯანმრთელობას, ბეითლობას, გზას, სასურსათო და აგრონომიულ დახმარებას, კოოპერატივს და შინაურ წარმოებას აგრეთვე ერობის სახალხო კრედიტს.

ამ დარგის უმეტეს შემთხვევაში ჩვენ ვხვდებით მრავალ რიცხოვან შემადგენლობას და ერობის საუკეთესო მუშაკთ. ეს დარგები თხოულობენ კარგათ და სასტიკათ დამუშავებულ მუშაობის გეგმას. აჩქარებული მუშაობა უგეგმოთ უფრო მაგნიტელია ვიდრე სასარგებლო.

ნაჩქარევით აშენებული სკოლა, საავადმყოფო, გზები და სხვა შეიძლება თავის ადგილზე არ აღმოჩნდნენ და ამნაირათ შეაფერხონ მომავალი საქმის განვითარება. საერობო საქმე კი მკვიდრი საქმეა, რომელსაც თანდათანობით განვითარების ხასიათი აქვს, ამიტომ საქმე მკვიდრათ და სამუდამოთ უნდა კეთდებოდეს.

ამისთანა გეგმების შედგენა ევალება კოლეგიას, რომლის შემადგენლობაში უნდა შედიოდეს, როგორც წარმომადგენლები ერობისა, აგრეთვე მომუშავე მესამე ელემენტი. მათი ორგანიზაცია ორნაირია, ან ორივე კატეგორიის წარმომადგენლები მუშაობენ ერთად, ან ცალცალკე, ჯერ მოსამსახურეთა კრებულში, შემდეგ ხმოსანთა კომისიაში, სადაც მონაწილეობენ აგრეთვე მომხსენებელნი მოსამსახურეთა.

მეორე გზით საქმის მოწყობას უფრო მეტი კარგი მხარეები აქვს. ის იძლევა უფრო ნათელ წარმოდგენას მუშაობაზე და პასუხისმგებლობის მხრივაც უფრო ხელსაყრელია.

ჯერ მოსამსახურენი, ტეხნიკები და სპეციალისტები ბჭობენ და იმუშავენ გეგმას, ამის შემდეგ თვით ერობის წარმომადგენლები, თვით პატრონები აღნიშნავენ მას, რაც შესაძლებელია. ამნაირათ არც ერთი მხარის აზრი არ ქარწყლდება, არ იხრდილება და თვითეული მათგანი ინახავს თავის სახეს. ამიტომ მეორე გზა უფრო მისაღებია.

ესა თუ ის გზა იქნება მიღებული—სულ ერთია, ხოლო საქმის წარმოება ამ კომისიებში საჭიროა მიენდოს სპეციალისტებს, მაგალითად: სახალხო განათლებას ერთ-ერთ ინსპექტორს ან მასწავლებელს, რომელიც ქალაქში ცხოვრობს და სხვა. საჭირო არაა ყოველ შემთხვევაში საკუთარი საქმის წარმოების და კანცელიარიის შექმნა. შესაძლებელია ზოგიერთ საკითხში მოწვეულ იქნას განსაკუთრებული პირი.

ასე მაგალითად, როცა საჭირო გახდება საერობო ტელეფონის გაყვანა, ავტომობილების მიმოსვლა და სხვა და სხვ. უნდა მოწვეულ იქნას ტეხნიკი ტელეფონებისათვის ან ავტომობილისთვის და მათ უნდა მიენდოს საქმის წარმოება.

მინდოდა კიდევ მიმეთითებინა სასურსათო მდგომარეობის განსაკუთ

რებულ მდგომარეობაზე ახლანდელ დროში. ცხოვრებამ იგი პირველ რიგში წამოაყენა, მომარაგების საჭიროება ფრიად დიდია. არ არის არც ტანისამოსი, არც ტყავი, არც რკინა, არც თესლეულება და სხვა და სხვა.

ახალ ერობებს რომ ყურადღება მიექციათ ამ საკითხისათვის და სათანადო ზომები მიეღოთ, რათა პირველ საჭიროების საგნები მიეწოდებინათ სოფლებისათვის, ამით ისინი დაიმსახურებდნენ დიდ მადლობას და მიიქცევდნენ დიდ ყურადღებას სოფლის მხრივ.

ძველი ერობელი.

საშოკოლო აღმშენებლობა.

ჩვენი შოკოლის გაეროვნება იმდენათ ახალია, რომ არც კი შეიძლება უსაყვედუროს მას კაცმა უვარგისობა და მოუწყობლობა. გაეროვნებამდე ჩვენ შოკოლას მზრუნველრბას უწევდა ის სამინისტრო, რომელიც სრულიაბთ არ იყო დაინტერესებული შოკოლის კეთილდღეობით. პირიქით ის ცდილობდა მოსწავლეებში გამტკიცებულიყო არსებული ცრუმორწმუნეობანი შესახებ ბუნებისა და თვითმპყრობელობისა. რუსეთში, მთავრობის საწინააღმდეგოთ, შოკოლების ინტერესების დამცველათ გამოდიოდნენ ადგილობრივი თვითმართველობანი—ერობა და ქალაქი. ჩვენი ქვეყანა ამნაირ მფარველებსაც მოკლებული იყო.

ერობა ჩვენში არ იყო და ქალაქთა თვითმართველობანიც შეზღუდული იყვენ სხვადასხვა პროგრამებით და დადგენილებებით. ასეთ პირობებში რა გასაკვირველია, რომ საშოკოლო აღმშენებლობაზე ჩვენში არავის არ უზრუნია. ქალაქი ვერ უწევდა სოფელს წინამძღოლობას, რადგან აქაც საშოკოლო აღმშენებლობა აუტანელ მდგომარეობაში იყო. შოკოლის დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი—მისი შენობა ყოველთვის შემთხვევითი ელემენტს შეადგენდა საშოკოლო საქმეში. ამ უკანასკნელ წლებში რუსეთში შოკოლის ამშენებლობას დიდი ყურადღება მიაქცია ადგილობრივმა თვითმართველობებმა. იქ მთელი მზრუნველობა შოკოლაზე მიღებული აქვს თავის თავზე ქალაქთა და საერობო თვითმართველობებს. მიუხედავად ამისა, არც იქ გაკეთებულა ბევრი რამ ამ ნიადაგზე. თუ ეს ასეა რუსეთში, რა უნდა იყოს ჩვენში, სადაც არც ერობა არსებობდა და არც ქალაქებს ეძლეოდათ ნება შოკოლაზე მზრუნველობისა. დღეს ჩვენი თვითმართველობები, როგორც საქალაქო, ისე საერობო სულ სხვა პირობებში არიან და შეიძლება ეძლევათ მთელი თავის ყურადღება მიაქციონ საერთოთ სახალხო განათლების საქმეს და კერძოთ საშოკოლო აღმშენებლობას, რასაც სახალხო განათლების საქმეში ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ჩვენმა თვითმართველობებმა ერთხელ და სამუდამოთ უნდა მიიღონ ის პრინციპი, რომ საშოკოლო აღმშენებლობა პირველ ადგილზე უნდა იდ-

გეს მათ მოღვაწეობაში. დღემდის მიღებული იყო მთავრობისაგან, რომ, თუ სადმე შკოლის გახსნას გადაწყვეტდნენ, ბინა ასეთი შკოლისათვის უნდა მიეცა ადგილობრივ მცხოვრებლებს. ეს უკანასკნელნიც, რასაკვირველია, თავს დიდათ არ იწუხებდნენ და შკოლისათვის ამზადებდნენ სრულიათ უვარგის ოთახს, რომელსაც არც ფანჯრები ქონდა, არც კერი და არც იატაკი. უფრო ხშირათ ასეთ ბინას ამზადებდნენ ეკლესიის ეზოში მდგომ საყარაულოში ან სოფლის კანცელიარიის გვერდით. ახალი შენობის აგების დროს ხარჯს დიდს გასწევდნენ, მაგრამ ამ ბინის შკოლისათვის შესაფერაო მოწყობაზე ნაკლებათ ფიქრობდნენ. ამის მიზეზი იყო უმთავრესათ ის, რომ არ იცოდნენ როგორი ბინა არის საჭირო შკოლისათვის და არც შესაფერი ტექნიკური ძალები მოიპოვებოდნენ ადგილობრივ. ამგვარათ, ჩვენ შეგვიძლია გაბედულათ, ვსთქვათ, რომ დღემდის შკოლას ჩვენში სრულიათ არ აქვს შესაფერი შენობა მაშინ, როდესაც დასავლეთი ევროპის ყველა ქვეყნებში ამ საკითხს უმთავრესი ყურადღება აქვს მიქცეული. იქ ხალხის განვითარებას თან მიყვება საშკოლო აღმშენებლობის განვითარებაც: გერმანიაში, მაგალითათ, გარდა პრუსიისა, საშკოლო აღმშენებლობა დაკისრებული აქვს ადგილობრივ თვითმართველობებს. მთელ ხარჯს საშკოლო აღმშენებლობისათვის კისრულობენ ეს თვითმართველობები. საშკოლო შენობას აგებენ ის მცხოვრებნი, რომელნიც მის გარშემო ცხოვრობენ. ეს გარემოება საშვალეობას აძლევს შკოლის მნახველს შეადგინოს აზრი მაზედ, თუ რამდენათ კულტურულათ განვითარებულია შკოლის გარშემო მცხოვრები მოქალაქეები.

ევროპაში შკოლა ადრე წარმოიშვა, მაგრამ საშკოლო აღმშენებლობას იმდენ ყურადღებას არ აქცევდა არც მთავრობა და არც მცხოვრებლები. გერმანიაში შკოლა მე-XIII საუკუნის შვილია, მაგრამ შკოლის შენობას მხოლოთ წასული საუკუნის მეორმოცე წლებში მიექცა ყურადღება. სწორეთ ამ დროიდან იწყება საშკოლო აღმშენებლობაზე ზრუნვა როგორც სამეცნიერო წრეებისაგან, აგრეთვე სხვადასხვა საზოგადოებათაგან. რაკი ამ საკითხს მეცნიერებმა მიაქციეს ყურადღება, მთავრობები და თვითმართველობებიც იძულებულთ გახდნენ დაინტერესებულიყვენ საშკოლო აღმშენებლობის საკითხით და მართლაც ევროპის სახელმწიფოთა მთავრობები და თვითმართველობები შეუდგენ ამ საქმის მოწესრიგებას კანონმდებლობის საშვალეებით. განსაკუთრებული ყურადღებით მოექცა ამ საკითხს გერმანიის მთავრობა და საზოგადოება. იქ შეუდგენ საშკოლო აღმშენებლობის საკითხების თეორეტიულათ დამუშავებას და იქიდან ეს ნამუშევარი ეფინებოდა ევროპას. დასავლეთ ევროპის საშკოლო შენობა ვითარდებოდა და ლებულობდა ამა თუ იმ სახეს, იმის და მიხედვით, თუ როგორი იყო მცხოვრებთა მატერიალური კეთილდღეობა.

პედაგოგიურს და მხატვრულ მხარეებს თითქის სრულიათ არ აქცევდნენ ყურადღებას; მთავარი ყურადღება ქონდა მიქცეული მხოლოთ გიგიენას. მთავრობები მეცნიერთა გამოკვლევების თანახმათ, სცემდნენ კანონებს

საშკოლო აღმშენებლობის შესახებ. პრუსიის მთავრობამ 1868 წელში გამოცა კანონი, რომელიც სავალდებულოთ ხდიდა ერთგვარ ნორმას საშკოლო შენობისათვის. იქვე გამოვიდა კანონი 1870 წ. შესახებ შკოლების და გიმნაზიების შენობების სიდიდისა. თითქმის ამავე დროს ევროპის ყველა სახელმწიფოები, სცემენ კანონებს საშკოლო აღმშენებლობისათვის.

აქედან ცხადათ სჩანს, რომ საშკოლო აღმშენებლობის საქმეს დასავლეთ ევროპაში ყურადღებით ექცევიან წარსული საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

მთავარი ყურადღება მეცნიერებისაგან მიქცეული ქონდა განსაკუთრებით საშკოლო გრგინას. პროფ. კონი თავის ნაშრომებში ამ საგნის შესახებ შკოლის შენობის განათებას აქცევს ყურადღებას. მისი აზრით, შკოლის შენობის ცუდი განათება ღუპავს აუარებელ რიცხვს ახალთაობისას.

მან გამოიკვლია და შეისწავლა თეალების სნეულებანი და დარწმუნებით ამტკიცებს, რომ ეს სნეულებანი პირდაპირი შედეგია საშკოლო შენობის ცუდი განათებისა. მეცნიერების მთელი რიგი შეუდგა საშკოლო აღმშენებლობის შესახებ სხვა და სხვა დებულებების შემუშავებას. საშკოლო გიგიენის საკითხები ირჩეოდა ევროპის ყოველ სახელმწიფოში სხვა და სხვა კონგრესებზე, ყრილობებზე და კონფერენციებზე. საშკოლო გიგიენის განვითარებას თან მოყვა შკოლის ექიმების ინსტიტუტის შექმნა. ესენი თეალებს ადევნებენ შკოლის ცხოვრებას, იკვლევენ მოსწავლეების ფიზიკურ ჯანმრთელობას და ყოველივე ამის შემდეგ ადგენენ მოხსენებებს საშკოლო ორგანიზაციებისადმი, რომლებშიაც ნაჩვენებია, თუ რა ნაკლი აქვს ამა თუ იმ შკოლას, როგორც ტეხნიკურის, აგრეთვე გიგიენურის, სანიტარულის და ესტეტიკურის მხრივ. საშკოლო ექიმების ინსტიტუტი ყველაზედ უწინ შემოიღეს ბელგიაში, 1874 წ., შემდეგ საფრანგეთში 1879 წ., მერე გოლანდიაში 1887 წ., უნგრეთში 1888 წელს. ამ მხრივ გერმანია ჩამორჩა სხვა სახელმწიფოებს. იქ მხოლოდ 1891 წელში გაჩადა პირველი საშკოლო ექიმები ქალ. ლეიპციგში. ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ახალი შკოლის შექმნაში პირველი ადგილი ტეხნიკამ დაიჭირა. საშინელი სიჩქარით განვითარებულმა ტეხნიკამ მოითხოვა საშკოლო შენობისაგან პაერი, სითბო და სინათლე. მან შექმნა სალი, მაგარი და ლამაზი შკოლის შენობა.

როგორი უნდა იყოს საშკოლო შენობა და რა ნაწილები უნდა ჰქონდეს მას?

სოფლის, პატარა ქალაქის და დიდი ქალაქის, სახალხო შკოლები შესამჩნევად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

დიდ ქალაქებში შესაძლებელია ერთ და იმავე შკოლაში ცალკე კლასებში იყვენ მოთავსებული სხვა და სხვა ასაკის მოსწავლენი, სხვა და სხვა ცოდნის და განვითარების ბაზუვები. სოფელში კი ხშირათ ერთი საკლასო ოთახი ხდება ყოველგვარი ასაკის, ცოდნის და განვითარების მოსწავლეთა.

თავშესაფარათ. ამ განსხვავებას უფრო მეტი მნიშვნელობა ეძლევა კიდევ მით უფრო, რომ ევროპაში სავალდებულო სწავლის ვადა მეტათ ხანგრძლივია. გერმინიაში ეს ვადა 6 წლიდან 14 წლამდე გრძელდება, საფრანგეთშიაც ასეა; თავისთავათ ცხადია, რომ დიდი ქალაქების უზარმაზარ შკოლის შენობაში შესაძლებელი ხდება მოსწავლეების დაყოფა ასაკის, განვითარების, ცოდნის და სქესის მიხედვით.

იმისდა მიხედვით, თუ სად იყო შკოლა; მას უთუოთ უნდა ქონოდა შემდეგი ელემენტები:

1. საკლასო ოთახი.
2. ტანისამოსის გასახდელი. (კლასს გარეთ).
3. მასწავლებლის და მოსამსიხურის ბინა.
4. სათამაშო მოედანი.
5. ფეხისალაგი (შკოლის შენობის გარეთ).
6. ჭა.
7. საკუჭნაო - საწყობები.

ეს იყო სრულიათ პატარა შკოლა.

შემდეგი სახე თფრო მოზრდილი შკოლის შენობისა იყო ასეთი:

საკლასო ოთახების რიცხვთან ერთათ უნდა მომატებოდა ტანისამოსის გასახდელი ადგილის სიდიდესაც, რომელიც კუდი ამინდის დროს მოსწავლეთა სავარჯიშოთ გამოდგებოდა.

სიდიდით საშვალო შკოლის შენობას უნდა ქონოდა ზევით ჩამოთვლილ ნაწილებს გარდა:

1. სახატავი კლასი.
2. სამუსიკო კლასი.
3. კლასი ქალთა ხელსაქმისათვის.
4. კლასი ვაჟთა სახელოსნო შრომისათვის.
5. კლასი საკულინარო ხელოვნებისათვის.
6. დერეფნები—სავარჯიშოთ გამოსადეგნი.
7. სადღესასწაულო დარბაზი.

ამაზედ უფრო დიდი შკოლის შენობაში უნდა იყოს კიდევ:

1. კლასი ფიზიკის, ქიმიის და ბუნების მეტყველების შესასწავლათ.
2. დიდი სადღესასწაულო დარბაზი (სააკტო).
3. ცალკე დიდი ტანისამოსის გასახდელი ოთახი.
4. რამდენიმე ოთახი სწავლისათვის საჭირო ავეჯებისათვის.
5. საპირფარეშო და ფეხისალაგები.
6. ვანები, აუზები საცურაოთ და სხვ.
7. საჭირო ბინა მოსამსახურეთათვის, ორთქლით სათბობი მანქანე-

ბისათვის, სხვა და სხვა მასალების შესანახათ და სხვა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩრდილოეთი ქვეყნების შკოლებს, რო-

გორი პატარაც უნდა იყვნენ ისინი, უთუოთ აქვთ საგიმნასტიკო სავარჯიშო დარბაზები და საშრომო ოთახები.

დასავლეთ ევროპაში არა ნაკლები ყურადღება აქვს მიქცეული შკოლის ეზოსაც. იქ საერთოთ არის მიღებული, რომ შკოლა უნდა იყოს მოთავსებული იმ რაიონის შუაგულში, რომელ რაიონსაც ის ემსახურება, სულ ერთია, ქალაქი იქნება ეს, თუ სოფელი. პრუსიის სამინისტრო სავალდებულოთ ხდის ყველასათვის, რომ მოსწავლეს ნახევარ საათზე მეტი არ უნდა სჭირდებოდეს სახლიდან შკოლაში მისასვლელათ. ამასთანავე ისიც უნდა იქნას მიღებული მხედველობაში, რომ შკოლა, რაც შეიძლება მეტათ იყოს დაშორებული ძლიერ დასახლებულ უბნებს, რასაკვირველია, იმ ანგარიშით, რომ ძლიერ არ დაშორდეს თავის რაიონს. რომ შკოლის შენობისათვის არჩეულ უნდა იქნას ჯანმრთელობისათვის საუკეთესო ადგილი, ორნაირი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს. შკოლისათვის უნდა აირჩეს რაც შეიძლება მაღალი ადგილი; საჭიროა ადგილი იყოს სწორი—ვაკე,—ჰაერი ხედვობდეს თავისუფლათ ყოველი მხრიდან, იყვეს მშრალი და, თუ შესაძლოა მიქცეული იყოს სამხრეთისაკენ. საშკოლო ადგილის ნიადაგი არ უნდა იყოს გაჟღენთილი უსუფთაობით; დაცული უნდა იყოს ხმაურობისაგან და შორს ანტისანიტარულ ადგილებისაგან. სასმელი საღი წყალი ადგილი საშოვარი უნდა იყოს. რასაკვირველია, დიდ ქალაქებში ძნელია ყველა ამ პირობების შესრულება. ხშირათ შკოლის შენობის აგება უზღებათ მეტათ მჭიდროთ დასახლებულ საფაბრიკო უბნებში, მაგრამ მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ქალაქები არავითარ ხარჯს არ ერიდებიან თუ შესაძლებელია რაიმე დაბრკოლების თავიდან აცილება. საერთოთ უნდა ითქვას, რომ ქალაქის თვითმართველობები არავითარ ხარჯს არ ერიდებიან, ოღონდ თავიდან აიცილონ საშკოლო ეზოს სივიწროე და შეხუთული მდგომარეობა ბერლინში, მაგალ. 1911 წელს სამი ნაკვეთი მიწა შეიძინა ქალაქმა შკოლებისათვის, რაც მას დაუჯდა 773.412 მარკა. თითო მიწის ნაკვეთი 5500 კვ. მეტრს უდრის. ერთი პატარა პირველდაწყებითი შკოლისათვის შეიძინა ქალაქმა 1045 კვ. მეტრი მიწის ნაკვეთი 74000 მარკათ. ცხადია იქ ფასს არ ერიდებიან, თუ შესაძლო იქნება იშოვონ შკოლისათვის შესაფერი საეზოვე ადგილი. რომ ბერლინში შკოლისათვის არაფერს იშურებს ქალაქის თვითმართველობა ეს იქიდანაცა სჩანს, რომ თვითეთლი ორმაგი, ესე იგი, ვაჟთა და ქალთა შკოლის შენობა უჯდებათ 800,000 მარკა და ცალმაგი შკოლა კი 133,000 მარკა. სტოკჰოლმში ერთი შკოლის საეზოვე ადგილში მისცეს 234,000 კრონა, შკოლის შენობა დაუჯდათ 1,280,000 კრონა, მეორე შკოლის საეზოვეში მისცეს 375,000 კრონა, შენობა დაუჯდათ 1,248,000 კრონა.

საუცხოვო სანახავია გერმანიის, დანიის, ნორვეგიის და სხვა ქვეყნების დიდ ქალაქებში შკოლის კონტა და ლამაზი შენობა თავისუფალი სა-

ვარჯიშო მოედნით—მაშინ, როდესაც მის გარშემო აგებულია უზარმაზარი ათ და თუთხმეტ სართულიანი სრულიათ უეზოვ შენობები.

იქ სავალდებულოთ არის მიჩნეული, რაც გინდა სივიწროვე იყოს ქალაქში, შკოლას უთუოთ მოზრდილი ეზო. უნდა ქონდეს და შენობაც სრულათ აკმაყოფილებდეს ყოველგვარ პედაგოგიურ, გიგიენურ და ესტეტიურ მოთხოვნილებას. განსაკუთრებულ სურათს წარმოადგენენ საშკოლო ეზოები ევროპის დიდ ქალაქებში, სადაც უკიდურესობამდე ავსებულ უბანში, უზარმაზარ შენობათა შუაგულში შკოლას დათმობილი აქვს ფართო მოედანი, რომლის შუაგულშიაც ამართულია საუცხოო შკოლის შენობა. ლამაზი ჩუქურთმებით დამშვენებული ალყაფის კარები შეგიყვანთ შკოლის ეზოში, სადაც თქვენ თვალს იტაცებს სისუფთავე, სიკეკლუცე და სიმშვენიერე: ამწვანებული კონდრით დაფარული ველები, ყვავილებით შემკული კვლები, სასმელი წყლის შადრევნები, გაკრიალებული საველესიპედო მოედნები და გასართობებისათვის დამზადებული ადგილები. ყოველივე ესენი ამშვენებენ საშკოლო ეზოს. ევროპის ყველა სახელმწიფოებში შკოლას უყურებენ, როგორც ეკლესიას, ნამდვილი მისი მნიშვნელობით. ასეთი შეხედულება შკოლაზე ნამდვილი პასუხია იმ რეზოლიუციის, რომელიც მიიღეს ბახელის საშკოლო გიგიენის კონფერენციაზე 1871 წელს: „სინათლე დაჰაერი, შკოლის ეზოსათვის.“

აესტრიის არქიტექტორთა და ინჟინერთა კავშირი კატეგორიულათ მოითხოვს, რომ შკოლას დაეთმოს მაღლობი, სრულიათ სალი მზის გულზე მდებარე ადგილი. პრუსიის სამინისტრო უკვე 1888 წელში მოითხოვდა შკოლისათვის საღს, შშრალს, ტენიკურათ მიზან შეწონილს საშკოლო ეზოს, რომლის მეზობლათ არ უნდა იყოს არაფერი ისეთი, რაც მავნებელია ჯანმრთელობისათვის. მთავრობები განსაკუთრებული კანონმდებლობით ფარველობენ საშკოლო ეზოებს და მოითხოვენ, რომ შკოლის მახლობლათ არ ექნეს ადგილი არაფერს ისეთს, რაც ცუდ გავლენას იქონიებს რწგორც მოსწავლეთა ჯანმრთელობაზე, ისე მათ ზნეობრივ აღზრდაზე.

საშკოლო ეზოების სიდიდე დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენი კლასია შკოლაში, რამდენი სავარჯიშო და დამხმარე შენობები უნდა აიგოს იქ, რამდენი ბინა უნდა დამზადდეს მოსამსახურეთათვის. სიდიდე სავარჯიშო მოედნის დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენი მოსწავლე იქნება შკოლაში. სხვა და სხვა ქვეყნებში სხვა და სხვა ნორმებია მიღებული. 3 კვად. მეტრი თვითეულ მოსწავლეზე ეს არის პრუსიის ნორმის მინიმუმი. (კონ. 1895 წ.) ინგლისში ეს ნორმა აღწევს 10—15 კვ. მეტრამდე. თუ შკოლის შენობის ფანჯრები ქუჩისაკენაა მიქცეული, იმ შემთხვევაში შემობა უკან უნდა იქნეს დაწეული—პირდაპირ ქუჩის პირზე არ უნდა იდგეს. მეზობელ შენობებზე დაშორებული უნდა იქნეს შკოლის შენობა არა ნაკლებ 20 მეტრისა; თუ მეზობელი შენობა ძლიერ მაღალია, მაშინ ეს მანძილი 30—40 მეტრი მაინც უნდა იყოს.

საშკოლო ადგილის არჩევის დროს მხედველობაში ჰაერის შემადგენლობაც უნდა იქნას მიღებული. ეს საჭიროა განსაკუთრებით დიდ ქალაქებში. საერთოთ მიღებულია, რომ შკოლის გარშემო ჰაერში ნახშირ-მჟავა გაზი არ უნდა აღემატებოდეს 0,4⁰/₁₀₀.

საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი მხრისაკენ უნდა იქნას მიმართული ფანჯრებით შკოლის შენობა, მეცნიერთა ყურადღებას იქცევს წასული საუკუნის მესამოცე წლებიდან. თავიდანვე ორმა მიმართულებამ იჩინა თავი ამ საკითხის გარშემო.

ერთი ჯგუფის მეცნიერნი, გამოდიოდნენ რა იმ მოსაზრებიდან, რომ მზის პირდაპირი სხივების მოქმედება საკლასო ოთახზე მისცემს ამ უკანასკნელს საკმაო სითბოს, სინათლეს და მასთან ერთათ მის დეზინფექციასაც ხელს შეუწყობს, მოითხოვდნენ, რომ საშკოლო შენობას ფანჯრები მიმართული ქონდეს სამხრეთისაკენ. რომ მზის სხივებს მართლა ცხოველმყოფელი გავლენა აქვს ორგანიულ ცხოვრებაზე, რომ მზის სხივები აძლიერებენ ადამიანის კანის მოქმედებას ჰაერის ცვლაში და, რომ ადამიანის ნერვების მიმღებლობა პირდაპირ დაკავშირებულია მზის სხივების ცხოველმყოფელ გავლენასთან, ყოველივე ეს მეცნიერებისათვის უდავოთ ითვლებოდა. აგრეთვე ყველასთვის ცხადია მზის სხივების მნიშვნელობა ჰაერის გაწმენდაში სხვა და სხვა სენთა მიკრო-ორგანიზმებისაგან. ამიტომ ამ მიმართულებას საშკოლო აღმშენებლობის საკითხში, რომ შკოლა თავის ფანჯრებით მიქცეული იყოს სამხრეთისაკენ, ბევრი გამოჩენილი მეცნიერი ემბრობა. ასეთები არიან, მაგალითათ, დუულიანე, კანი, ფალკი, გინტერკოფერი, ცვეცი, ფარენტრაპი, კოტელმონი და მრავალი სხვა. ბევრია ისეთი მეცნიერიც, რომელიც ასეთ აზრს ეწინააღმდეგება და ამტკიცებს, რომ მზის პირდაპირ სხივებს ვნებაც შეუძლია მოუტანოს ადამიანის ორგანიზმს, შეუძლია დაასუსტოს მისი მხედველობა, ცუდათ იმოქმედოს მომეტებულმა სითბომ მის სხეულზე და სხვა... საერთოთ შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტაში სხვა და სხვა ქვეყნებში სხვა და სხვანაირი მოსაზრებით ხელმძღვანელობდნენ, მაგრამ უფრო ხშირათ შკოლის შენობები სამხრეთით არიან მიქცეული თავის ფანჯრებით.

ბ. რობაქიძე.

(გაგრძელება იქნება.)

„ადგილობრივი თვითმართველობები და ხელმძღვანელები დაქირავებულ შრომის შესახებ“

ჩვენ არ შეუდგებით მის გამოკვევას, თუ რამდენათ შეინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას თანამედროვე სოციალისტურ ხანაში, ამ ხანად არსე-

ბული განსხვავება საჯარო და კერძო უფლების შორის: ადვილი შესაძლებელია, ეს სრულებით დაიკარგოს, და შეიქნეს მხოლოდ ერთი დარგი, უფლების ერთი სფერო, მხოლოდ ერთი შემაერთებელი უფლება. მაგრამ, ისიც ადვილი შესაძლებელია, რომ დარჩეს, განსხვავება უფლებათა შორის, და მხოლოდ ერთი მათგანი შევიწროვდეს, მაგალითად, — კერძო უფლებების სფერო.

ის კი არის უკვე გამორკვეული და გასაგები, რომ განსხვავება, როგორც პრაქტიკული, ისე ფორმალური მხრივ ალარ იქნება საზოგადოებრივ და კერძო სამსახურში: ალარ იქნება ორგვარი სამსახური, იქნება მხოლოდ ერთი საზოგადოებრივი. ამის შესახებ, ჩვენ უკვე ნაჩვენები გვქონდა ჟურ. „კავკასიის ქალაქ“-ის მე 13-14 ნომერში, (იხ. წერილი „ქალაქის მოსამსახურებზე“), ჩვენ უკვე მივათითეთ იმაზე, რომ დადგება დრო, როცა მოისპობა განსხვავება და იქნება მხოლოდ ერთი საზოგადოებრივი სამსახური, მაგრამ ეს დრო, ჯერჯერობით, არ გვწვევია. როდესაც ვმარტავდით ყოველივე ამას, ჩვენ არავითარი პირმოთენობა არ გვქონია მხედველობაში: ჩვენ როგორც ამ ჟამათაც, გვხელმძღვანელობს რწმენა, რომ სანამ არ მოისპობა განსხვავება ერთგვარ და მეორე გვარ სამსახურთა შორის, სანამ თვითეული მათგანი ინარჩუნებს თავის სპეციფიურ სახეს, არ შეიძლება, სინამდვილის ძალადაუტანებლათ, მათი დაქვემდებარება ერთ და იმავე ნორმისათვის, და მით უმეტეს კერძო უფლების ნორმისათვის. ჩვენ ხომ ვიცით, რომ არსებული გაყოფა ნორმებისა, ორ დიდ ჯგუფათ—უფლება საჯარო და უფლება კერძო ანუ სამოქალაქო,—არ არის იურისტებისაგან შეთხუზული და მოგონილი. ის არის ცოცხალი სინამდვილის გამოხატულება, გამოხატულება ისტორიისაგან შექმნილ დამოკიდებულებათა, რომელსაც ყველა გრძნობს და ყველა მხარს უჭერს; და ეს დაყოფა (საჯაროთ და კერძო უფლებათ) იმდენათ ცხოველია რომ ჯერ კიდევ რომის იურისტის ულპიანის განსაზღვრა, რომ *publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet*, არ არის შეცვლილი.

თუმცა ეს ზემო მოყვანილი განსაზღვრა, რომ შეუძლებელია აღვნიშნოთ საზღვარი საზოგადოებრივ და კერძო ინტერესების შორის, სავსეა ნაკლებოვანებით, მაგრამ ის მაინც ექვ ვარეშეა, რომ განსხვავება ყველასათვის საგრძნობელია, კერძო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ამ გვარი განსხვავება მოისპობა მაშინ, როდესაც ინტერესების სხვადასხვაობას გამოცვლის საზოგადოებრივი ინტერესი.

და სანამ ეს არ იქნება, ვიმეორებთ, ჩვენ არ შეგვიძლია გავათანასწოროთ. უფლების შექმნა იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ რაც გსურს ის დააკანონო, არამედ უნდა მოიძებნოს საგანთა ქეშმარიტი დამოკიდებულება, სხვანაირათ მოქმედება იქნებოდა ძალადობა და ზიანის მეტს არაფერს მოიტანდა.

აღდგენისთვის და ახალი შენებისთვის საჭიროა არ დავევიწყოთ შენების ხასიათი, მისი თვისებანი, მისი სტილი, რომ შთაბეჭდილების მთლიანობა დაცულ იქნეს.

მაგრამ, სჩანს ჩვენი შეხედულებას ყველა არ იზიარებს. შეიძლება ის ბურჟუაზიული აღმოჩნდეს, სოციალისტისთვის არ მისაღები, შეიძლება ზოგისთვის რეაქციონურიც აღმოჩნდეს განსაკუთრებით ახლა, როცა დემოკრატიზმი სხვანაირათ ესმით და ყველას „რევოლიუცია“ აკერია პირზე თავისი პირადი „მე“ განამტკიცოს. მაგრამ ლათინური თქმულების არ იყოს, *de gustibus non disputandum*. (გემოვნების შესახებ არ სჯიან).

ჩვენ მხედველობაში გვაქვს, როგორც საბათურიდან მიხვდება მკითხველი, ის კანონ-პროექტი შრომის ხელშეკრულობისა, რომელიც იყო შრომის სამინისტროს მიერ დამუშავებული და იყო წარდგენილი, სამინისტროების წარმომადგენლების, საზოგადოებრივი დაწესებულებების, მექარხნეების საზოგადოების და პროფესიონალურ კავშირის წარმომადგენელთა წინაშე*).

ეს კანონი,—როგორც პროექტის პირველი მუხლი ამბობს.—ეფარდება ყოველგვარ შრომის ხელშეკრულებას, რომლის ძალით ერთი პიროვნება—დაქირავებული, აძლევს,—განსაზღვრულ ან განუსაზღვრელ დროით ან დაპირებულ მუშაობის გათავებამდის თავის მუშაობის ძალას მეორე პიროვნებას—დამქირავებელს, რომელიც დაქირავებულს აძლევს ჯილდოს.

ამასთანავე, ამ მუხლის განმარტების შენიშვნაში ნაჩვენებია, რომ კანონი არ ვრცელდება სახელმწიფოებრივ დაწესებულებებზე; იმ ხელშეკრულებებზე, სადაც დაქირავებულნი არიან ადმინისტრაციულ მოღვაწეობისათვის.

როგორც მკითხველი ხედავს, საზოგადოებრივ დაწესებულებები (ეროვნები და ქალაქები) არ შეადგენენ გამონაკლისს: ეს კანონ-პროექტი მათზედაც ვრცელდება მხოლოდ, ერთ რამეში აქვს მათ შეღავათი: რაც იწვევენ იმისთანა სამუშაოსათვის, რაც სამხედრო და სახელმწიფოებრივ საიდუმლოს შეადგენს. ამ შემთხვევაში, როგორც გამონაკლისი, მუშები და მოსამსახურეები შეიძლება იქნენ მოწვეულნი სამუშაოთ, შრომის ბირჟის გარეშე. ჩვენ არ ვიცით ის მოსაზრებანი რომელითაც ხელმძღვანელობდა შრომის სამინისტრო, სახელმწიფოს დაწესებულებებს როცა აკლებდა. ჩვენ უნდა გაუწიოთ ანგარიში მას, რაც მოთავსებულია პროექტის პარაგრაფებში, ვფიქრობთ, რომ აქაც არ ჩაიარა „რევოლიუციის“, და დემოკრატიულ პრინციპების უხსენებლათ და შესაძლებელია, რომ ეს იყო სწორი მათი უმთავრესი სახელმძღვანელო მოტივი.

განა საკმარისია მარტო დემოკრატიზმზე დაყრდნობა, და არ გაე-

*) ეს კანონ-პროექტი მოთავსებული იყო გაზ. „ბორბას“ 230, 232 და 235 ნომრებში.

წიოს ანგარიში ფაქტიურ საქმის მდგომარეობას? არამც თუ საკმარისია, ეს უსარგებლოცაა.

რა არი შრომის ხელშეკრულება? თუ ამ საკითხს დეტალურად არ შევეხებით, და თავიდან არ ავიცდებით მის ანალიზს,—ჩვენ შეგვიძლია ვისარგებლოთ, უკვე ლიტერატურაში დამუშავებული პასუხით—პრ. ლ. ს. ტალესი. ამ უკანასკნელის გამორკვევით, „შრომის ხელშეკრულება, არის ხელშეკრულება, რომლის ძალით ერთი პიროვნება აძლევს ჯილდოს მეორე პიროვნებას, რომელმაც დახარჯა თავისი ენერგია ამა თუ იმ საქმის შესრულების დროს“. ამ ზემომოყვანილ დებულების მიხედვით, შრომის ხელშეკრულება არი მოქალაქობითი უფლების შეთანხმება, შეთანხმება რომელსაც აქვს მიზნათ რეგულიაცია ერთ-ერთ ტიპიურ კერძო დამოკიდებულებისა—სამუშაო ძალის გამოყენება მეურნეობაში ან სხვა რაიმე დაწესებულებაში—სამოქალაქო სფეროში ეწინააღმდეგება ხელშეკრულებას, რომლითაც, როგორც ამბობს პრ. ლ. ს. ტალი, ერთი პიროვნება პირდება მეორე პიროვნებას შეასრულოს ეს თუ ის სამუშაო, არა პატრონის მორჩილების ქვეშ.

საზოგადოებრივი დაწესებულებანი (ქალაქები და ერობები) გამოდიან ორნაირ როლში: როგორც ადგილობრივი გამგეობის ორგანო და მასთან დამე, როგორც უფლების მქონე ორგანო, ე. ი. დამქირავებელნი. როგორც უფლების მქონე ორგანოები ისინი ექვემდებარებიან საჯარო უფლებას და როგორც დამქირავებელნი ისინი ექვემდებარებიან კერძო უფლებას.

შრომის ხელშეკრულება, როგორც უკვე ზემოთ გამოიკვია, კერძო უფლების შეთანხმებაა; მასთან დამე, შრომის ხელშეკრულებით ირკვევა და უნდა ირკვეოდეს ის დამოკიდებულება, საზოგადოებრივ დაწესებულებების თავიანთ მოსამსახურებთან, რომელთა საშვალებით ეს თუ ის დაწესებულება წარმოიბს წინამდებარე საქმით ან როგორც პატრონი აწარმოებს რაიმე საქმეს კერძო უფლების სახით.

რამდენათ საზოგადოებრივი დაწესებულებები თავიანთ უფლებით უთანასწორდებიან სახელმწიფოებრივ დაწესებულებებს, და იმყოფებიან საჯარო უფლების ნორმის ქვეშ, იმდენათვე დამოკიდებულება მათ შორის და მათთან მოსამსახურებისა, უნდა ექვემდებარებოდეს იმავე საჯარო უფლების ნორმით და არა მოქალაქოებრივი უფლებით. ამიტომ, ჩვენთვის გამოურკვეველია, კანონ-პროექტის მიერ დადგენილება, განსხვავება სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებების შორის. შრომის სამინისტროს თუ კი სურდა, რომ ეს მოეხდინა წესრიგით, სახელმწიფო დაწესებულებანი არ უნდა ჩაერიცხა გამონაკლისთა შორის.

ამით შეგვეძლო ჩვენ გაგვეთავებია ჩვენი შენიშვნა, მაგრამ გვსურს ავლნიშნოთ ჩვენი შეხედულება და ამიტომ არ შეგვიძლია არ მივცეთ თავს ნება და ერთი ორიოდე სიტყვა ჩვენი მოსაზრების შესახებ არ ვთქვათ.

დაუშვათ მაგალითად, რომ ჩვენ ვიყავით მტყუანი, რომ ჩვენი მო-

საზრებანი უსაფუძლოა და ნაკარნახევია სურვილით, რომ საქმესთვის მიგვეცა ჩვენთვის სასურველი ხასიათი.

წარმოვიდგინოთ, რომ მოსამსახურემ ჩაიდინა რაიმე ბოროტმოქმედება, როგორც არი მავალითად საქმის შეუსრულებლობა ან და უფლების ბოროტათ გამოყენება.

წარმოვიდგინოთ, მოსამსახურის ბოროტმოქმედება გამოიხატება იმაში, რომ მან მიიღო „საჩუქარი“. ნუ თუ, მოსამსახურის მიერ მიღებული „საჩუქარი“ არი ბოროტმოქმედება? ჩვენ, ჩვენი წარსული ცხოვრებით, ისე შეჩვეულნი ვართ საჩუქარზე, რომ თუნდ წარწერაც იყვეს, რომ „აქ საჩუქარი არ შეიძლება“, ჩვენ მაინც არ შეგვიძლია არ ვაჩუქოთ ერთი-ორი ოდე კაპეიკი. თვით საჩუქრის ამღები არ თვლის ამას ბოროტმოქმედებათ და დიდის სიამოვნებით იღებს მას.

სხვათა შორის, საჩუქრის მიღებას, საზოგადოებრივ დაწესებულებების მოსამსახურის მიერ თან მოყვება ხოლმე ცუდი და მძიმე შედეგი. კანონი, ასეთი საჩუქრის მიმღებს სჯის და სამსახურიდან ითხოვს.

რატომ?

ეს ყოველივე იმიტომ, რომ ის არის, არა მარტო მოსამსახურე, არამედ, კანონის თვალსაზრისით, ის არი თანამდებობის პიროვნება.

მაგრამ, რაში გამოიხატება სამსახურიდან დათხოვა? სამსახურიდან დათხოვნა, გამოიხატება იმაში, რომ პიროვნებას ართმევს უფლებას, 3-წლის განმავლობაში, შევიდეს რაიმე ახალ სახელმწიფოებრივ ან საზოგადოებრივ სამსახურში. მაგრამ შრომის ხელშეკრულების კანონ-პროექტის მიხედვით, ხელშეკრულება შეიძლება დაირღვეს დამქირავებელის მიერ მხოლოდ კანონ-პროექტის 78 მუხ. ძალით ნაჩვენებ შემთხვევაში. თუმცა 78 მუხ. 7 პარაგრაფში ხელშეკრულების დარღვევის შესახებ ნათქვამია „დაქირავებულის პასუხისგებაში მიცემის გამო და სასამართლოს მიერ აღიარებული დამნაშაობის გამო, რომლის შედეგად არის ციხეში ჯდომა.—ამ მოყვანილ პარაგრაფში გათვალწინებულია, საერთო და არა „მოვალეობითი“ ბოროტმოქმედება.

წარმოვიდგინოთ, რომ მოსამსახურის მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედება, არ ისჯება სისხლის სამართლის სასამართლოთი, არამედ მხოლოდ დისციპლინალურ წესრიგით.

რაში გამოიხატება დასჯა დისციპლინალურ წესრიგით?

ეს დასჯა შემდეგია: შენიშვნა და მითითება რაიმე ცუდ საქმეზე; რაიც არ უნდა იქნეს შეტანილი ქალაქებში, ჯამაგირიდან გამორიცხვა, ჩამოყენება უმაღლეს მოვალეობიდან მცირე მოვალეობაზე, სამსახურიდან გადაყენება და 7 დღით ციხეში ჩასმა.

შრომის ხელშეკრულების კანონ-პროექტში, რასაკვირველია არ არი ნაჩვენები ნორმა, რომელიც ირკვევდეს დისციპლინალურ წესრიგს და არც თვით დისციპლინალურ დასჯას. კანონ-პროექტი-კი კრძალავს ამ ზომას.

წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, რომ მოსამსახურეს არ ჩაუდენია არც პირველი არც მეორე დანაშაულობა, მაგრამ მასზე არის „ცოდვა“—და „ცოდვა“ გამოიხატება იმაში, რომ ის, სამსახურ გარეთ, იქცევა არა სასურველად, (ქეიფობს, ლოთობს, ეწევა ცუდ ცხოვრებას, ჩხუბობს და სხვა) ეწევა სპეკულაციას და სხვა და სხვა.

კერძო პირისათვის ეს ყოველივე სულ ერთია; მას არ აინტერესებს მოსამსახურის კერძო ცხოვრება; მას ჭირდება მხოლოდ ერთი, რომ მოსამსახურე იყვეს მის განკარგულებაში მის ფლობელობის ქვეშ რამოდენიმე საათით და სხვა საათებთან მას არავითარი საქმე არ აქვს.

უფლების ორგანოსათვის-კი ეს სულ ერთი არ არის. მოსამსახურის კერძო ცხოვრება აინტერესებს მას. ის მოითხოვს ერთგვარ პატივცემით მოპყრობას ადგილობრივ მცხოვრებლებთან. თუ ეს ყოველივე არ იქნა დაცული მაშინ თვით უფლების ორგანო ჰკარგავს თავის ავტორიტეტს, რადგან მისი ავტორიტეტის შემქნელი არი თვითეული მისი მოსამსახურეთაგანი. ამიტომ, საზოგადოებრივ დაწესებულებებმა, როგორც უფლების ორგანოებმა, უნდა მიაქციონ ჯეროვანი ყურადღება ყოველივე ამას და ეცადონ, რომ მათმა მოსამსახურეებმა არ ჩაიდინონ რაიმე არა სასიამოვნო საქმე, რომელიც დაუკარგავს თვით დაწესებულებას ავტორიტეტს. თუ კი დაწესებულება შეამჩნევს, თავის მოსამსახურეში, ყოველივე ამას, მან აუცილებლათ უნდა მოიშოროს ასეთი პიროვნება თავიდან,—უნდა დაითხოვოს სამსახურიდან.

თუმცა ასეთი უფლება, კანონ-პროექტში არაა ნაჩვენები, მაგრამ მთლათ, მთელი, კანონიდან კი შეიძლება ადამიანმა გამოიტანოს ზემოაღნიშნული უფლება.

დარჩა კიდევ ბევრი მოსაზრებათაგანი, რომლის მოყვანა კარგი იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ ყოველივე ზემოთქმულით გვეძლევა საშუალება, გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნა:

აუცილებელია, შეუთანაბაროთ მომქმედი საზოგადოებრივი უფლება (როგორც სახელმწიფოებრივი ისე სისხლის სამართალი) შრომის ხელშეკრულების კანონ-პროექტს, ან და კანონ-პროექტიდან გამოვაკლოთ სიტყვები: „სათანადო ადგილზე საზოგადოებრივიც“, და მესამე მუხლში წაიშალოს სიტყვა „დაწესებულება“.

ჩვენ არ ვიღებთ ჩვენ თავზე მოვალეობას, თუ რამდენათ სამართლიანია ჩვენი მოსაზრებანი; იმას კი ვიტყვით, რომ ის ამართლებს მეორე დასკვნას!

თუ ამ კანონ-პროექტს წილათ შეხვდება კანონათ გადაქცევა, ამით გამოწვეული იქნება დიდი არევ-დარევა და გაუგებრობა, რომლის ბრწყინებებიდან განთავისუფლება ძლიერ ძნელი იქნება.

ქ რ ო ნ ი კ ა .

ქალაქთა თვითმართვებულობაში.

თბილისის ქალაქის გამგეობამ ბაქოში იყიდა 10 ვაგონი ნავთი, ამის გამო გამგეობამ დაადგინა ამ ნავთის მოსათავსებლათ რეკონსტრუქცია უქნას ტერ-აბრამოვის ნავთის ბითუმ-საწყობს.

✳ **სადეზინფექციო მუშაობა.** თბილისში სახალისი გავრცელების გამო ქალაქის სადეზინფექციო კამერაში ქალაქის გამგეობის განკარგულებით დაწესდა, რომ დეზინფექტორებმა ბინების სადეზინფექციოთ იმუშაონ დღე და ღამე. ამისთვის დანიშნულია დეზინფექტორთა ოთხი რიგი. ყოველ მომუშავეთა რიგს კვირაში ერთი დღე ეძლევათ დასასვენებლათ.

✳ **ტყის მასალის გადაცემა.** ქალაქის გამგეობამ დაადგინა საქართველოს ქალაქთა კავშირის სამეურნეო ბიუროს გადაეცეს ერთი ჯვარის ტყის მასალა მე 300-სე ვერსის საწყობიდან.

✳ **დახმარება.** ქალაქის გამგეობამ დაადგინა დასახიჩრებულ ჯარისკაცთა კავშირის სასაძილო განთავისუფლებულ იქნეს ქალაქის სასარგებლოთ დაწესებულ „სატრაქტირო“ გადასახალისაგან.

✳ **„კეზონაფტოლი“.** ქალაქის მედიკურ სასანიტარო საბჭომ დაადგინა სთხოვოს ქალაქის გამგეობას დაუყონებლივ გაგზავნოს ბაქოში თავისი მოხელე „კეზონაფტოლის“ (მწერის მმუსერელი) საყიდლათ და ჩამოსატანათ თბილისში სახალისთ ავადმყოფობასთან საბრძოლველათ.

✳ **საბაჟო მილიციის დაარსება.** სახელმწიფო ხაზინაში შესატანათ სხვა და სხვა დასახელებულ გადასახალის და ბაჟის მოსაგროვებლათ თბილისში არსდება საბაჟო მილიცია. თბილისი სულ 14 საბაჟო ნაწილად არის განაწილებული და ამ გადასახალისების მოსაგროვებლათ ყოველ ნაწილში უნდა დანიშნოს 1 კომისარის თანაშემწე, 1 უფროსი და 2 უმცროსი მილიციონერი.

✳ **ქალაქის მოღვაწეობა განათლების დარგში.** ქალაქის გამგეობამ გადასდო 4.000 მან. ცალკე ბროშიურის გამოსაცემათ. ბროშიურა შეეხებჯ ქალაქის გამგეობის სახალხო განათლების განყოფილების მოღვაწეობას ამ წელიწად ნახევრის განმავლობაში.

✳ **მეეზოვების დაქირავების შესახებ.** ქალაქის გამგეობამ 28 დეკემბერს დაადგინა, რომ ყოველ სახლის პატრონმა, რომელსაც სახლის შემოსავალი 5.000 მან. მეტი აქვს, იყოლიოს მეეზოვე და ვისაც ამაზე მცირე შემოსავალი აქვს, შეუთანხმდეს მეეზოველს მათ დასაქირავებლათ. თბილისის სახლის პატრონების კავშირი არ დაკმაყოფილდა ამგვარი დადგენ. და ქალაქის გამგეობის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა. შეცვალოს მან თავისი დადგენილება და დაავალოს მეეზოვების დაქირავება ყველა ცალკე სახლის პატრონს, რომელთაც შემოსავალი სახლიდან უმეტეს 25.000 მან. აქვს

ანუ შეუერთდნენ იმდენ მეზობლებს, რომელთაც შეერთებულთ სახლების ქირის შემოსავალი არა ნაკლებ 25.000 მან. ექნებათ. შუამდგომლობაში ის მოტივი არის წამოყენებული, რომ ამ ჟამათ სახლის პატრონებს ბევრი ხარჯი აქვთ და შემოსავალი კი მცირე, რადგანაც სახლის ქირის მომატების უფლება მათ არა აქვთ, ამასთანავე მეეზოვეთა კავშირი დიდ ჯამაგირებს თხოულობს და ამ ჯამაგირების გარდა სხვა მრავალ მოთხოვნილებასაც უდგენს.

❖ **პენსიების შესახებ.** ქალაქის გამგეობამ განიხილა რა საკითხი ქალაქის მოსამსახურეთა პენსიის დანიშვნის რაოდენობის შესახებ დაადგინა, რომ პენსიის დანიშვნა მის რაოდენობის გადაწყვეტილობაში უნდა მიღებულ იყოს სახეში, სამსახურის ხანგრძლიობა იმ პირისა, ვისაც ეს პენსია ენიშნება და შუა რიცხვი იმ ჯამაგირისა, რომელიც მას ეძლეოდა სამსახურიდან განთავისუფლების წინად სამი წლის განმავლობაში, მხოლოდ პენსიის რაოდენობა არ უნდა იყოს 500 მან. მეტი ყოველ თვეში.

❖ **მოკლულ გვარდიელთა ოჯახთათვის შემწეობა.** სახალხო გვარდიის შტაბის წარმოდგენისამებრ ქალაქის გამგეობამ ას-ასი თუმანი შემწეობა დაუნიშნა მოკლულ სახალხო გვარდიელ ზაქარია ზაალიშვილის ქვრივს, მოკლულ გედეონ ბუჩუხაშვილის ძმას, მოკლულ გვარდიელ მელიტონ ცომაიას ქვრივს, მოკლულ გვარდიელ მელიტონ კუჩუხიძეს ქვრივს და მოკლულ გვარდიელ კოსტანტინე ტიგიშვილის დას.

❖ **სასურსათო განყოფილების შტატი.** ქალაქის გამგეობამ დაამტკიცა ახალი შტატი გამგეობის სასურსათო განყოფილებისა. შტატი შემცირებულია.

❖ **მილიციის განყოფილების შტატი.** ქალაქის გამგეობამ ნება დართო მილიციის უფროსს მილიციის შტატის გასადიდებლად დანიშნოს კიდევ 8 უბნის კომისრების თანაშემწენი, 2 უფროსი და 4 უნცროსი მილიციონერი. მილიციის შტატის გადიდება გამოწვეულია მით, რომ სახემლწიფოს სასარგებლოდ დაწესებულ გადასახადების და ბაჟის შესაკრეფათ არსდება მილიციის საგანგებო განყოფილება.

❖ **შუამდგომლობა სალიკვიდაციო ხარჯების შესახებ.** ქალაქის მოურავმა შუამდგომლობა აღძრა შინაგან საქმეთა სამინისტროს წინაშე, რათა ქალაქის თვითმართელობასთან არსებულ ლტოლვილთა კომიტეტს მიეცეს თავის საქმეების სალიკვიდაციოთ 370.000 მანეთი.

❖ **ერთდროული დახმარება პოლიტეხნიკუმის.** პოლიტეხნიკუმის ინსტიტუტის მოწყობის მთავარი კომიტეტის თხოვნით, თბილისის ქალაქის გამგეობამ გადასწყვიტა მისცეს დახმარება 60.000 მან. რაიც მიეცემათ 1919 წ. თებერვლის პირველ რიცხვიდან 10.000 მანეთი თვეში.

❖ **დამატებითი ხარჯთაღრიცხვა.** გამგეობა შევიდა საბჭოში მოხსენებით, რათა შეტანილ იქნეს 1918 წლის ხარჯთაღრიცხვაში, დამატებითი ხარჯი, რომელიც გამგეობას მოუვიდა მცხოვრებთათვის წყლის მიწოდ-

დების დროს. გამგეობის მიერ დახარჯული იყო 8,500 მან. წყლის მისაწვდენი ბოჭკების მოწყობაში, და 48.215 მან. უფასო წყალსადენ მილების მოწყობაში. მთელი დამატებითი ხარჯთაღრიცხვა გამოიხატა 127.381 მანეთში.

✱ **ნაძალადევის სასწავლებელში.** ნაძალადევის პირველ დაწყებითი ქართულ სასწავლებლის გამგეთ ქალაქის გამგეობამ იმავე სასწავლებლის მასწავლებელი ანნა მგელაძე დანიშნა.

✱ **ზუბალაშვილის სახლი.** ქალაქის გამგეობამ დაამტკიცა სავალდებულო დადგენილება ზუბალაშვილის სახელობის სახალხო სახლში მოსიარულეთათვის.

✱ **დიღუზის ბორანი.** ქალაქის გამგეობამ დიდუზის ბორანის მოიჯარადრე სამოდუროვს ნება დართო ბორანით მტკვარზე გადაყენება-გადმოყენაში ფასი მოუმატოს და თითო სულის გადასაყენათ 5 კაპ. გადაახდენინოს.

✱ **სამისამართო მაგიდა.** ქალაქის გამგეობამ მოიწონა წინადადება სამისამართო (Адъесный столъ) მაგიდის მოსამსახურეთა გადაყენება-გადმოყენების ნაციონალიზაციის განსახორციელებლად.

✱ **ქუთაისის თვითმართველობის წინადადებით აღმასრულებელ ბიუროში წარდგენილია დასაბუთებული შუამდგომლობა, რათა რესპუბლიკის მთავრობამ გაანთავისუფლოს ქალაქები ექიმებისა, ფერშლებისა და ბებების ხარჯებისაგან. ეს ხარჯი უნდა თავს იღვას სახელმწიფო ხაზინამ.**

✱ **შესდგა კრება ახლად დაარსებულ საექიმო—სანიტარულ საშქოსი.** განხილულ და მიღებულ იქნა მედიკო-სანიტარული განყოფილების მიერ წარდგენილი ერთი ნაწილი საბჭოს მუშაობის პროგრამისა. განხილულ იქნა ცენტრალ ბაქტერიოლოგიურ ლაბორატორიის გამგე ექიმის ელიავას მოხსენება, ბაქტერიოლოგიურ ლაბორატორიის ახალ საფუძველზე მოწყობისათვის, რაც უნდა შეეფერებოდეს ქალაქთა კავშირის მუნიციპალურ ახალ მიზნებს. მედიკო-სანიტარულ განყოფილებას მიეცა წინადადება. შემდეგი სხდომისთვის, რომელიც თებერვლის ბოლო რიცხვებში უნდა შესდგეს, გააკეთოს მოხსენება საექიმო—სანიტარულ ტიპების ორგანიზაციების და აკრეთვე სამკურნალო დაწესებულებებისა რესპუბლიკის ქალაქებში.

✱ **აღმასრულებელ ბიუროს დადგენილებით მოწვეულია მოსამსახურეთა ექიმი. მას ევალება კავშირის დაწესებულებათა სანიტარული ზედამხედველობა და საექიმო დახმარების აღმოჩენა ყველა კავშირში მოსამსახურეთათვის და მათ ოჯახებისათვის.**

✱ **პარტახტიანი ტიფის გავრცელებასთან ერთად რესპუბლიკის ქალაქებს გაეგზავნა შეკითხვა ამ ეპიდემიის გავრცელების შესახებ. ამ შეკითხვას ის მიზანი ჰქონდა, რომ მოწყობილიყო ამ ეპიდემიასთან ბრძოლა იმ ქალაქებში, რომელთაც თავისი ძალით ეს არ შეეძლოა. მედიკო-სანიტარული განყოფილების წარმომადგენელმა ტიფთან ბრძოლის რწმუნებულის საგანგებო კომისიაში აღძრა საკითხი თუ რა დამოკიდებულება უნდა**

იყოს ქალაქთა კავშირის და რწმუნებულის შორის. გამოიკვეა შემდეგი: ორგანიზაციის განმანაწილებელ როლს იღებს რწმუნებული, თვითმართველობანი იძლევიან სახსარს, ქალაქთა კავშირი დაზარებების მოწყობილებას და მედიკამენტებს. თუ საჭირო იქნება დამატებითი ხარჯები, მაშინ რწმუნებული იღებს ამას მთავრობის მიერ გადადებული თანხიდან.

✱ სენაკის ქალაქის არჩევნები ქუთაისის. საოლქო სასამართლომ გააუქმა.

✱ თბილისის ქალაქის საბჭოში. 17 თებერვალს შესდგა საბჭოს სხდომა ალ. ლომთათიძის თავმჯდომარეობით. ქალაქის მოურავად არჩეულ იქნა ბენიამინ ჩხიკვიფილი, ქალაქის მოურავის ამხანაგად გიორგი კონიაშვილი; გამგეობის წევრებად არჩეულ იქნენ: მასალკინი პავლე, ბესელიძე იოსები და ფანიევი კოსტანტინე. გამგეობის მეოთხე წევრის არჩევა გადაიდო.

ქალაქის თავს დიენიშნა თვიურათ 2250 მანეთი, ხოლო თვითეულ გამგეობის წევრს 2000 მანეთი.

საბჭომ ამოიჩრია შემდეგი კომისიები: 1) საფინანსო საბრუჯეტო—15 წევრით (სოც. დემოკ. მხრივ) ნ. ელიავა, თოფურიძე, აუშტროვი, ჩადუნელი დ., მაჭავარიანი გ., სულიაშვილი დ., სირბილაძე გრ. და ზურაბოვი.

(სოც. ფედ. მხრივ): სვ. მდივანი. (ნაც. დემოკ. მხრივ): გოთუა, ჯაყელი, სულუყია და აფხაზი კ.

2) სარევიზიო—11 წევრით (სოც. დემ. მხრივ): მიკირტუმოვი, ელენტი, რამიშვილი, კოვალიოვი, გოგუა და მაჭავარიანი. (სოც. ფედ. მხრევ): ალ. მდივანი, აკ. პაპაეა. (ნაც. დემ. მხრივ): ა. წვერაეა. (უკიდურ.) გრ. ვემაპელი.

3) სამურნეო სასურსათო—9 წევრით (სოც. დემ. მხრივ): სადაგიშვილი, ბერიტაშვილი, ლოსკუტოვი, რამიშვილი, ხუნდაძე. (სოც. ფედ. მხრივ): ლლონტი, სტურუა (ნაც. დემ. მხრივ): კალანდაძე, ბერელაშვილი ვ. 4) შტატების საორგანიზაციოს—7 წევრით: (სოც. დემ. მხრივ): ჯიბლაძე, რუსია, დიდიძე, კანდელაკი, ხელაძე. (სოც. ფედ. მხრივ): არ. ჯაჯანაშვილი. (ნაც. დემ. მხრივ): სპ. კელია. 5) ჯანმთელობის კომისიაში შევლენ ყველა ექიმი ხმოსნები, 6) ირიუდიულ კომისიაში შევლენ ყველა იურისტი ხმოსნები და 7) ტეხნიკურ კომისიებში შევლენ ყველა ტეხნიკოსი ხმოსნები.

ამორჩეულ იქნა აგრეთვე სარეკომენდაციო კომისია 9 წევრისაგან: (სოც. დემ. მხრივ): ჯიბლაძე, რუსია, კახიანი, ფირცხალაიშვილი, ქავთარაძე. (სოც. ფედ. მხრივ): არ. ჯაჯანაშვილი და გველესიანი. (ნაც. დემ. მხრივ) გოთუა, გვაზავა.

შემდეგ საბჭო ადასტურებს გამგეობის მოხსენებას ლტოლვილთა სასარგებლოთ, სახელმწიფო. თეატრში გამართულ კონცერტის საქალაქო გადასახადისაგან განთავისუფლების შესახებ.

საქართველოს რესპუბლიკის კალაქების ადამიანების რაოდენობა

ქალაქების სახელი	ადამიანების რაოდენობა		ქალთა რაოდენობა		კაცთა რაოდენობა		საბავშვო და სპორტული მოწოდებების რაოდენობა		საბავშვო და სპორტული მოწოდებების რაოდენობა		საბავშვო და სპორტული მოწოდებების რაოდენობა		საბავშვო და სპორტული მოწოდებების რაოდენობა		
	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	რესპუბლიკის	საბავშვო და სპორტული მოწოდებების	
თბილისი	90	26909	69	3806	10	2924	7	141	—	440	1	6	—	—	
გორი	33	2326	22	572	5	691	6	—	—	—	—	—	—	—	
სიღნაღი	30	—	25	—	3	სხვა	4	—	—	—	—	—	—	—	
თელავი	30	—	16	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ხაშური	20	—	19	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
სურამი	20	779	14	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ქუთაისი	60	არ ჩე	კენე	ბი	6	და	2	88	1	—	—	—	—	—	
ფოთი	31	2864	22	721	5	281	2	—	—	—	—	—	—	—	
ოზურგეთი	20	1023	14	346	5	79	1	—	—	—	—	—	—	—	
ყვირილა	20	941	13	343	5	112	1	35	—	—	—	—	—	—	
ლანჩხუთი	20	1589	16	114	1	229	2	—	—	—	—	—	—	—	
ახალ-სენაკი	20	—	—	—	12	—	—	8	86	—	—	—	—	—	
სამტრედიო	20	2474	16	367	2	128	1	116	1	—	—	—	—	—	
ხონი	20	—	14	—	1	—	5	—	—	—	—	—	—	—	
ქიათურა	20	684	14	125	3	55	1	75	2	—	—	—	—	—	
სულ:	454	—	274	—	56	—	31	—	4	—	1	—	—	1	6

*) დანართი ქალაქების ცნობა ჯერ არ მიგვიღია.

✱ **ქუთაისის მილიციის შესანახათ.** ქუთაისის ქალაქის გამგეობამ შუამდგომლობა აღძრა შინაგან საქმეთა მინისტრის წინაშე, რომ ხაზინამ იკისროს მილიციის შესანახი ხარჯების ნახევარი, რაც თვითურათ შეადგენს 70828 მ. 33 კ. ამასთან ერთათ გამგეობა აცნობებს მინისტრს, რომ ეს საკითხი განხილულ იქმნა ქალაქის საბჭოს მიერ, რომელმაც დაადასტურა ქალაქის გამგეობის მოხსენება.

✱ **ქუთაისის არჩევნების გადადება.** შინაგან საქმეთა მინისტრმა დააკმაყოფილა, ქალაქის საბჭოს თხოვნა, რომ ქალაქის არჩევნები გადადებული იქნეს მარტის პირველ რიცხვებისთვის.

✱ **ბათუმში.** მომავალ ქალაქის საბჭოს შემადგენლობა საბოლოოდ გამოირკვა: რუსებს მიეცა 19 ხმოსანი, აქედან 4 უკრაინელებს, ქრისტიან ქართველს 11, მაჰმადიან ქართველს 6, სომხებს-14, ბერძნებს—7 და ორ ორდებრაელებს და პოლონელებს.

ქალაქთა კავშირში.

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის ყრილობა მოხდება 16 მარტს. ყრილობის პროგრამაა:

- 1) მთავარ კომიტეტის განყოფილებათა მოხსენებანი.
- 2) ადგილობრივი საქალაქო თვითმართველობათა არჩევნების შესახებ ცნობანი.
- 3) ქალაქთა საბიუჯეტო უფლება.
- 4) საქალაქო დებულება.
- 5) ერობათა და ქალაქთა ურთიერთობა.
- 6) მთავარ კომიტეტის არჩევა.

✱ ქუთაისის ქალაქის გამგეობამ მიმართა საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირს, რათა მას ქალაქის ცეცხლის მქრობელი რაზმისათვის და სახალხო მილიციისათვის დაეთმოს ასი წყვილი ტილოს ყელიანი წაღები იმ ფასად, როგორც ეს კავშირს უღირს.

✱ სამეურნეო ბიურო დებულობს სწრაფ ზომებს, რათა შეიძინოს კვინტი და ფხნილი შაქარი; ეს ოპერაცია ბრკოლდება ნაღდ ფულის უქონლობის გამო.

სამეურნეო ბიურო შეუდგა საქონლის დამზადებას უკრაინაში გასაგზავნათ. ეს საქონელი გაცვლილი იქნება შაქარზე. ნაწილი საქონლისა უკვე მზათ არის და როგორც კი გაიხსნება ნორმალური მიმოსვლა უკრაინასთან, იმწამსვე გაიგზავნება. კერძო შექმნა წარმოობს, სხვათაშორის, კერძო პირებთანაც მაგალ ფოთში, მაგრამ განსაზღვრულ ზომებში, რადგან ეს საქმე მოითხოვს მილიონებს.

✱ სამეურნეო ბიუროს მიერ შექმნილი ნავთი განაწილებულია ქალაქთა შორის. ნავთი განაწილდება ქალაქთა შორის ცენტრალ სასურსათო

საბჭოს მიერ ქალაქთა კავშირის ცნობებით, ეს ცნობები მიღებულია ანკეტის შემწეობით. რადგან ზოგიერთმა ქალაქმა დაავიანა ანკეტის გამოგზავნა, რითაც შეფერხდა სწორი განაწილება.

✳ ახლო მომავალში სამეურნეო ბიურო მოელის ბაქოდან საქონელს, როგორც: ბრინჯს, ფართლეულობას, გამხმარ ხილს, ნავთს და სხვას.

✳ საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის აღმასრულებელმა ბიურომ დაადგინა მიენდოს სახალხო განათლების განყოფილების გამგეს ს. რობაქიძეს მოაწყოს წინა მორბედი მუშაობა მოძრავი სახალხო უნივერსიტეტის ორგანიზაციისათვის.

✳ საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის სახალხო განათლების განყოფილების მიერ, მთავარი კომიტეტის წევრი ს. რობაქიძე და თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის ლექტორი ვლ. ბაქრაძე, გაიგზავნენ საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქებში, რათა მოლაპარაკება მოახდინონ ადგილობრივ თვითმართველობებთან მოძრავი უნივერსიტეტის მოქმედების შესახებ. გაგზავნილნი ჯერჯერობით დაივლიან შემდეგ ქალაქებს: თელავს, სიღნაღს, დუშეთს, ხაშურს, კიათურას, ზესტაფონს, ქუთაისს, ხონს სამტრედიას, სენაკს, ზუგდიდს, ლანჩხუთს, ოზურგეთს და ფოთს. ამათ უნდა გამოირკვიონ ადგილობრივ თვითმართველობებში, თუ რამდენათ სასურველია მოძრავი უნივერსიტეტის მოწყობა იმ გეგმით, რა გეგმაც შეიმუშავა ქალაქთა კავშირის სახალხო განათლების განყოფილებამ და რა დახმარების აღმოჩენა უშუღლიათ ადგილობრივ თვითმართველობებს.

✳ ქალაქთა კავშირის აღმასრულებელ ბიუროს სხდომაზე ბაქტერიოლოგოგიური განყოფილების გამგემ ექ. ელიავამ გააკეთა მოხსენება, რის შემდეგაც დაადგინეს, აპარატების, რეაქტივების და დიფტერიული შრატის შესაძენათ გადაღებული იქნეს 30.000 მან. რუსული ფულით. სხვა კითხვები, რომელიც მოხსენებიდან გამომდინარეობდა დარჩენილ იქნა განუხილველად.

✳ მედიკო-სანიტარულ განყოფილების მოხსენების თანახმად ქალაქები უნდა განთავისუფლდნენ იმ ხარჯებიდან, რომელსაც ისინი ეწვევიან ქალაქის ექიმების, ფერმლების, ბებია ქალების შესანახავად. ეს ხარჯი უნდა იკისროს სახელმწიფო ხაზინამ. სხდომა დათანხმდა მოხსენებაზე.

მოძრავი სახალხო უნივერსიტეტის წესდების პროექტი.

1. საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის მთავარ კომიტეტთან არსებულ სახალხო განათლების განყოფილება აწუბს რესპუბლიკის ყველა ქალაქებისათვის მოძრავ სახალხო უნივერსიტეტს.

2. მოძრავი უნივერსიტეტის კურსში შედის შემდეგი საგნები:

ა) ქართული ლიტერატურა და მისი ისტორია, გ) საქართველოს გეოგრაფია, დ) პოლიტიკური ეკონომია, ე) ბუნების მეტყველება, ვ) კანონ-

მდებლობა, ზ) საერთო ისტორია, თ) საერთო გეოგრაფია, ი) სოციალოგია და კ) სოციალიზმის ისტორია.

3. მოძრავ უნივერსიტეტს ყავს ათი მუდმივი ლექტორი.

4. ლექციების კითხვა ხდება შემდეგ ნაირათ: პირველ კვირას ერთ ქალაქში კითხულობს ლექციებს ორი ლექტორი; შემდეგ კვირას ეს ორი ლექტორი გადადის მეორე ქალაქში და პირველ ქალაქში მათ ადგილს იკებს მეორე წყვილი ლექტორებისა. მესამე კვირას პირველი წყვილი მესამე ქალაქშია, მეორე წყვილი მეორე ქალაქში და მესამე წყვილი პირველ ქალაქში. მეოთხე კვირას პირველი წყვილი ისვენებს და ასე ამ გვარათ ლექტორების ყოველი წყვილი ისვენებს სამი კვირის მუშაობის შემდეგ ერთ კვირას. თვითეულ ქალაქში ხუთი წყვილი ლექტორი წაიკითხავს ამ ანგარიშით 60 ლექციას სხვა და სხვა საგნებიდან. საქართველოს რესპუბლიკაში სულ ითვლება ამ ჟამათ 22—23 ქალაქი, მაშ ყველა ქალაქებში წაიკითხება 1320 ლექცია. ამ ანგარიშით თვითეულმა ლექტორმა უნდა წაიკითხოს 132 ლექცია. თვითეული საგნის კურსი იქნება დასრულებული ცოდნა ან მთელი საგნისა და ან რომელიმე მისი ნაწილისა.

5. ლექციები იკითხება რესპუბლიკის შემდეგ ქალაქებში: გორი, ხაშური, სურამი, ახალციხე, ახალქალაქი, თელავი, სიღნაღი, დუშეთი, ქუთაისი, ჭიათურა, ზესტაფონი, ხონი, სამტრედია, სენაკი, ზუგდიდი, ლანჩხუთი, ოზურგეთი, ფოთი, სოხუმი, ვაგრი, ოჩამჩირე და გუდაუთი—სულ 22 ქალაქში.

6. ყველა 22 ქალაქში თითო ლექტორი წაიკითხავს 132 ლექციას 7 თვის განმავლობაში, რადგან სამი კვირის მუშაობის შემდეგ ლექტორი ერთ კვირას ისვენებს.

7. ლექციების კითხვას მოძრავი უნივერსიტეტი იწყებს პირველ აპრილიდან და განაგრძობს პირველ ივლისამდე. შემდეგ ლექციების კითხვა იწყება პირველ ენენისთვეს და გრძელდება პირველ იანვრამდე. პირველი იანვრიდან პირველ აპრილამდე ლექტორები ამზადებენ მასალას შემდეგი კურსისათვის, რომელიც ისევ პირველ აპრილს დაიწყება და ასე ამ გვარათ გაგრძელდება უნივერსიტეტის მოღვაწეობა.

8. თვითეულ ლექტორს ენიშნება ჯამაგირი წლიურათ 12,000 მანეთი.

9. გარდა ჯამაგირისა ლექტორს ეძლევა მოგზაურობის დროს დღიური ასი მანათი და რკინის გზის უფასო ბილეთი.

✱ საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის სახალხო განათლების განყოფილებას გადაწყვეტილი აქვს ამ წლის პირველი აპრილიდან დაიწყოს მოქმედება მოძრავმა სახალხო უნივერსიტეტმა. ეს უნივერსიტეტი ჯერ-ჯერობით იმოქმედებს მხოლოდ რესპუბლიკის ქალაქებში და შემდეგ გაათავარიოვებს თავის მოქმედებას მთელ საეროებო ფარგლებშიაც. მოძრავი უნივერსიტეტის პროგრამა ჯერ-ჯერობით შეიცავს მხოლოდ საერთო საგანმანათლებლო საგნებს, როგორც არის: საქართველოს ისტორია, მსოფლიო ისტორია, საქართველოს გეოგრაფია, საერთო გეოგრაფია, ბუნების

მეტყველება, პოლიტიკური ეკონომია, ქართული ლიტერატურა და მისი ისტორია, სოციოლოგია და სოციალიზმის ისტორია. ამ საგნებს გარდა მოძრავ უნივერსიტეტს აზრათ აქვს მოაწყოს პარალელური კურსები სპეციალური საგნებიდან, როგორც არის აგრონომია, კოოპერაცია, მეფუტკრეობა, ხილის ხმობა და კონსერვების კეთება, თუ ამ საქმეში შესაფერ დახმარებას აღმოუჩენს მას საერობო თვითმართველობები. ლექციების კითხვა ნავარაუდევია უნივერსიტეტისაგან შვიდი თვის განმავლობაში. თითო ქალაქს შეხვდება ამ დროს განმავლობაში სამოცი ლექცია, ესე იგი, თითო საგნიდან ექვსი ლექცია, რომელიც იქნება დასრულებული ცოდნა ან მთელი საგნისა და ან მისი რომელიმე ნაწილის ანუ განყოფილებისა. მოძრავი უნივერსიტეტის მოქმედების დაწყებამდე კავშირის სახალხო განათლების განყოფილების გამგე ს. რობაქიძე და თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის ლექტორი ვლ. ბაქრაძე ჩამოივლიან ჩვენი ქვეყნის რამდენიმე ქალაქს და ეცდებიან ადგილობრივ მოამზადონ ნიადაგი მოძრავი უნივერსიტეტის ნაყოფიერი მოქმედებისათვის. აღნიშნულ უნივერსიტეტს ეყოლება მუდმივპროფესიონალური ლექტორები, რომლებიც განახორციელებენ დამტკიცებულ გეგმას უნივერსიტეტის მოქმედებისას. ამ მუდმივი ლექტორების ჯილდოთ და მათი სამოგზაუროთ სახალხო განათლების განყოფილებას ნავარაუდევია აქვს მთელი წლის განმავლობაში სამასი ათასი მანეთის დახარჯვა. ამ თანხიდან ერთს შესამედს, განყოფილების აზრით, იკისრებს ქალაქთა კავშირი და ადგილობრივი ქალაქების თვითმართველობანი, ხოლო ორი შესამედი ხარჯისა უნდა მოეთხოვოს მთავრობას. დაწვრილებითი ცნობები შესახებ ამ უნივერსიტეტისა, მისი პროგრამა და ლექციების ცხრილი ქალაქებისათვის გამოქვეყნებული იქნება უნივერსიტეტის მოქმედების დაწყებამდე.

გაგზავნილი პირი ქალაქის თვითმართველობებთან მოლაპარაკებით გამოარკვევს შემდეგ საკითხებს.

1. რამდენათ სასურველათ მიაჩნიათ ადგილობრივ თვითმართველობას მოძრავი უნივერსიტეტის მოწყობა იმ სახით, რა სახითაც ამას ქალაქთა კავშირის სახალხო განათლების განყოფილება აპირობს.

2. შეეფერება თუ არა ჩვენ გეგმაში აღნიშნული საგნები ადგილობრივ მოთხოვნილებას. რა ცვლილება იქნება საჭირო საგნებში.

3. მიიღებს თუ არა ადგილობრივი თვითმართველობა თავის თავზე მოძრავი უნივერსიტეტისათვის აუდიტორიისთვის საჭირო ბინის შოვნას, მოსულ ლექტორთათვის ბინის დამზადებას, დანიშნული დროისთვის მსმენელების ჩაწერას და სხვა და სხვა გვარ ტექნიკურ დახმარებას.

4. რადგანაც ქალაქთა კავშირს თავის თავზე მიღებული ხარჯების გაწევა მოძრავი უნივერსიტეტისათვის შეუძლია მხოლოდ ადგილობრივ თვითმართველობების შემწეობით, საჭიროა ვიცოდეთ, ამ ხარჯებიდან რამდენს მიიღებს თავის თავზე ადგილობრივი თვითმართველობა.

5. რა დროს აჯობებს ადგილობრივი პრობების მიხედვით ლექციების კითხვა.

6. ეყოლება თუ არა საკმაო რიცხვი მსმენელებისა მოძრავ უნივერსიტეტს.

7. შეიძლება თუ არა ადგილობრივ იშვოვს უნივერსიტეტმა ამა თუ იმ საგნისათვის ლექტორი და, თუ შეიძლება რა და რა საგნებისთვის.

იგივე პირმა საერობო თვითმართველობის გამგეობაში უნდა გამოთქვიოს:

1. სასურველია თუ არა მოძრავი უნივერსიტეტი ავრცელებდეს თავის მოქმედებას ქალაქებს გარეშეც, დიდ სოფლებში.

2. თუ ეს საჭიროა, რა დახმარებას აღმოუჩენს მოძრავ უნივერსიტეტს საერობო თვითმართველობა თავის მოქმედების გასაფართოებლათ.

3. რამდენათ დააკმაყოფილებს სოფლის მცხოვრებთა მოთხოვნილებას მოძრავი უნივერსიტეტის პროგრამაში აღნიშნული საგნები.

4. საჭიროა თუ არა აღნიშნული პროგრამის გვერდით არსებობდეს მეორე პროგრამა სპეციალურ საგნებიდან და განსაკუთრებული პირები ამ პროგრამის განსახორციელებლათ.

5. შეიძლება თუ არა ადგილობრივ სპეციალისტთა დახმარებით მოეწყოს მოძრავი სახალხო უნივერსიტეტი სპეციალური კურსებით, როგორც არის აგრონომია, კოოპერაცია და სხვა.

6. საერობო თვითმართველობების აზრი შესახებ მუშაობის გაერთიანებისა ქალაქთა და ერობათა თვითმართველობებისათვის სახალხო განათლების საქმეში.

7. უნდა აღინიშნოს საერობო ფარგლებში ისეთი პუნქტები, სადაც შესაძლებელი და საჭიროა მოძრავი უნივერსიტეტის მოქმედება.

მრობათა თვითმართველობებში.

✱ **ცენტრალური საერობო ორგანიზაცია.** შინაგან საქმეთა სამინისტროში მუშავდება პროექტი ცენტრალური საერობო ორგანოს მოწყობისა. ამ პროექტის შემადგენელი თანდათან რწმუნდებიან, რომ ცენტრალური საერობო ორგანოს მოწყობა საჭიროა გამგეობის პრინციპით და არა ერობათა კავშირის პრინციპით. საქმე იმაშია, რომ ერობათა კავშირი იძლევა წინადადებას, რომ კავშირში შესვლა ამა თუ იმ ერობას შეუძლია თავის სურვილით და არა მოვალეობით. ცენტრალური საერობო ორგანოს მოწყობა აუცილებელია. ქონება და ფუნქციები იმ საგუბერნიო დაწესებულებებისა, რომელთა ლიკვიდაცია მოხდა, უნდა იქნეს გადაცემულ რომელიმე ორგანოზე, და ამ ორგანოთ შეიძლება იქნეს ცენტრალური საერობო ორგანიზაცია.

✱ **ეროვნების კრება.** ზოგიერთი ერობები ემზადებიან ერობის კრების მეორე სესიისათვის. ერობათა სესიების ყრილობა მოეწყობა მხოლოდ დამფუძნებელი კრების მოწვევის საშუალებით.

✱ **თელავის სამაზრო ერობის** გამგეობა შუამდგომლობს სამიწად-მოქმედო სამინისტროს წინაშე, რათა ფონდში გადასული ყველა ვენახები დასამუშავებლად გადაეცეს ერობას.

✱ **ატენის ტყის სახერხი ქარხანა.** მიწად მოქმედების სამინისტრომ გორის სამაზრო ერობას გადასცა ატენის ტყის სახერხი ქარხანა.

✱ **შინაგან საქმეთა სამინისტრო ატყობინებს ქუთაისის სამაზრო საერობო გამგეობას,** რომ ის გზები, რომლებიც მდებარეობენ იმ მაზრებში, სადაც ერობა შემოღებულია, უნდა იქნეს დროებით დატოვებული შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადმინისტრაციულ უწყებაში და შემდეგ უნდა გადაეცეს ერობის ცენტრალურ ორგანოს. ვინიცობაა გამოიცა კანონი ან გზების ხაზინაზე გადაცემის შესახებ, როცა გზებს რაიმე სტრატეგიული მნიშვნელობა ეძლევა, მაშინ ისინი უნდა გადაეცეს გზათა სამინისტროს. აგრეთვე ყველა ის საერობო გზები, რომლებიც მდებარეობენ ერთ რომელიმე მაზრაში, განურჩევლად იმისა, აქვთ თუ არა გზებს სტრატეგიული მნიშვნელობა, ან მხოლოდ ადგილობრივი. ყველა საგზაო ხელოვნური შენობები უნდა გადაეცეს ერობას.

✱ **შინაგან საქმეთა სამინისტრო ატყობინებს გუბერნიის კომისარს** მოახდინოს განკარგულება, რათა დაუყონებლივ გადაეცეს ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობას: ქუთაის-ხონის, სამტრედია-ხონის, ქუთაის-გელათის და ქუთაის-წყალტუბოს გზები.

✱ **სამიწად-მოქმედო სამინისტრო ატყობინებს ქუთაისის სამაზრო საერობო გამგეობას,** რომ მოკლე ხანში სამინისტრო მიიღებს გერმანიიდან სხვა და სხვა სისტემის სამეურნეო იარაღებს.

✱ **ქუთაისის სამაზრო ერობის ხმოსანთა მესამე ყრილობა დანიშნულია 5 მარტს.**

✱ **გუთნების შექმნა.** სამიწად-მოქმედო სამინისტრო გერმანიაში 1.100 ცალი გუთანი შეიძინა. გუთნებს საერობო გამგეობათა შორის გაანაწილებენ.

✱ **შინაგან საქმეთა სამინისტროს ვიცე—დირექტორის გ. ნანეიშვილის** ხელმძღვანელობით დგება სახელმძღვანელო კრებული ერობათა ნორმალურ მსვლელობის ორგანიზაციისათვის.

✱ **საერობო განყოფილება, შინაგან საქმეთა სამინისტროში, იმუშავებს** გაუქმებულ საგუბერნიო დაწესებულებების საქმეების განაწილებას ერობათა და ცენტრალურ დაწესებულებათა შორის.

✱ **აბანოების ვაცემა.** ქუთაისის მაზრაში არსებული აბანოები მიწათ მოქმედების სამინისტრომ გადასცა ქუთაისის ერობას, რომელიც თვითონ აამუშავებს წყალტუბოს აბანოს. დანარჩენ აბანოებს ქუთაისის ერობის საადგილ-მამულო განყოფილება ვაცემს იჯარით.

✱ **ლეჩხუმის ერობისა და რაჭის ერობის** თავმჯდომარეებმა ამხ. მი-თაიშვილმა, და ლობჯიანიძემ თფილისიდან წაიღეს ზემო აღნიშნულ მაზ-რებისთვის დიდძალი საქონელი—მარილი, ნავთი, საცვლები და სხვა.

✱ **მიწის მიმღები კომისია.** რადგან მიწების მიმღები კომისიები ზა-მთარში არ მუშაობენ, ხოლო ბალდათის რაიონმა ბევრი ადგილი ჩამოუ-რთმეველი დარჩა, ქუთაისის ერობის საადგილ-მამულო განყოფილებამ გაგ-ზავნა ბალდათში დრ. ჩამომრთმევი კომისია.

✱ **მიწების დანაწილება,** 10 თებერვალს შესდგა შეერთებული სხდო-მა იანეთის, ჯიხაიშის და ბაშის საზ. საადგილ-მემულო კომისიების გრ. ნუტუბიძის თავმჯდომარეობით. კრებაზე ერობის საადგილ-მამულო განყო-ფილებამ გაანაწილა ჩამორთმეული მიწები ზემო აღნიშნულ სოფლებს შუა. ამავე მიზნით 11 თებერვალს მოწვეული იყო კრება ყველა იმ სო-ფლების წარმომადგენლების, რომლებიც მუშაობენ აჯამეთელ ანანოვის ყო-ფილ ადგილებში.

✱ **სენაკის სამაზრო ერობაში.** საქონლის ჭირი ძლიერ გავრცელე-ბულია მაზრაში. გამგეობამ ქუთაისის სამაზრო ერობის შრატის დამამზა-დებელ სადგურში შრატის გამოსახდელათ გაგზავნა ოცამდის ხარი. მიღე-ბული აქვს ზომები, კიდევ გაიგზავნოს სოფლებიდან ხარები. მაზრის თავის-განკარგულებაში ჰყავს ერთი ბეითალი ექიმი ორი ფერშლით. 8 თებერვალს საექიმო განყოფილებამ ჩაიბარა სენაკის სამაზრო საბეითალო განყოფილება და ამის შემდეგ მას საშუალება ეძლევა უახლოესი ხელმძღვანელობა გაუ-წიოს ამ დაწესებულებას.

იანვრიდან ჯერ ქალაქებში, შემდეგ კი სოფლებში გავრცელდა პარ-ტახტიანი ტიფის ეპიდემია, რომელმაც ამჟამად ფართე ხასიათი მიიღო. გამგეობა სენის წინააღმდეგ ლებულობს სათანადო ზომებს: აგზავნის ექი-მებს და ფერშლებს იმ ადგილებში, სადაც სენი თავს იჩენს საჭირო მედი-კამენტებით. აქვს თავის განკარგულებაში ერთი სადებიზფექციო აპპარატი „გელიოსი“.

გამგეობამ მცხოვრებთათვის საექიმო დახმარების აღმოსაჩენათ ჯერ-ჯერობით მოიწვია: 6 ექიმი და 10 ფერშალი, გახსნა ერთი 20 საწოლია-ნი საავათმყოფო ქ. სენაკში. ამ დღეებში გაიხსენება ბანძაში 12 საწოლი-ანი, ნოქალაქევი 8 საწოლიანი საავათმყოფო, საჭილაო, ძველ-სენაკსა და სალხინოთვის 6 საწოლიან სამკურნალო ქსენონების მოსაწყობათ საჭირო მასალებიც მზათ აქვს. ზემო აღნიშნულს ემატება კიდევ წინეთ არსებული აბაზასა და ნაოლაღევი ქსენონები.

საერობო გამგეობა უკვე შეუდგა მაზრის ადმინისტრაციის და მილი-ციის მიღება-ჩაბარებას.

✱ **სენაკის სამაზრო საერობო გამგეობა.** სთხოვს გუბერნიის კომი-სარს, რომ საჩქაროთ გამოგზავნოს თავის რწმუნებული, მაზრაში არსებულ გზების სენაკის სამაზრო ერობისათვის ჩასაბარებლათ.

✱ ზუგდიდის ერობის კრებამ დაარღვია 159 მუხლი, რითაც თავმჯდომარეს ეძლევა უფლება კანცელიარიის მოსამსახურეების მოწვევისა; ამის გამო შინაგან საქმის სამინისტრომ წინადადება მისცა ქუთაისის კომისარს ზემოაღნიშნული ერობის დადგენილება განასაჩივროს სასამართლოს წინაშე.

✱ **ერობათა წარმომადგენლების ყრილობა.** 21 თებერვალს დღის 12 საათზე თბილ. მაზრის ერობის სადგომში გაიხსნა საქართველოს ერობათა წარმომადგენლების პირველი ყრილობა.

საორგანიზაციო ბიუროს სახელით კრება გახსნა დ. ონიაშვილმა, რომელიც მიესალმა ერობათა პირველ საქმიან ყრილობას და უსურვა ნაყოფიერი მუშაობა.

ყრილობის თავმჯდომარეთ არჩეულ იქნა დ. ონიაშვილი, მის ამხანაგებათ ვ. ცაბაძე და მ. კლამიაშვილი. მდივნებათ ლეო შენგელაია და ლობჯანიძე.

ყრილობაზე შემდეგი ერობათა წარმომადგენლები დაესწრენ:

სიღნაღის—ალ. მჭედლიშვილი და კლიაშიაშვილი; გორის—ახალაძე, ოზურგეთის—შერეკიანი და კვირკელია, ზუგდიდის—შენგელაია ლეო, ქუთაისის—სოლორიშვილი, თბილისის—ონიაშვილი და სტურუა, ლეჩხუმის—ალ. მითაიშვილი, რაჭის—დ. ლობჯანიძე, თელავის—ანდრონიკაშვილი, შორაპანის—პ. გოგიაშვილი, —სენაკის სალაყაია.

ყრილობაზე წაკითხულ იქნა მრავალი მოხაენებანი; ზოგი მათგანი დაიბეჭდება ჩვენ ჟურნალში.

✱ **სენაკის ერობის გამგეობამ** დაადგინა მოაწყოს საკუთარი სამაგიდო და სასლესრო სახელოსნოები, რომელნიც შეასრულებენ ერობის მოთხოვნილებებს. ამ მიზნისათვისვე, ფიქრობენ, აიღონ იჯარით რომელიმე სახერხი ქარხანა.

ერობა აწყობს აგრეთვე პატარა ქარხნებს, მატყლის და აბრეშუმის დასამუშავებლათ.

1919 წლის ხარჯთაღრიცხვის შედგენის დროს, სენაკის ერობის გამგეობას განზრახული აქვს შემოიღოს საფუთო გადასახადი.

✱ **რაჭის სამაზრო ერობის კრება.** ონში მოხდა, რაჭის მაზრის პირველი სამაზრო ერობის კრება. ერობის გამგეობაში ამორჩეულ იქნენ: ლობჯანიძე, თობაჯიშვილი, ბიჭაშვილი და ჯაფარიძე.

✱ **რაჭის ერობა.** მიღებულ ცნობით, რაჭის სამაზრო ერობის კრებაში, არჩეულია 20 სოციალ-დემოკრატი და 3 სოციალისტ-ფედერალისტი.

Высшіе органы Земскаго управленія.

(Окончаніе).

III.

Отъ общей характеристики центральныхъ органовъ мѣстнаго управленія мы здѣсь переходимъ къ отдѣльнымъ министерствамъ, соприкасающимся съ ними; въ главныхъ государствахъ Европы и Америки.

Въ Англіи министерство внутреннихъ дѣлъ имѣетъ надзоръ за всѣми полицейскими силами и выдаетъ имъ пособія. Для всѣхъ обязательныхъ постановленій по полицейской части, издаваемыхъ мѣстными органами, необходимо одобреніе этого министерства. Послѣднему принадлежитъ также контроль надъ мѣстными санитарными органами по примѣненію фабричныхъ законовъ, правилъ о погребеніи и пр. Въ Англіи кромѣ того, существуетъ особое министерство мѣстнаго управленія. Оно наблюдаетъ за финансовыми операціями различныхъ мѣстныхъ учреждений, за измѣненіемъ территоріальныхъ границъ мѣстныхъ округовъ, составомъ мѣстныхъ органовъ и производствомъ мѣстныхъ выборовъ. Этотъ же органъ имѣетъ нѣкоторое отношеніе къ санитарной части, собираетъ и публикуетъ отчетность разныхъ отраслей мѣстнаго управленія и пр.

Министерство промышленности въ Англіи санкціонируетъ предположенія мѣстнаго самоуправленія по промышленнымъ предприятиямъ. Министерство народного просвѣщенія завѣдуетъ всѣмъ образованіемъ въ начальныхъ школахъ, въ научныхъ и художественн. учрежденіяхъ, вечернихъ школахъ, получающихъ пособія отъ государства; инспектируетъ учебныя заведенія для учащаго персонала, помогаетъ совѣтами по среднему и высшему образованію и пр. Министерство земледѣлія имѣетъ надзоръ за борьбой съ болѣзнью животныхъ и за регулированіемъ общественныхъ рынковъ.

Всѣ эти министерства уполномочены парламентомъ издавать правила для детального примѣненія и выполненія законодательныхъ постановленій. Это больше всего касается системы призрѣнія бѣдныхъ, широко поставленной въ Англіи.

Во Франціи дѣлами мѣстнаго самоуправленія вѣдуетъ глав-

нымъ образомъ министерство внутреннихъ дѣлъ, а именно полицией. общественнымъ призрѣнiемъ, народнымъ здравiемъ, тюрьмами и пр. Къ мѣстному самоуправленiю имѣютъ отношенiе также министерства публичныхъ работъ, торговли и промышленности, народнаго образованiя и земледѣлiя.

Въ Пруссiи дѣлами мѣстнаго самоуправленiя занимаются: Министерство внутреннихъ дѣлъ (призрѣнiе бѣдныхъ, полиция, статистика), министерство культовъ, народнаго образованiя и медицинскихъ дѣлъ, министерство торговли и промышленности и министерство земледѣлiя, государственнаго имущества и лѣсовъ.

Въ Соединенныхъ Штатахъ контроль центрального управленiя надъ мѣстнымъ осуществляется только законодательнымъ органомъ и судами, за отсутствиемъ въ Штатахъ влiятельныхъ исполнительныхъ вѣдомствъ. Мѣстное же самоуправленiе доведено до крайнихъ его предѣловъ (см. книгу профессора Вудро Вильсона, нынѣшняго президента республики). Въ послѣднiе годы въ Америкѣ обнаруживается стремленiе дѣлать мера независимымъ отъ муниципальнаго совѣта, подобно тому, какъ президентъ республики является единственнымъ отвѣтственнымъ исполнительнымъ органомъ Соединенныхъ Штатовъ („Мѣстное и центральное управленiе“, проф. Ашлея, стр. 147).

Финансовый и судебный контроль надъ дѣлами мѣстнаго самоуправления въ Западной Европѣ, сложнѣе, чѣмъ контроль въ другихъ отрасляхъ и поэтому на нихъ считаемъ нужнымъ остановиться долѣе.

IV.

Финансовый контроль центрального правительства въ Англич производится черезъ штатныхъ чиновниковъ министерства мѣстнаго управленiя. Они имѣютъ право не утверждать незаконныхъ расходовъ, и жалобы на нихъ приносятся или министерству, или же высшему суду. На членовъ, повинныхъ въ незаконныхъ расходахъ, дѣлаются начеты, или же они освобождаются отъ послѣдствiй ихъ незаконнаго дѣйствiя, но при этомъ предупреждаются, что такая льгота не будетъ даваться впредь. Такимъ образомъ провѣрка счетовъ не всегда предупреждаетъ незаконные расходы, но только удерживаетъ отъ повторенiя ихъ.

Во Францiи мѣстныя учрежденiя получаютъ утвержденiе бюджета отъ префекта или, если дѣло касается департаментовъ, отъ министерства внутреннихъ дѣлъ. Опека, какъ во Францiи,

такъ и въ Пруссiи, гдѣ преобладаетъ та же система, имѣеть такимъ образомъ возможность не только устранять незаконные или нецѣлесообразные расходы, но даетъ возможность принимать нѣкоторыя мѣры по отношенiю ко всѣмъ обязательнымъ отраслямъ администраци.

Что касается законодательнаго контроля надъ финансами мѣстныхъ управленiй, то ограниченiе налоговъ въ Англіи касается приходскихъ совѣтовъ и отчасти совѣтовъ графства. Аналогичныя ограниченiя встрѣчаются и на континентѣ, при чемъ устанавливается извѣстный предѣлъ, выше котораго мѣстныхъ учрежденiя не могутъ итти безъ особаго разрѣшенiя. Наболѣе тщательные опыты законодательнаго производства были въ Соединенныхъ Штатахъ, гдѣ вовсе не существуетъ административнаго контроля.

Въ Англіи всѣ займы, которые предполагается заключить на основанiи общихъ законовъ, должны получить санкцію министерства мѣстнаго управленiя. Оно устанавливаетъ нѣкоторыя условiя, касающiяся уплаты долга. На континентѣ законъ оставляетъ контроль надъ займами всецѣло въ рукахъ органовъ надзора. Во Франціи коммунальные займы, превышающiе миллионъ франковъ или увеличивающiе уже существующiй долгъ свыше этой суммы, требуютъ изданiя specialнаго закона, который разсматривается, какъ обыкновенный законъ, во французскомъ парламентѣ.

Задача судовъ по отношенiю къ мѣстному управленiю въ Англіи осуществляется обыкновенными судами. Равенство и тождество права, публичнаго или частнаго, укоренились въ общемъ правѣ Англіи. Центральныя учрежденiя обращаются къ высшему суду для понужденiя мѣстныхъ властей къ совершенiю дѣйствиі безусловно обязательныхъ, лишь въ томъ случаѣ, если не имѣется другаго пригоднаго средства. Это исключительные случаи, такъ какъ мѣстные совѣты не вызываютъ частыхъ столкновенiй съ центральными учрежденiями.

Что касается частныхъ лицъ, то каждый гражданинъ въ Англіи защищенъ отъ незаконнаго дѣйствiя со стороны публичной власти (какова бы ни была эта власть), судомъ, предоставляющимъ ему тѣ же самыя средства защиты, какими онъ можетъ располагать противъ отдѣльнаго гражданина. Права и обязанности публичной власти, какъ и отношенiя между частными

лицами, рассматриваются въ случаѣ сомнѣній, тѣми же самими судами.

Гражданскіе суды могутъ сдерживать произвольныя дѣйствія администраціи какъ центральной, такъ и мѣстной, благодаря своему праву предъявлять къ административнымъ должностнымъ лицамъ иски объ убыткахъ, причиненныхъ ихъ незаконными дѣйствіями.

По административнымъ дѣламъ во Франціи дѣйствуютъ не только обыкновенные гражданскіе и уголовные суды, какъ въ Англіи, но также спеціальныя административныя суды. Сознательное нарушение закона, или умышленное злоупотребленіе властью со стороны должностныхъ лицъ точно также, какъ и въ Англіи, рассматриваютъ обыкновенные гражданскіе или уголовные суды. Случаи же сомнительнаго превышенія власти или неподлежащее примѣненіе ея, по жалобамъ на дѣйствіе администраціи, разбираются административными судами.

Иски объ отмѣнѣ распоряженій администраціи, превысившей свою компетенцію, идутъ въ государственный совѣтъ. Въ такихъ случаяхъ распоряженіе администраціи можетъ быть или утверждено или отмѣнено; третьяго исхода нѣтъ.

Наложеніе взысканій за нарушение обязательныхъ постановленій и другихъ правилъ, издаваемыхъ мѣстными властями, во Франціи, какъ и въ Англіи, составляетъ задачу исключительно полицейскихъ судовъ. При этомъ, разрѣшая отдѣльный случай, эти суды могутъ подвергнуть разсмотрѣнію вопросъ о законности даннаго обязательнаго постановленія или правила и могутъ не признать его. Конфликты между полицейскими и административными судами разрѣшаются въ законодательномъ порядкѣ. Но чаще въ такихъ случаяхъ бываютъ частныя соглашенія.

Судъ въ Пруссіи по административнымъ дѣламъ во многомъ напоминаетъ Францію. Но члены высшихъ административныхъ судовъ сохраняютъ свою должность пожизненно, что дѣлаетъ ихъ болѣе независимыми и вызываетъ болѣе широкое общественное довѣріе.

Извѣстный англійскій изслѣдователь мѣстнаго и центрального управленія, профессоръ П. Ашлей признаетъ, что административныя суды и во Франціи, и въ Пруссіи являются закономѣрными судами. Подъ надзоромъ и руководствомъ высшихъ судовъ въ обѣихъ странахъ создавалась такая правовая система въ области государственнаго управленія, которая, будучи во

многомъ отличной отъ частнаго права, представляется, однако, регулярной и опредѣленной, проникнутой духомъ истинной законности и далекой отъ административнаго давленія со стороны исполнительной власти.

V.

Въ Россіи опека надъ мѣстнымъ самоуправленіемъ, какъ извѣстно, была весьма сильна, особенно со времени изданія земскаго положенія 1890 года. Губернскія присутствія разсматривали постановленія земства не только съ точки зрѣнія ихъ законности, но и съ точки зрѣнія ихъ цѣлесообразности, съ субъективной оцѣнкой мѣстныхъ „пользъ и нуждъ“. Это давало губернской власти право вмѣшиваться въ распоряженія земства на каждомъ шагѣ. Вслѣдствіе этого часто возникали конфликты между земствами не только съ губернской властью, но и съ центральнымъ управленіемъ.

Особенно рьяно охраняло свои права министерство внутреннихъ дѣлъ. При немъ функционировало Главное управление по дѣламъ мѣстнаго хозяйства, во главѣ котораго стоялъ начальникъ съ правами товарища министра. При томъ же министерствѣ, кромѣ прочихъ специальныхъ вѣдомствъ, на примѣръ, медицинскаго, состоялъ департаментъ полиціи, который обладалъ особенно широкими полномочіями и пользовался широкимъ вліяніемъ не только на все министерство внутреннихъ дѣлъ, и черезъ него на все земство, но и на всѣ прочіе органы центрального управленія.

И этотъ порядокъ опеки надъ земствомъ прочно держался несмотря на всѣ политическія перемѣны, происходившія въ системѣ высшаго управленія, даже и послѣ введенія народнаго представительства. Опека эта вызывала протесты даже со стороны самихъ умѣренныхъ консерваторовъ въ Государственной Думѣ, даже со стороны нѣкоторыхъ крайне правыхъ членовъ послѣдней. Но старый порядокъ сохранился до самыхъ послѣднихъ дней царскаго режима.

Лишь за нѣсколько дней до февральской революціи 1917 года появились признаки реформирования административнаго суда. 11 января того же года былъ опубликованъ законъ о нѣкоторыхъ измѣненіяхъ въ устройствѣ и порядкѣ производства дѣлъ въ департаментахъ Сената. Подъ этимъ канцеляр. названіемъ скрывалась реформа высшаго административнаго суда въ Россіи и зарожденіе административной юстиціи. Для введенія

независимости Сената, званіе сенатора было признано пожизненнымъ. Они не могли быть ни увольняемы безъ прошенія, ни переводимы въ общее собраніе, ни изъ одного департамента въ другой безъ согласія на то самихъ сенаторовъ. Удаленію отъ должности или лишенію званія сенаторъ подвергался не иначе, какъ по приговору уголовного суда.

Сенаторы назначались изъ рядовъ не старыхъ и необразованныхъ администраторовъ, какъ это бывало прежде, а изъ специалистовъ, юристовъ. Тѣмъ же закономъ устанавливалась гласность и публичность судебныхъ засѣданій. Такимъ образомъ, канцелярская тайна не скрывала бы отъ земствъ мнѣніе министерства, т. е. другой стороны. Одновременно новымъ закономъ упрощалась процедура прохожденія дѣлъ въ Сенатѣ, чѣмъ имѣлось въ виду ускорить ихъ производство, обыкновенно затягивавшееся на нѣсколько лѣтъ *).

Вскорѣ послѣ революціи въ Россіи кореннымъ образомъ измѣнилось земское положеніе и, какъ извѣстно, были произведены выборы гласныхъ на основѣ всеобщей, равной, прямой и тайной подачи голосовъ. Сообразно съ этимъ надзоръ и руководство земскими учрежденіями со стороны Центрального управленія кореннымъ образомъ измѣнились. Оно значительно приблизилось къ западно-европейскому идеалу.

Въ прошлой статьѣ читатель познакомился съ функціями высшей государственной власти въ Россіи, насколько это можно было усмотрѣть изъ „Временнаго Положенія о земскихъ учрежденіяхъ въ Закавказьи“, составленнаго по образцу новаго русскаго земскаго положенія (1917 года).

Но подробности новой организациі главнаго управленія по дѣламъ мѣстнаго хозяйства при министерствѣ внутреннихъ дѣлъ намъ неизвѣстны. По крайней мѣрѣ мы не встрѣтили въ печати соотвѣтствующаго закона. Въ сентябрьской книжкѣ „Земскаго дѣла“ (№ 17—18), вышедшей незадолго передъ большевистскимъ переворотомъ, въ числѣ утвержденныхъ работъ совѣщанія по реформѣ мѣстн. самоупр. и главнаго управленія мы не нашли положенія объ организациі центрального органа по управленію земскими учрежденіями.

Были изданы, какъ выше упомянуто, новыя положенія о

*) „Реформа высшаго органа надзора за самоуправленіемъ“, К. Рошина („Земское Дѣло“ № 3, 1917 года).

губернскихъ, уѣздныхъ и волостныхъ земскихъ учрежденiяхъ, о земствѣ на окраинахъ, о всероссiйскомъ земскомъ союзѣ, объ административныхъ судахъ, о земскихъ финансахъ, о выдѣленii городовъ изъ земства и пр.

Но новаго положенiя о главномъ управленii по дѣламъ мѣстнаго хозяйства и вообще о высшихъ органахъ государственнаго управленiя (о министерствахъ) мы не нашли. Это положенiе не значитъ даже въ числѣ проектовъ, разработанныхъ или только разрабатываемыхъ въ комиссiяхъ.

Изъ вышеизложеннаго обзора центральныхъ органовъ по дѣламъ мѣстнаго самоуправления, читатель могъ замѣтить, какъ разнообразны виды контроля и руководства со стороны этихъ органовъ въ разныхъ странахъ Европы и Америки.

Органы контроля конструируются въ каждой странѣ въ зависимости отъ политическаго устройства ея; тотъ или иной видъ опеки надъ мѣстными органами опредѣляются степенью политической свободы. Въ то время, какъ повсемѣстно уже вошла во всеобщее сознанiе потребность въ мѣстномъ самоуправленii, безъ котораго хозяйственная жизнь народа нигдѣ не можетъ сколько нибудь правильно функционировать, вопросы о степени опеки надъ этими мѣстными органами продолжаютъ среди политическихъ партiй вызывать споры.

Въ виду такого разнообразiя обзрѣваемыхъ здѣсь учреждений мы не могли сколько нибудь подробно коснуться ихъ, а ограничились лишь указанiемъ общаго характера ихъ. Журналъ, вѣроятно, будетъ имѣть еще впереди случаи возвращаться къ разнымъ видамъ высшихъ органовъ по дѣламъ земскаго хозяйства, какъ въ общемъ, такъ и въ частности по отдѣльнымъ отраслямъ этого хозяйства. Кромѣ того, вопросъ о томъ, какъ примѣнить къ нашей маленькой странѣ всѣ тѣ многообразные виды контроля, которые были выработаны въ другихъ мѣстахъ, тоже требуютъ особаго обсужденiя, независимо отъ настоящей статьи.

Поэтому, несмотря, на всю важность затронутого нами предмета, мы не успѣли коснуться его во всемъ объемѣ.

Г. Тумановъ.

О земскомъ собраніи, управѣ и комиссіяхъ.

(Окопчаніе).

III.

„Управа должна быть не только самостоятельнымъ и разумнымъ исполнителемъ, но и главнымъ двигателемъ всего земскаго дѣла, руководителемъ въ этомъ смыслѣ и Земскаго Собранія“, опредѣляетъ Старый Земецъ роль управы въ земскомъ дѣлѣ*). Тѣмъ не менѣе, нѣтъ ни одного Земскаго собранія, которое слѣпо довѣряя управѣ, ограничило бы дѣятельность свою молчаливымъ принятіемъ всякаго доклада управы, какъ бы цѣлесообразенъ онъ не былъ, какъ бы отлично онъ не былъ разработанъ и какимъ бы авторитетомъ не пользовалась управа.

Желая провести въ собраніи какое-либо мѣропріятіе, управа должна быть готова дать исчерпывающія объясненія, должна предвидѣть всевозможныя возраженія со стороны гласныхъ, а если этого не требуется, и земское собраніе готово ставить свой штампъ на любой проектъ управы, то энергія управы ослабляется, усыпляется ея жизненный импульсъ.—Все земское дѣло становится мертвымъ, лишеннымъ общественнаго смысла и значенія, легко можетъ стать казеннымъ, которымъ, можетъ быть, будутъ заинтересованы только „земскіе чиновники“—новая разновидность бюрократовъ, чуждая старому земству.

Мы уже указывали **), что главной лабораторіей, земской мысли были комиссіи, безъ предварительнаго обсужденія въ которыхъ очень рѣдко докладъ управы разсматривался собраніемъ. *Постановленіе подготовительной комиссіи почти всегда предрѣшало судьбу управскаго проекта*, вотъ почему необходимо съ особымъ вниманіемъ отнестись къ организаци и структурѣ земскихъ комиссій.

И если „на земской управѣ... лежитъ... нравственная отвѣтственность за успѣхъ земской работы“ ***), то *на подготовительныя комиссіи падаетъ еще большая отвѣтственность за всевозможныя ошибки въ принятыхъ Земскимъ собраніемъ постановленіяхъ.*

*) „Кавк. Гор.“ Стр. 28, № 15—16.

***) „Кавк. Гор.“ № 1, 1919 г.

***) Стар. Зем., „Кавк. Гор.“, № 15—16, 1918 г.

Земская управа, непосредственно соприкасаясь со всѣми нуждами нашихъ, экономически бѣдныхъ, земскихъ учреждений, стремясь къ улучшенію каждаго изъ нихъ, иногда, и не безъ основанія, выдвигаетъ то или иное мѣропріятіе, требуя отъ земскаго собранія большихъ ассигнованій. Но этимъ управа невольно, можетъ быть, наносить ущербъ другой, не менѣе важной части земскаго хозяйства, и чѣмъ энергичнѣе управа, тѣмъ это чаще можетъ случаться. При пассивномъ или слишкомъ доверчивомъ отношеніи Земскаго собранія, увлеченія управы одной какой-либо частью земскаго дѣла не будутъ замѣчено. Разобраться въ томъ, что нужнѣе или неотложнѣе и что можетъ быть отложено и есть одна изъ главныхъ задачъ подготовительныхъ комиссій изъ гласныхъ.

Залогомъ правильнаго развитія земскаго дѣла можетъ быть только всестороннее обсужденіе и изученіе каждаго доклада управы въ соотвѣтствіи съ экономической возможностью и мѣстными условіями, въ подготовительной комиссіи.

Здоровая, не безотвѣтственная критика въ подготовительной комиссіи и собраніи чрезвычайно цѣнное и непремѣнное условіе въ земской жизни. *Въ этой критикѣ обычно не было элемента недоверія управѣ*, а управа черпала въ ней силы и воодушевленіе къ земскому дѣлу.

Сознавая огромное значеніе комиссій въ земствѣ, земскія собранія осторожно относились не только къ избранію членовъ комиссій, но и къ самой ихъ структурѣ.

Земскія комиссіи отличались большою работоспособностью и всегда выполняли, по своему разумѣнію, порученія Земскаго Собранія.

Земство не знаетъ такихъ печальныхъ случаевъ, когда комиссій не могутъ работать изъ-за хроническаго отсутствія кворума. Опытъ прошлаго даетъ намъ возможность обратить вниманіе на слѣдующія условія, необходимыя для созданія работоспособныхъ Земскихъ комиссій.

Первымъ условіемъ мы считаемъ *избираемость* членовъ комиссій Земскимъ Собраніемъ, такъ какъ только избраніе налагаетъ на гласныхъ обязанность выполнить возложенный Собраніемъ трудъ и дѣйствительно работать въ комиссіяхъ.

Это же условіе главнымъ образомъ заставляетъ насъ высказаться отрицательно по вопросу созданія въ Земскомъ Собраніи секцій, ибо по обыкновенію „секція“ тѣмъ и отличается отъ

„комиссиі“, что члены ея не избираются, а записываются сами добровольно. Секціи необходимы для продуктивности работъ большихъ Съѣздовъ, научнаго или политическаго характера; тамъ это важно, ибо члены Съѣзда мало знаютъ другъ друга и ихъ нельзя лишать возможности вложить свой трудъ и знаніе въ работу той или иной секціи. Но совсѣмъ другое въ Земствѣ, гдѣ каждый гласный является избранникомъ населенія и долженъ выполнить взятые на себя обязательства. Члены Съѣздовъ могутъ посѣщать или не посѣщать занятій секціи, члены же Земскихъ комиссій—должны работать въ той комиссиі, въ которую они избраны и, если для первыхъ участіе на засѣданіяхъ секцій факультативно, то *гласные обязаны быть на всѣхъ занятіяхъ комиссій, такъ какъ они несутъ ответственность, (конечно, исключительно моральнаго характера) за работу комиссий, какъ передъ Собраніемъ, такъ и передъ населеніемъ, ихъ избравшимъ.*

Изъ сказаннаго слѣдуетъ, что при Земскомъ собраніи и при управѣ могутъ быть учреждаемы не секціи, а комиссиі, какъ то и предусмотрено закономъ (ст. 123), съ точно установленнымъ числомъ членовъ каждой комиссиі, которые и отвѣчаютъ за рѣшенія комиссиі.

Практика показала также, что *созданіе многочисленныхъ комиссій или совѣтовъ, такъ же какъ и слишкомъ многочисленныхъ обычно бываетъ вредно для дѣла, такъ какъ при большомъ количествѣ комиссій, возникающихъ часто въ Земскомъ Собраніи ad hoc, нѣтъ возможности придерживаться очень цѣннаго правила не выбирать однихъ и тѣхъ же гласныхъ въ нѣсколько комиссій, и очень желательно чтобы члены комиссій выбирались по ихъ призванію, т. е. не слѣдуетъ выбирать гласнаго, интересующагося вопросами экономическими или финансовыми, въ комиссію по народному образованію или по медицинѣ, а гласнаго, опытнаго въ вопросахъ агрономіи, не сажать въ комиссію юридическую или дорожную. Это совершенно необходимо и не должно быть допускаемо ни по какимъ соображеніямъ. Изъ только что сказаннаго вытекаетъ правило—никогда не выдвигать кандидатуры гласныхъ безъ ихъ согласія на участіе въ той или иной комиссиі.*

Мы отлично сознаемъ, что первое время Земство, созданное въ эпоху революціи, не сможетъ сразу отказаться отъ выборовъ куда бы то ни было безъ партійнаго признака и не ста-

нетъ выдвигать, такъ называемыхъ, „дѣловыхъ кандидатуръ“, но мы совершенно увѣрены, что жизнь и дѣйствительность скоро покажетъ, какъ трудно въ живомъ земскомъ дѣлѣ руководствоваться не специальными познаніями или опытомъ гласнаго, а исключительно его принадлежностью къ той или иной политической партіи. Это положеніе особенно будетъ сказываться при избраніи комиссій или должностныхъ лицъ.

Развѣ это положеніе не подтверждается тѣмъ простымъ соображеніемъ, что въ демократическомъ Земствѣ всѣ политическія партіи, въ немъ участвующія, въ своихъ партійныхъ программахъ содержатъ внѣ всякаго сомнѣнія совершенно одинаковыя требованія почти по всѣмъ основнымъ вопросамъ Земскаго хозяйства. Нѣтъ ни одной демократической партіи, которая не требовала бы безплатнаго, всеобщаго, обязательнаго и на материнскомъ языкѣ обученія ребенка на первой ступени образованія; которая не стремилась бы къ созданію самой широкой медицинскій помощи всѣхъ ея видовъ; самой широкой постановки агрономіи; которая не ратовала бы за меліорацію земельныхъ угодій или возражала противъ опытнаго дѣла; намъ не извѣстно ни одного теченія политической мысли, которое не признавало бы важности дорожнаго, транспортнаго дѣла, почты или телефона, при этомъ всѣ партіи, нынѣ существующія, смотря по ихъ программамъ, обѣщаютъ избирателямъ облегчить возможности налоговое бремя, и справедливо распредѣлить его на все населеніе, избѣгая косвеннаго обложенія. Развѣ не всѣ демократическія партіи добиваются создать для всего населенія безъ всякаго различія вѣроисповѣданія или національности все то, что является первѣйшей задачей Земства? Словомъ *въ чисто Земскомъ дѣлѣ специальная подготовка гласнаго, знаніе дѣла, накопленный ими опытъ и знакомство съ мѣстными условіями жизни имѣетъ такое огромное значеніе*, что не трудно быть пророкомъ и предвидѣть, какъ постепенно именно эти качества будутъ играть преобладающую роль при избраніи въ Земскія комиссіи, а со временемъ и для внесенія въ кандидатскій списокъ въ Земское Собраніе.

И если вѣрно, что въ комиссіи слѣдуетъ выбирать опытныхъ гласныхъ, по ихъ индивидуальнымъ качествамъ и личному согласію, что не слѣдуетъ выбирать одного и того же гласнаго въ нѣсколько комиссій, особенно въ тѣ изъ нихъ, которыя имѣютъ особо важное значеніе,—то нельзя распредѣлять мѣста

въ комиссіяхъ по политическимъ партіямъ, предоставляя имъ делегировать въ комиссіи своихъ представителей; также нельзя предоставлять гласнымъ самимъ записываться въ комиссіи, т. е. нельзя создавать секцій.

Число членовъ каждой комиссіи должно быть ограничено (не болѣе 5 или 7 лицъ, во всякомъ случаѣ нечетное число).

Право рѣшающаго голоса въ комиссіи изъ гласныхъ должно принадлежать только членамъ ея, всѣ же желающіе гласные могутъ принимать участіе въ работахъ всякой комиссіи, но лишь съ совѣщательнымъ голосомъ. Последнее обстоятельство заставляеть насъ нѣсколько остановиться на вопросѣ о правѣ голоса въ комиссіяхъ (ст. 123).

Если дѣйствительно принципъ отвѣтственности каждаго гласнаго за его дѣйствія и за его голосованіе вѣренъ, а думается, иначе невозможно строить широкаго, демократическаго самоуправленія, то слѣдуетъ признать, что во всѣхъ комиссіяхъ не специально-техническихъ, необходимо точно выполнить прямое требованіе закона (ст. 123)—предоставить право рѣшающаго голоса только избраннымъ членамъ комиссіи, оставляя, какъ было указано выше, право совѣщательнаго голоса всѣмъ техникамъ, специалистамъ, экспертамъ, представителямъ вѣдомствъ наравнѣ со всѣми гласными не членами комиссіи. *Въ комиссіяхъ же изъ техниковъ-специалистовъ право рѣшающаго голоса должны имѣть только специалисты, а гласные Зем. Собр. могутъ получить въ этихъ комиссіяхъ только совѣщательный голосъ.*

Разрѣшая такимъ образомъ этотъ больной, какъ мы уже отмѣчали *), въ старомъ Земствѣ вопросъ, мы очень упростимъ то, что казалось такъ сложно и считалось несправедливымъ Земскому третьему элементу“; требованіе закона (ст. 123) чрезвычайно цѣлесообразно, и оно тоже подчеркиваетъ мысль объ отвѣтственности.

Справедливость нашего толкованія вытекаетъ изъ точнаго смысла ст. 157 Врем. Пол. о Зем. Учр. и примѣчанія къ ней. Совершенно понятно, почему законъ стремится ограничить право гласныхъ поступать на службу по найму въ управу того земства, гдѣ они состоятъ гласными. Не могутъ гласные, несущіе отвѣтственность за Земское дѣло, подчиняться управѣ, исполнительному органу Земскаго Собранія и предсѣдателю управы;

*) „Кавк. Гор.“, № 1, 1919 г.

не можетъ управа и ея предсѣдатель быть въ зависимости и подъ контролемъ своихъ подчиненныхъ, служащихъ— гласныхъ. Опять тотъ же принципъ раздѣленія труда и отвѣтственности Земскихъ работниковъ, какъ гласныхъ, такъ и служащихъ по найму, и глубоко ошибается Зугдидское Земское Собрание, если оно требуетъ отмѣны этой статьи (ст. 159), видя въ ней умаленіе правъ Земскихъ гласныхъ, такъ какъ нельзя же предположить, чтобы Зугдидское Земское Собрание хотѣло лишить своего предсѣдателя управы права назначать служащихъ въ управу.

Когда земство было узко-цензовымъ, при чемъ главную роль въ немъ законъ отводилъ одному привелигированному сословію, то, конечно, имѣлась почва для „третьяго элемента“ добиваться права рѣшающаго голоса въ комиссіяхъ, въ которыхъ они участвовали, въ цѣляхъ большого вліянія на Земскія дѣла. Эти Земскіе работники, участвуя въ комиссіяхъ, какъ техники *ex officio*, по ихъ служебному положенію, обычно указывали на то, что Земское дѣло по каждой отдѣльной отрасли лучше знаетъ непосредственный работникъ— земскій врачъ, агрономъ, учащій, статистикъ и т. д., совершенно не считаясь съ фактомъ выборности земскихъ гласныхъ, т. е. съ ихъ отвѣтственностью, кромѣ того, возможно, что это происходило и отъ того, что система выборовъ не создавала, съ ихъ точки зрѣнія, Земства, соответствующаго волѣ всего населенія. Земскіе гласные той эпохи все же считали, что коль скоро Законъ даетъ имъ извѣстныя права, то вмѣстѣ съ тѣмъ на нихъ падаетъ и вся отвѣтственность передъ населеніемъ, внѣ зависимости отъ того, кто и какъ ихъ избиралъ, и потому они не могли и не считали себя вправѣ уступать свои права неотвѣтственнымъ работникамъ Земства.

Въ этомъ вся суть этого долгаго спора между гласными и третьимъ элементомъ. И теперь еще, не смотря на то, что земскіе и городскіе гласные избираются по четырехчленной формулѣ и по пропорціональной системѣ, т. е. по самому демократическому избирательному закону, приходится слышать старыя рѣчи на ту же старую тему; служащіе все еще домогаются получить право рѣшающаго голоса въ дѣлахъ самоуправленія.

Отдавая должное историческимъ заслугамъ старыхъ земскихъ медицинскихъ совѣтовъ, со смѣшаннымъ составомъ членовъ какъ изъ гласныхъ, такъ и изъ врачей специалистовъ, въ которыхъ какъ тѣ такъ и другіе имѣли равныя права, мы рѣ-

шительно высказываемся противъ такого состава спеціально-техническихъ совѣтовъ и особенно настойчиво *подчеркиваемъ нежелательность такого смѣшаннаго типа комиссій*, тѣмъ болѣе, что современныя условія Земства этого не требуютъ; всѣмъ же защитникамъ прежнихъ медицинскихъ совѣтовъ необходимо помнить, что главнымъ условіемъ ихъ успѣха было то, совершенно исключительное обстоятельство, что русскіе земскіе врачи прежде всего и по преимуществу были общественниками и уже потомъ врачами—техниками своего дѣла, вся исторія Русскаго Пироговскаго Общества служитъ лучшимъ тому доказательствомъ. Самыя свѣтлыя страницы этой исторіи говорятъ о борьбѣ за общественность, и мы знаемъ, что большая часть членовъ Пироговскаго Об-ва были земскими врачами. Теперь врачамъ—общественникамъ открывается широкій доступъ въ Земство, гдѣ имъ предоставляется роль гласнаго.

О томъ громадномъ значеніи, которое имѣли въ старомъ Земствѣ лучшіе его работники изъ третьяго элемента, не имѣвшіе права рѣшающаго голоса, намъ не приходится говорить и потому мы не будемъ останавливаться на томъ, какое *вліяніе всегда будетъ имѣть на Земское дѣло всякій совѣщательный голосъ*, гдѣ бы онъ ни раздался, въ комиссіи ли, собраніи или управѣ, ибо голосованіе обычно склоняется на сторону тѣхъ, кто не только выставилъ тѣ или иныя положенія, но и сумѣлъ ихъ защитить.

Опытъ многихъ уѣздныхъ земствъ показатъ, что для дѣла совершенно достаточно имѣть подготовительныя комиссіи: по медицинѣ, народному образованію, агрономіи, техникѣ, финансово-бюджетнымъ вопросамъ (экономическій совѣтъ), оцѣноч-редакціонную и, конечно, ревизіонную. Временно могутъ образовываться и другія комиссіи, но указанныхъ, кажется, достаточно, особенно, если мы прибавимъ еще комиссію земельную и труда. Не слѣдуетъ слишкомъ специализировать каждую комиссію, ибо *по каждому* переданному въ нее *вопросу можетъ быть образована подкомиссія* и, слѣдовательно, при существованіи означенныхъ комиссій *Собраніе всегда сможетъ передать каждый вопросъ для разработки, не создавая для сего особой комиссіи*, такъ, напримѣръ, въ комиссіи по народному образованію могутъ быть подкомиссіи: дошкольная, школьная, внѣшкольная, профессиональная, по средней, по высшей школѣ, библиотечная, педагогическая и т. д.

Нѣсколько въ иномъ отъ другихъ земскихъ комиссій положеній находится ревизіонная комиссія. *Ревизіонная комиссія должна состоять исключительно изъ гласныхъ*, участіе въ ней членовъ управы и членовъ другихъ комиссій, главнымъ образомъ, исполнительныхъ, совершенно недопустимо.

Члены ревизіонной комиссіи не должны избираться ни въ какія другія комиссіи, хотя бы подготовительныя, чтобы не отвлекать ихъ отъ прямой задачи ревизіи отчета управы и производства фактической матеріальной ревизіи всего безъ исключенія земскаго хозяйства. Ревизіонная комиссія работаетъ при земскомъ собраніи, дѣлаетъ доклады только ему, но обязана по каждому вопросу выслушивать объясненія управы въ устной или письменной формѣ, для чего должна извѣщать управу о всѣхъ вопросахъ, стоящихъ на ея повѣсткѣ и давать ей для ознакомленія матеріалы комиссіи.

Дѣйствія ревизіонной комиссіи никогда не должны мѣшать работѣ земскихъ органовъ и никогда не имѣли характера сыска. Земское собраніе, заслушавъ докладъ ревизіонной комиссіи, должно также выслушать объясненія управы. *Главная задача ревизіонной комиссіи,—это разсмотрѣніе денежнаго отчета управы*, для чего она собирается обычно нѣсколько ранѣе сесіи земскаго собранія и работаетъ во время собранія.

Безъ заключенія ревизіонной комиссіи земское собраніе не утверждаетъ отчета управы. Во многихъ земствахъ ревизіонная комиссія функционируетъ все время, производитъ внезапныя ревизіи и провѣряетъ хозяйственную сторону всѣхъ подчиненныхъ управѣ учреждений. Ревизіонная комиссія состоитъ изъ 3-хъ, 5-ти или 7-ми лицъ; во многихъ земствахъ, по вполне понятнымъ морально-общественнымъ причинамъ *установлено, какъ правило, избирать ревизіонную комиссію такъ, чтобы большинство ея членовъ принадлежало къ оппозиціи той партіи, которая была руководящей и потому отвѣтственной за земское хозяйство*.

Земскія управы могутъ сами создавать свой контрольный аппаратъ, подчиненный предсѣдателю управы (ст. 159), земское собраніе можетъ избирать особаго контролера, но все это никогда не замѣняетъ собою ревизіонную комиссію, которая предусмотрена закономъ (ст. 122) и которая одна можетъ имѣть право предложить собранію утвердить или не утверждать отчета управы.

Всѣ означенные органы контроля и надзора такъ же, какъ и управы со всеми ея учрежденіями обязаны по требованію ревизіонной комиссіи предъявлять для ревизіи какъ книги, такъ и документы, а также давать надлежащія объясненія. Мы считали нужнымъ такъ долго остановиться на ревизіонной комиссіи потому, что изъ современной практики извѣстенъ случай полного бездѣйствія въ теченіе цѣлаго отчетнаго періода ревизіонныхъ комиссій крупныхъ общественныхъ учреждений. Въмѣстѣ съ тѣмъ, только хорошо поставленная ревизія гарантируетъ земство отъ всевозможныхъ нареканій всякаго характера.

Въ заключеніе необходимо отмѣтить принципъ бесплатности труда земскихъ гласныхъ въ собраніи и въ комиссіяхъ.

До 1917 года этотъ принципъ былъ строго установленъ какъ закономъ, такъ и сенатской практикой. Временное правительство, не нарушая этого принципа, исходя изъ соображеній чисто демократическихъ, признало необходимымъ возмѣщеніе расходовъ, производимыхъ гласными на поѣздки и на проживаниеъ во время сессіи, и, очевидно, во время работъ земскихъ комиссій.

Указанные въ законѣ (ст. 106) цифры суточного довольствія, конечно, теперь, быть можетъ временно, слишкомъ малы, но мы хотѣли бы *предостеречь Земства отъ проведенія, ссылаясь на эту 106 ст., принципа оплаты труда въ комиссіяхъ*, т. е. возмѣщенія расходовъ, связанныхъ со званіемъ земскаго гласнаго. Намъ извѣстны печальные случаи, когда Земства подъ фирмой возмѣщенія расходовъ создавали не законно, своего рода, синекюры гласнымъ, большими суточными за каждое засѣданіе въ комиссіи, что положительно губить Земское дѣло.

Всѣ Земскія комиссіи, какъ при Земскомъ Собраніи, такъ и при управѣ, не исключая и Ревизіонной, *всегда обслуживались управской канцеляріей*, при чемъ, обычно управскіе служащіе за очередную Земскую сессію получали дополнительно мѣсячный окладъ жалованія.

Управа, заинтересованная въ полученіи болѣе подробнаго журнала засѣданія комиссій, посылала почти всегда въ помощь избранному комиссіей секретарю, кого либо изъ своихъ служащихъ по специальности данной комиссіи, что конечно значительно облегчало работу какъ комиссіи, такъ и управы.

Такимъ образомъ старое русское земство разрѣшило вопросъ о раздѣленіи труда, обязанностей и главное отвѣтствен-

ности между своими исполнительными органами, между гласными и служащими. Опытъ Земства, сложившійся съ 1864 года, долженъ быть учтенъ юными земствами Грузіи, во избѣжаніе многихъ, тяжелыхъ по своимъ послѣдствіямъ, ошибокъ и долженъ помочь этимъ долгожданымъ земствамъ скорѣе выйти на широкую дорогу прочнаго строительства народной жизни своей родины.

В. Яновичъ.

Земская земельная оцѣнка.

I. Въмѣсто предисловія.

Каждое Земское дѣло идетъ по равнодѣйствующей двухъ слагающихся силъ: силы знанія и исполненія непосредственныхъ работниковъ, техникувъ-спеціалистовъ—третьяго элемента и силы мнѣнія и рѣшенія земскихъ людей—земскаго собранія.

Первые указываютъ что желательно, вторые опредѣляютъ что возможно. Отъ взаимнаго ихъ довѣрія и пониманія зависитъ успѣхъ земской работы.

Особенно рѣзко обнаруживается это пачало въ земской земельной статистикѣ. По существу она требуетъ не меньшей спеціализаціи, чѣмъ медицина или педагогика, но спеціальность эта мѣше распространенная; по виѣшности данныя, съ которыми оперируетъ статистика: десятины, пуды, рубли, урожай, удобреніе—все повседневное, все знакомое. И изъ за этихъ деревьевъ не видно обывателю и большинству рядовыхъ земцевъ того могучаго лѣса, въ стройной красотѣ котораго кроется всеобъединяющая и предусматривающая единая статистическая мысль, которая изъ безконечной груды частныхъ разрозненныхъ матеріаловъ выводитъ стройную, все покрывающую, полную, уравнительную и справедливую систему оцѣнокъ. Изъ за горы листовъ, таблицъ, безконечныхъ подсчетовъ и учетовъ трудно, почти невозможно со стороны усмотрѣть планомѣрное развитіе основной работы. И перѣдко, къ сожалѣнію, терпѣніе земцевъ истощается и подъ самый конецъ, когда остается уже немного времени до завершения работы, она прерывается и вся масса потраченнаго труда пропадаетъ втунѣ.

Въ такомъ критическомъ положеніи находилась земская статистика въ Псковскомъ земствѣ въ 1911 году, когда земское собраніе

единогласно постановило оцѣночный отдѣлъ при Губернской управѣ закрыть и все оцѣночное дѣло раздробить между уѣздными.

Оставалось одно средство, едва ли имѣвшее прецедентъ въ земской жизни. Пишущему эти строки пришлось, какъ предсѣдателю губернской управы, несмотря на негодующіе возгласы собранія, на требованіе подчиниться его волѣ или выйти въ отставку, остаться при особомъ мнѣніи и подать протестъ, къ которому имѣлъ мужество присоединиться только одинъ членъ Управы, но благодаря которому постановленіе было приостановлено и отиѣнено. Настроеніе собранія измѣнилось и земельная оцѣнка черезъ полтора года была спокойно доведена до конца по не измѣненной широкой программѣ,—случай также почти единственный въ Земской Россіи. По крайней мѣрѣ съ такой полнотой и законченностью, какъ въ Псковской губерніи, земельная оцѣнка нигдѣ проведена не была.

Труды Псковскихъ статистиковъ пользовались извѣстностью не только въ Россіи, но и за границей, откуда поступали постоянно требованія на статистическія изданія Псковскаго Земства, какъ напримѣръ въ Будапештскій, Пражскій, Берлинскій и Миланскій университеты, не говоря о томъ, что Псковскіе статистики, какъ напримѣръ Н. М. Кисляковъ, Н. А. Сабанѣевъ всюду вызывались экспертами и въ Вятку, и въ Тверь, и въ Туркестанъ, и сюда на Кавказъ.

И вотъ такое дѣло могло погибнуть и только потому, что среди земцевъ не было достаточной осведомленности и пониманія сущности статистической работы. Зная по личному горькому опыту, сколь важно ознакомленіе земскихъ людей съ основами статистической работы, я рѣшаюсь, не будучи специалистомъ, подѣлиться съ ними данными, добытыми долгимъ опытомъ и наблюденіемъ за работой выдающихся специалистовъ, надѣясь, что простая рѣчь земца, подсказанная практикой, иногда можетъ быть не менѣе полезна, а другой разъ и болѣе понятна, чѣмъ безукоризненное изложеніе предмета специалистомъ теоретикомъ.

II. Смѣта и оцѣнка.

Вся работа Земскаго Собранія сводится къ составленію смѣты. На средства, ассигнованныя по смѣтѣ осуществляется вся земская работа. Къ смѣтѣ идутъ всѣ предположенія, отъ смѣты исходятъ всѣ осуществленія чаяній, надеждъ и плановъ. Смѣта основа, ось земской жизни. Безъ нея нѣтъ ни работы, ни движенія.

Смѣта заканчивается раскладкой. Изъ всей суммы навнач. на земскія начинанія расходовъ откидывается сумма доходовъ, получаем. земствомъ помимо обложенія недвижимою собственності, и весь остатокъ раскладывается на эту послѣднюю.

До сихъ поръ этотъ остатокъ былъ, и думается, надолго останется, неизмѣримо больше вычитаемого всѣхъ остальныхъ земскихъ доходовъ, настолько больше, что безъ преувеличенія можно сказать, что вся земская работа идетъ за счетъ сборовъ съ недвижимыхъ имуществъ. Они даютъ силу смѣтѣ, они даютъ жизнь земству. Но это налоги прямые и, какъ бы они не были предпочтительны предъ косвенными, уплачиваются они всегда съ большимъ затрудненіемъ, тѣмъ вторые. Косвенные налоги поступаютъ для плательщика незамѣтно и безнедоимочно, прямые налоги уплачиваются всегда съ неохотою. Недоимки почти неразлучный ихъ спутникъ, какъ тѣнь въ солнечный день, растушая къ закату до размѣровъ въ нѣсколько разъ превышающихъ величину предмета, дающаго ей существованіе.

За примѣромъ ходить не далеко. За послѣдніе только гѣды, недоимки по земскому сбору въ Грузіи достигали трехъ, четырехъ и даже пяти годовыхъ окладовъ и это при исключительно маломъ земскомъ обложеніи, при небываломъ изобиліи денегъ въ деревнѣ, и, несмотря на всѣ понудительныя мѣры, принимаемыя министерствомъ. Но эти мѣры принудительнаго взысканія едва ли не горшее зло: онѣ отвращаютъ населенія отъ земства, нарушаютъ кровную между ними связь. Эти мѣры крайне нежелательны; идеаль—добровольная уплата земскихъ повинностей. Какъ всякій идеаль онъ недостижимъ; но приблизиться къ нему возможно двумя мѣрами, одинаково важными и дополняющими другъ друга.

Первая—земская работа должна быть на глазахъ у населенія; оно должно непосредственно ощущать пользу, приносимую ему земствомъ, должно видѣть и понимать, что каждая копейка, имъ уплачиваемая, возвращается съ лихвой тѣми благами, которыя извлекаетъ оно изъ земскихъ учреждений. Достигается это совокупностью всей земской работы.

Вторая—это справедливо построенная, ясная для всѣхъ, охватывающая всѣ имущества и уравнительная, равная для всѣхъ раскладка. Когда населеніе будетъ убѣждено, что земство беретъ съ cadaго по его достатку, безъ всякаго исключенія и лицепріятія, безъ упущеній и ошибокъ и, что всякая копейка идетъ на пользу, бережно расходуется, тогда налоги будутъ платиться охотно, почти

безнедоимочно и земская работа можетъ идти впередъ безостановочно.

Но разнообразіе подлежащихъ обложенію имуществъ представляетъ непреодолимая трудности для распредѣленія повинностей непосредственно по матеріальнымъ ихъ признакамъ. И подесятиная, и подушная, и подымная подати, эти архаическіе способы раскладки, давно уже доказали свою непригодность. Необходимо обезличеніе, необходимъ общій знаменатель для всего этого многообразія, и такою общею, ко всему приложимою мѣрою, является только оцѣнка на деньги, сведеніе всѣхъ безчисленныхъ признаковъ къ одной, приложимой ко всему денежной единицѣ, къ оцѣночному рублю. Безъ такой оцѣнки не можетъ быть справедливой раскладки, не можетъ быть правильнаго поступленія сборовъ, безпрепятственнаго исполненія смѣты, успѣшнаго веденія земскаго хозяйства.

Правильная, возможно совершенная оцѣнка есть краеугольный камень всего земскаго строительства. Это важнѣйшій въ земской жизни вопросъ.

II. Скала доходности.

Оцѣнкѣ можетъ подлежать какъ стоимость имущества, такъ и приносимый имъ доходъ. Между ними существуетъ неразрывная связь, и по стоимости даннаго имущества всегда можно опредѣлить доходность его и, наоборотъ отъ доходности перейти къ его стоимости. Соотношеніе между стоимостью и доходностью измѣняется въ зависимости отъ, рода и расположенія имущества: дома въ городѣ приносятъ иной процентъ дохода, чѣмъ въ деревнѣ, разный процентъ будетъ для пашни, лѣса, торгово-промышленныхъ предпріятій и т. д. Здѣсь отражается отношеніе рынка, учитывающаго не только дѣйствительный доходъ въ данное время, но и возможное его измѣненіе въ будущемъ, а также и другія условія спроса и предложенія, вліяющія на опредѣленіе стоимости имущества помимо его доходности. При банковской оцѣнкѣ выступаетъ на первое мѣсто стоимость даннаго имущества, такъ какъ ею обезпечивается ссуда, выданная подъ залогъ этого именно имущества.

При земской, оцѣнкѣ, наоборотъ, значеніе имѣетъ только доходность, такъ какъ земскіе платежи обезпечиваются доходомъ, а не рыночной стоимостью имущества, которая поэтому получаетъ значеніе подсобнаго средства для опредѣленія доходности въ случаяхъ затрудненія.

Этой чертою земская оцѣнка сближается съ подход-

нымъ налогомъ. Для него также имѣеть значене только доходъ, но при этомъ доходъ опредѣленный, за опредѣленный годъ, у опредѣленнаго лица и въ этомъ послѣднемъ условіи лежить коренное между ними различіе: Земскому обложенію подлежить не лицо, а имущество. Владѣлецъ является только представителемъ имущества, которое можетъ переходить изъ рукъ въ руки, а земскій сборъ остается неизмѣннымъ. Мѣняется доходъ, колеблясь изъ года въ годъ въ опредѣленныхъ, болѣе или менѣ узкихъ рамкахъ и удаляясь въ ту и другую сторону отъ средней доходности, опредѣляемой какъ среднее арифметическое изъ годовыхъ доходовъ за нѣкоторый промежутокъ времени, съ точностію вполне удовлетворяющей практическимъ требованіямъ.

Годовой доходъ величина реальная; средняя доходность величина условная. Казалось бы, опредѣленіе годового дохода, какъ величины реальной, легче и достигимѣе опредѣленія средней доходности, какъ величины условной. На самомъ же дѣлѣ, въ жизни бываетъ какъ разъ наоборотъ. Точно подсчитать годовой доходъ по данному имѣнію можно исключительно при помощи правильно веденнаго счетоводства съ учетомъ инвентаря, капиталовъ съ начинательнымъ и заключительнымъ балансомъ и прочими необходимыми данными счетоводства. Но подобное счетоводство существуетъ, какъ рѣдчайшее исключеніе; даже простыя, но достаточно полныя книги ведутся рѣдко, а чаще даже записей никакихъ нѣтъ. При такомъ положеніи подсчитать годовой доходъ сколько нибудь точно можно лишь въ исключительныхъ случаяхъ. Среднюю же доходность опредѣлить, и довольно точно, возможно.

Для этого нужно принимать во вниманіе при вычисленіи средней доходности не одно опредѣленное имущество, а цѣлую совокупность ихъ,—пріемъ правильный и необходимый, нужно лишь, чтобы эти имущества были однообразны по составу и по условіямъ хозяйственнаго ихъ использованія. Правильно это потому, что земство стремится къ уравнительной раскладкѣ и, слѣдовательно, всѣ однородныя имущества должны быть оцѣнены одинаково. Необходимо это потому, что благодаря этому возможныя ошибки въ отдѣльныхъ случаяхъ уравниваются и взаимно исправляются.

Вотъ почему для земскаго обложенія средняя доходность является пріемомъ не только единственно возможнымъ, но наиболѣе точнымъ, уравнительнымъ и потому наиболѣе справедливымъ. Имѣсть съ тѣмъ она и для земства, и для плательщиковъ наиболѣе удобная.

Для земства потому, что устойчивая величина обеспечивает устойчивость и постоянство смѣты—условіе необходимое для успѣха земской работы.

Для плательщиков—потому, что для нихъ прежде всего нужна устойчивость въ расходахъ, которые можно заранее предвидѣть. Вслучаѣ полного неурожая или другого стихійнаго бѣдствія у земства имѣется право рассрочки или даже полного сложенія сбора за данный несчастливый годъ.

Большую устойчивость средняя доходность имѣеть въ земельных имуществахъ, меньшую въ другихъ: въ постройкахъ, рудникахъ, торговыхъ и промышленныхъ заведеніяхъ.

Доходность земельных имуществъ зависитъ отъ природныхъ свойствъ и труда человѣка. Но трудъ человѣка, обращающій дремлющія силы природы въ дѣйственное состояніе, мѣняется и съ личностью трудящагося, и съ временемъ. Земля хорошаго хозяина любитъ и даетъ ему богатѣйшіе урожаи, та же земля при тѣхъ же естественныхъ условіяхъ у худого родитъ лишь волчцы да тернии. Вольная степная запашка смѣняется перелогомъ, трехпольемъ, травомногопольнымъ сѣвооборотомъ, просвѣщенный владѣлецъ вводитъ и искусственное удобреніе, и орошеніе и т. п.

Какъ невозможно и ненужно уловить годовой доходъ, такъ ненужно и невозможно угоняться за переменной хозяйина и хозяйства. Годовой доходъ замѣняется средней доходностью, индивидуальный хозяинъ, различныя системы хозяйства должны быть замѣнены одной средней величиной. Тамъ мы брали среднее арифметическое, здѣсь намъ нужно взять господствующій способъ веденія хозяйства. Определить его не трудно. Нужно хозяйства разбить на отдѣльныя группы по различнымъ системамъ хозяйства и подсчитать число въ каждой группѣ. Здѣсь не можетъ быть теоретическаго предсказанія, здѣсь долженъ быть точный подсчетъ фактическихъ данныхъ, полученныхъ при мѣстномъ обследованіи. У насъ на сѣверѣ такой преобладающей системой оказалось трехполье съ навознымъ паромъ, съ высѣвомъ льна въ яровомъ клину, съ сохой и деревянной бороной съ желѣзными зубьями. Что окажется здѣсь въ Грузин—это должно показать мѣстное обследованіе.

Какъ и всякая средняя величина эта преобладающая средняя система будетъ имѣть и по ту, и по другую отъ себя сторону отстающія и уходящія впередъ хозяйства. У насъ въ Псковской губерніи среди первыхъ было подсѣчное, переложное; среди вторыхъ четырехполье, съ частичнымъ подсѣвомъ клевера, многополье и т. д.

Какия бы данныя не дало, мѣстное обследованіе, главныя черты указаннаго способа останутся неизмѣнными: средняя доходность угодій будетъ опредѣлена на основаніи средней преобладающей системы хозяйства. Земли обрабатываемыя по этой системѣ будутъ обложены нормально; обрабатываемыя по улучшенному способу меньше, а по устарѣлому приему больше нормы.

Не нарушается ли здѣсь уравнительность и справедливость и оцѣнки, и раскладки? Думается, что нѣтъ.

Чѣмъ скорѣе исчезнутъ отсталыя хозяйства, не ищущія въ коопераціи, въ кредитѣ, въ агрономической помощи средства подняться на высшій уровень, — тѣмъ лучше. Дѣлать уступки для такихъ хозяйствъ было бы несправедливостью. Столь же несправедливо было бы дѣлать исключеніе для передовыхъ показательныхъ хозяйствъ, хозяйствъ будущаго. Переходъ къ лучшимъ способамъ культуры можетъ идти лишь медленно, постепенно, и облагать высшей ставкой эти хозяйства будетъ неразумно и несправедливо.

Оцѣнивая среднюю доходность земли разнаго качества, мы попутно выясняемъ соотношеніе между различными категоріями почвъ. И это соотношеніе не временное, не случайное, а устойчивое и постоянное. На это соотношеніе весьма мало можетъ повліять, даже массовая перемѣна системы хозяйства. Въмѣсто господствующаго, скажемъ, трехполья, какъ въ Псковской губерніи, господствующимъ типомъ станетъ многополье, какъ въ сосѣдней Лифляндіи. Средняя доходность каждаго рода почвы абсолютно повысится, но увеличеніе это коснется всѣхъ родовъ почвъ, ибо всѣ они будутъ подведены подъ господствующую систему полеводства и соотношеніе между производительностью разныхъ почвъ останется почти безъ перемѣны.

Черноземъ остается черноземомъ, песокъ пескомъ. Наглядный примѣръ такой устойчивости имѣемъ мы въ Прибалтійскихъ губерніяхъ. Тамъ оцѣнка, классификація и бонитировка почвъ была сдѣлана еще въ XVII вѣкѣ при шведскомъ владычествѣ и закончена была мѣрой, весьма своеобразной.

Вся земля была разбита на участки, не равныя по площади, но равныя по суммѣ средней доходности всѣхъ, входящихъ въ окрестную межу даннаго участка, различныхъ по качеству почвы клиньевъ. Тогда сумма эта равнялась одному талеру. Съ тѣхъ поръ эта своеобразная хозяйственно-доходная единица осталась и до настоящаго времени, не вызывая никакихъ неудобствъ. Съ того времени измѣнился и политическій, и социальный строй, и система

хозяйства, и монетная единица, и абсолютный доходъ, а единица доходности сохранилась неизмѣнною.

Благодаря такой устойчивости является возможность точно опредѣлить соотношеніе между различн. видами почвъ и установить скалу доходности. Разъ выработанная, такая скала будетъ служить основаніемъ для оцѣночныхъ работъ на промежутокъ времени можетъ быть не меньшій, чѣмъ работа невѣдомыхъ шведскихъ оцѣнщиковъ, т. е. болѣе 200 лѣтъ. Для такой долговѣчности не жаль ни времени, ни трудовъ, ни средствъ, лишь бы дѣло было закончено съ наивозможной степенью совершенства.

III. Общій планъ работъ.

Средняя доходность имущества, скала доходности почвъ—это краткая формулировка конечной цѣли, но пройти къ ней можно только путемъ долгой трудной и сложной работы.

Каждая составная часть этой формулы развертывается въ длинный рядъ вопросовъ и заданий, отвѣтить на которые можно лишь подробнымъ мѣстнымъ обследованіемъ и тщательной разработкой собраннаго матеріала.

Всѣ имущества на пространствѣ данной территоріи должны быть приведены въ ясность, связаны съ владѣніями и владѣльцами, чрезъ посредство которыхъ они будутъ обложены земскимъ сборомъ.

Генеральное межеваніе значительно облегчаетъ эту работу. Сѣтъ дать этого межеванія дастъ канву для распредѣленія по ихъ площадямъ современныхъ владѣній.

Составивъ списокъ имущества нужно удостовѣриться, нѣтъ ли пропусковъ, всѣ ли владѣнія попали на учетъ.

Если, какъ здѣсь, въ Грузіи, генеральнаго межеванія не было, то задача эта становится особенно трудной и для разрѣшенія ея потребуются большія знанія, опытъ и талантъ со стороны руководителя работъ.

Для возможности провести въ будущемъ обложеніе и для удобства разсылки окладныхъ листовъ нужно точно выяснитъ имена владѣльцевъ и составить ихъ общій списокъ, указавъ владѣнія каждаго.

Сѣтъ владѣній, списокъ ихъ и владѣльцевъ это первый шагъ, основа дальнѣйшей работы.

Средняя доходность, опредѣляемая по господствующей на данной площади системѣ хозяйства, до окончанія обследования и разра-

ботки матеріаловъ остается неизвѣстной, а потому при обследованіи нужно описывать всѣ системы, всѣ угодыя. И это по каждому владѣнію должно быть выяснено съ возможною точностью. Въ каждомъ владѣніи нужно отмѣтить площадь усадьбы, сада, огорода, пашни, луга, выгона, пастбища и т. д. Въ каждомъ и по каждому угодыю нужно выяснить способы использованія, плодосмѣнъ, удобреніе, орудія, живой инвентарь и т. д., и т. д.

Подъ среднею доходностью разумѣется, конечно, доходъ чистый, опредѣляемый, какъ остатокъ за вычетомъ изъ валоваго дохода всѣхъ расходовъ по веденію хозяйства. Валовой доходъ опредѣляется урожаемъ всѣхъ воздѣлываемыхъ растений, всего используемаго въ хозяйствѣ, сдаваемаго и продаваемаго на сторону и цѣнами на все это.

Опредѣлить расходъ еще сложнѣе здѣсь и рабочія руки, и живой и мертвый инвентарь, постройки, ремонтъ, амортизація, сѣмена, удобреніе, саженцы и т. д., и т. д. и на все это цѣны, трудно уловимыя.

При обследованіи необходимо составить исчерпывающій списокъ вопросовъ. Когда началось обследованіе, то ничего исправлять и дополнить не возможно. Работу необходимо закончить въ кратчайшій срокъ, ибо при большомъ промежуткѣ времени между ея началомъ и окончаніемъ многія первоначальныя данныя уже устарѣють. Это можетъ коснуться и состава угодій, и системы хозяйства, но въ особенности цѣнъ.

Два—три года желанный срокъ для окончанія обследованія. Опытъ земства показываетъ, что иногда работа затягивалась и на 10—15 лѣтъ. Такой продолжительный срокъ предрекаетъ почти полную неудачу всей работы. Ускорить ее можно только увеличеніемъ числа сотрудниковъ, сотрудниковъ временныхъ, случайныхъ, всѣхъ, кого только можно будетъ найти на мѣстѣ.

Но такъ какъ подготовить такихъ сотрудниковъ нельзя, самое большое, что удастся познакомить ихъ съ простѣйшими техническими приѣмами и затѣмъ направить ихъ на мѣста, въ разныя стороны, распыливъ въ пространствѣ, когда надзоръ за ними становится чрезвычайно труднымъ, а надѣяться на ихъ находчивость не приходится, то остается одно средство—это дать имъ вполне законченный, все предусматривающій, приноровленный ко всякимъ случайностямъ списокъ вопросовъ, изложенныхъ столь ясно, чтобы не могло возникнуть сомнѣній и, чтобы на каждый вопросъ можно было отвѣтить либо цифрой, либо однимъ словомъ, одной чертою: да, нѣтъ,

женщина, мужчина, грамотеѣ и т. д. или подчеркивать тѣ же данныя, но уже напечатанныя въ графѣ отвѣтовъ.

Вотъ это требованіе, требованіе полной, исчерпывающей законченности программъ и опросныхъ листовъ представляетъ одну изъ труднѣйшихъ задачъ земельной оцѣнки.

Здѣсь необходимо и глубокое теоритическое знаніе, и широкій предшествующій опытъ и извѣстная доля предвидѣнія, творчества, таланта. Каждая новая мѣстность, подлежащая обследованію, представляетъ новыя черты, нигдѣ равьше не встрѣчавшіяся и даже опытному изслѣдователю незнакомыя.

Здѣсь нужно умѣть предвидѣть, имѣть своего рода чутье.

Отъ правильной первоначальной разработки статистическихъ программъ зависитъ успѣхъ всего дѣла и только при этомъ условіи вся громоздкая лавина мѣстнаго обследования воляется въ стройное русло.

Чрезвычайно важенъ поэтому выборъ руководителя оцѣночными работами.

Лучшій, пожалуй, и единственно вѣрный способъ выбрать руководителя—это широкое привлеченіе выдающихся земскихъ статистиковъ на предварительное совѣщаніе для подысканія кандидатовъ, выработки программы и основныхъ условій будущей работы.

Въ крайнемъ недостатокѣ людей, отвѣчающихъ столь высокими требованіямъ, заключается великая трудность выбора руководителя. Въ этой трудности лежитъ также отчасти разрѣшеніе вопроса, кому вести оцѣночное дѣло—уѣзду или высшей земской инстанціи.

Если подходящіе люди считаются единицами, то найти ихъ для всѣхъ уѣздовъ очевидно невозможно. Централизація этого дѣла въ рукахъ высшей инстанціи является неизбежной необходимостью.

Но есть и другое основаніе, которое приводитъ къ такому же заключенію. Земскія нужды не могутъ быть удовлетворены всецѣло однимъ уѣздомъ. Борьба съ эпидеміями, въ особенности съ эпизотіями, страховое дѣло, дороги общаго значенія, крупныя мостовыя сооруженія, областныя опытыя учрежденія, подготовка учителей, низшаго медицинскаго персонала и т. д., все это превышаетъ силы отдѣльныхъ уѣздовъ и требуетъ объединенія ихъ въ высшія губернскія или краевыя земскія учрежденія съ правомъ самостоятельнаго обложенія на пространствѣ всего объединенія, по всѣмъ уѣздамъ въ него входящимъ.

Если же право междуѣднаго обложенія должно находиться въ рукахъ краевого земства, то въ его же рукахъ должно быть оцѣ-

ночное дѣло для того, чтобы оцѣнка по всѣмъ уѣздамъ произведена была по одному общему плану, оцѣночныя нормы опредѣлялись по одному принципу и всѣ оцѣнки были сравнимы между собою по всѣмъ уѣздамъ.

Отказъ отъ такой централизаціи и передача дѣла въ уѣзды, нарушаетъ въ корнѣ стройность системы. Каждый уѣздъ несомнѣнно пойдетъ по своей дорогѣ и междууѣздная раскладка повиснетъ въ воздухѣ.

По этимъ двумъ основаніямъ, т. е. по трудности найти руководителя и по необходимости имѣть общія по всѣмъ уѣздамъ оцѣночныя нормы, дѣло оцѣнки ни въ коемъ случаѣ не можетъ быть ввѣрено уѣздамъ, а должно всецѣло находиться въ рукахъ краевого земства.

Но такая централизація вовсе не обозначаетъ полного устраненія уѣздныхъ земствъ отъ оцѣнки, они устраняются лишь отъ собиранія и разработки матеріаловъ, но имъ всецѣло предоставляется отвѣтственная обязанность наблюденія и контроля.

Такое раздѣленіе: краевой управѣ непосредственная работа, а краевому земскому собранію и въ особенности уѣзднымъ земствамъ наблюденіе и контроль, явятся необходимымъ условіемъ для успѣха работы.

Одновременно съ основнымъ обслѣдованіемъ должно идти почвенное изслѣдованіе. Оно иногда опережаетъ основное статистическое обслѣдованіе; иногда идетъ за нимъ по пятамъ; можетъ даже нѣсколько запоздать, но оно должно быть вполне закончено ко времени разработки добытыхъ обслѣдованіемъ данныхъ. Нами уже указывалось, что главнѣйшая цѣль заключается въ опредѣленіи скалы средней доходности почвъ, почему и разработка статистическаго матеріала должна идти по тѣмъ даннымъ, которыя будутъ установлены почвеннымъ изслѣдованіемъ.

Одновременно также должна вестись и работа по собиранію свѣдѣній объ урожаяхъ и быстро мѣняющихся цѣнахъ. Это задача текущей статистики. Ея работа идетъ самостоятельно, имѣя только внутреннюю связь съ основной статистикой.

Три отрасли оцѣночныхъ работъ: основная статистика, почвенное изслѣдованіе и текущая статистика самостоятельно, поддерживая взаимную связь, собираютъ матеріалы при центральномъ органѣ въ непосредственномъ вѣдѣніи главнаго руководителя.

Когда всѣ матеріалы будутъ собраны воедино, начинается ихъ провѣрка, критика, распредѣленіе по даннымъ почвеннаго изслѣдо-

ванія, обработка, сличеніе и обновленіе по даннымъ текущей статистики, общій подсчетъ, выводъ среднихъ величинъ, установленіе скалы доходности и выработка нормъ обложенія.

Эти послѣднія должны быть тщательно провѣрены контрольными аппаратами уѣздныхъ и губернскихъ земствъ и утверждены къ введенію въ жизнь.

Послѣ этого наступаетъ заключительная часть работы—составленіе земельныхъ инвентарей, окладныхъ книгъ, введеніе раскладокъ по установленнымъ нормамъ и устройство по уѣздамъ, въ связи съ краевымъ земствомъ, оцѣночныхъ органовъ для непрерывнаго наблюденія за всѣми измѣненіями въ составѣ и доходности имуществъ и для своевременнаго исправленія инвентарей и книгъ, чтобы земельной оцѣнкѣ придать необходимую гибкость, дающую возможность, не отставая слѣдовать за всѣми переменами, происходящими въ дѣйствительной жизни.

Этимъ исчерпывается задача отдѣловъ по основной статистикѣ и почвенному изслѣдованію. Остается и работаетъ попрежнему текущая статистика и текущая оцѣнка происходящихъ въ составѣ имуществъ измѣненій.

Такимъ образомъ изъ хода статистическихъ работъ вполне выясняется, что основная и текущая статистика должны быть сосредоточены въ рукахъ краевого земства; техническая сторона должна быть отдѣлена отъ наблюденія и контроля.

Первая должна быть ввѣрена выдающемуся технику-специалисту. Контроль и наблюденіе должны осуществляться земскими комиссиями Краевой и уѣздными.

Прежде всего образуется Краевая Оцѣночная Комиссія по выбору краевого земскаго собранія.

Эта комиссія собираетъ вышеупомянутое совѣщаніе изъ выдающихся земскихъ статистиковъ для выработки основныхъ положеній предстоящихъ работъ и выбора главнаго руководителя технической стороной дѣла.

Приглашенный руководитель, по ознакомленіи съ мѣстными условіями составляетъ подробную программу и смѣту предстоящихъ работъ.

Краевая Управа вноситъ ихъ на разсмотрѣніе Краевой Оцѣночной Комиссіи, которая запрашиваетъ отзывы уѣздныхъ оцѣночныхъ комиссій, избираемыхъ уѣздными собраніями, и со своимъ заключеніемъ представляетъ на утвержденіе Краеваго Земскаго собранія.

По утверждени смѣты и программы руководитель работы подъ непосредственнымъ надзоромъ Краевой Управы организуетъ отдѣлы общаго обслѣдованія, почвеннаго изслѣдованія и текущей статистики и составляетъ списокъ владѣній.

По прибытіи въ уѣздъ завѣдывающей каждой партіей по общему обслѣдованію вступаетъ въ связь съ мѣстной уѣздной оцѣночной комиссіей и приступаетъ къ работамъ.

Слѣдомъ за ними направляется почвовѣдъ.

Завѣдывающей текущей статистикой организуетъ сеть мѣстныхъ корреспондентовъ, собираетъ матеріалы и приступаетъ къ издаванію періодическихъ бюллетеней объ урожаяхъ и движеніи цѣнъ.

По мѣрѣ собиранія матеріала они сосредотачиваются при Краевой Управѣ и руководитель работъ приступаетъ къ ихъ постепенной обработкѣ.

По окончаніи мѣстной работы всѣ силы направляются къ работкѣ и подсчету собранныхъ данныхъ.

Одновременно идетъ въ химической и вегетативной лабораторіяхъ почвенное изслѣдованіе и вырабатывается скала доходности.

По окончаніи подсчетовъ вырабатываются оцѣночныя нормы.

Онѣ разсматриваются въ Краевой оцѣночной комиссіи, которая направляетъ ихъ въ уѣздныя оцѣночныя комиссіи для доклада уѣзднымъ земскимъ собраніямъ. Съ заключеніемъ послѣднихъ нормы вносятся Краевой Комиссіей въ Краевое Земское собраніе на утвержденіе.

По утвержденіи нормъ составляются земельные инвентари и окладныя книги.

Организуются оцѣночно-статистическія отдѣленія при уѣздныхъ управахъ, объединяемыхъ общей инструкціей при Краевой Управѣ.

Этимъ и заканчивается задача и дѣятельность основной статистики по оцѣнкѣ имущества.

Остаются лишь при уѣздныхъ Управахъ оцѣночно-статистическія отдѣленія и при Краевой—инспекторъ по оцѣнкамъ для ихъ объединенія да еще отдѣлъ текущей статистики.

Псковичъ.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Организація контроля въ общественныхъ учрежденіяхъ.

Пережитой опытъ общественно-хозяйственной дѣятельности Согора, Земсоюза, Земгора за годъ войны показали, что о контролѣ обычно вспоминали очень поздно, когда сдѣланныя ошибки грозили остановить дальнѣйшую работу и многое уже было почти непоправимо.

Это было неизбежно.

Силою вещей къ общественной работѣ привлекались цѣлые пласты молодежи неопытной, не искушенной еще въ отчетности и пылающей только горячимъ желаніемъ помочь, напичать, накормить, обогрѣть...

Работа началась такъ, какъ будто отчетность—это легкое, второстепенное, а главное—последнее дѣло. Отчетность потомъ... И когда рано или поздно наступалъ моментъ этой отчетности, поднимался переполохъ. Начиналась лихорадочная работа собиранія документовъ, бухгалтерскихъ подсчетовъ и „подгона подъ число“. И очень часто къ ужасу новоявленныхъ дѣятелей оказывались громадныя утери, утечки и просчеты. Съ самаго начала плохо поставленная отчетность не давала возможности опредѣлить, гдѣ кончалась неопытность и безалаберность молодого энтузіазма и гдѣ начиналась прямая человѣческая недобросовѣстность. Тогда вспоминали про контроль. Наступалъ періодъ чистки личного состава, иногда совершенно несправедливый; начиналось составленіе точныхъ инструкцій, положеній, правилъ; вырабатывались нормы, составлялись подробныя предварительныя сметы.

Пережитой опытъ, конечно, многому и многихъ научилъ, но въѣдовое пребываніе въ состояніи вѣрноподданческаго общественнаго бездѣйствія долго еще будетъ давать себя знать. Въ особенности оно почувствуется при новомъ дѣлѣ еще болѣе сложнаго общественнаго строительства городскихъ и земскихъ самоуправленій, когда потребуется (и уже требуется) еще больше людей знанія и опыта, людей привыкшихъ къ строгой общественной отчетности. И надо твердо помнить и знать значеніе контроля, чтобы не повторять недавнихъ ошибокъ и не начинать дѣла періодомъ безалаберщины и потомъ исправлять вторымъ періодомъ безконечныхъ напряженій, которые, конечно, не все исправляютъ и спасаютъ, но стоятъ весьма дорого.

При организаціи всякаго общественно-хозяйственнаго учрежденія необходимо помнить три основныя истины:

Во 1-хъ, человѣку свойственно ошибаться, во 2-хъ, человѣкъ не любитъ отчетности и склоненъ принимать требованія ея за личное оскорбленіе и, въ 3-хъ, само общественно-хозяйственное дѣло всегда срочное, гибкое, измѣнчивое, въ особенности въ періодъ его созиданія, съ трудомъ укладывается въ рамки строго формальныхъ требованій отчетности. Этимъ послѣднимъ обстоятельствомъ разные „дѣтели“ постоянно прикрываютъ свою нелюбовь къ точной отчетности. Дѣло, моль, слѣшное, не терпитъ отлагательства и всякая задержка можетъ его погубить.

А между тѣмъ нѣтъ такого положенія, къ которому нельзя было бы приспособить тотъ или иной строгій контрольный учетъ.

Первой задачей контроля является необходимость гарантировать общественное хозяйство отъ убытковъ, отъ чего бы они не происходили отъ злой ли воли, отъ нерадѣнія и неумѣнія лицъ, ведущихъ его, или отъ другихъ причинъ. Осуществляя эту задачу, контроль принимаетъ участіе въ организаціонной работѣ и создаетъ такъ называемыя предпосылки контрольной дѣятельности, которыя механически ставили бы человѣка въ невозможность дѣлать ошибки. Такими предпосылками могутъ быть объективныя и субъективныя условія работы. Къ числу первыхъ относятся: 1) инструкціи по составленію оправдательныхъ документовъ; 2) порядокъ пріема, храненія и выдачи продуктовъ, матеріаловъ и денежныхъ суммъ; 3) правила учета работы; 4) правила регистраціи бумагъ, дѣлъ, личнаго состава и пр. Къ числу вторыхъ—привычка дѣйствовать въ точно указанныхъ инструкціями рамкахъ, привычка, которая получается въ результатѣ работъ контроля. Добиться того, чтобы напр., счета писались правильно и отвѣчали требованіямъ оправдательнаго документа весьма трудно. Сплошь и рядомъ наши общественныя дѣтели не умѣютъ отличать счета отъ росписки. Необходимъ со стороны контроля цѣлый рядъ мѣръ неуклонно и настойчиво проводимыхъ, чтобы добиться желаемыхъ результатовъ.

Далѣе для обезпеченія возможности правильной ревизіи, всѣ книги документальнаго значенія и бланки оплачиваемыхъ удостовѣреній, свидѣтельствъ и др. документовъ, (если они не оплачиваются особыми марками) должны регистрироваться въ контролѣ и выдаваться подъ росписки въ особой реестровой книгѣ. Всѣ квитанціонныя книжки, бланки авансовыхъ отчетовъ, счета и росписки прилагаемыя къ авансовымъ отчетамъ, требовательныя вѣдомости должны имѣть *сплошную нумерацію* на цѣлый годъ для каждаго учрежденія или подотчетнаго лица, имѣющаго авансъ отдѣльно.

Все это относится къ предпосылкамъ дѣятельности контроля. Болѣе подробно говорить о томъ, какимъ требованіямъ должны удовлетворять счета, росписки, расчетныя таблицы, требовательныя вѣдомости на выдачу жалованія, каковы должны быть правила авансовой отчетности, правила регистраціи служащихъ и т. д. въ короткой статьѣ невозможно, тѣмъ болѣе, что въ каждомъ отдѣльномъ случаѣ они могутъ варьировать. Въ качествѣ образца можно указать только правила и инструкціи изданныя Тифлисскимъ Городскимъ Контролемъ за 1918 г. Однако все это только основа дѣятельности контроля; съ формальной стороны отчетность можетъ удовлетворять всѣмъ требованіямъ контроля и тѣмъ не менѣе не отражать дѣйствительности. Контроль долженъ развить все разнообразіе своей дѣятельности, долженъ вплотную подойти ко всѣмъ условіямъ, въ которыхъ протекаетъ хозяйственная жизнь учрежденій, чтобы предупредить ошибки и предохранить отъ убытковъ.

Такая провѣрка дѣйствій исполнительныхъ органовъ на поприщѣ ихъ хозяйственной дѣятельности почти осуществляется 1) въ контролѣ предварительномъ, 2) текущемъ надзорѣ, 3) контролѣ послѣдующемъ, 4) фактическихъ ревизіяхъ, 5) контролѣ техническомъ (сюда относится и организація экспертизы).

Все это даетъ возможность и поводъ, не отставая отъ жизни съ одной стороны устанавливать и измѣнять всевозможныя нормы, какъ-то 1) цѣны, въ зависимости отъ измѣняющейся экономической конъюнктуры; 2) процентъ утечекъ, усушекъ, разтрусокъ въ зависимости отъ способа храненія и перевозки предметовъ потребленія и матеріаловъ; 3) размѣры продовольственныхъ и кормовыхъ дачъ, въ зависимости отъ рода продуктовъ и нормъ; 4) шаблоны для раскройки разнаго рода матеріаловъ и пр.

Съ другой стороны, своевременно указывать на назрѣвающую необходимость реорганизаціи той или иной отрасли хозяйственной дѣятельности.

Въ частности относительно каждаго рода дѣятельности можно отмѣтить слѣдующее:

Предварительный контроль заключается 1) въ провѣркѣ всякаго рода документовъ, *вызывающихъ* денежные выдачи: требовательныя вѣдомости ордера, на выдачу авансовъ и т. д.; 2) въ участіи въ торгахъ на поставки и подряды, на сдачу въ аренду городскихъ или земскихъ имуществъ; 3) въ участіи въ комиссіяхъ при выборѣ образцовъ закупаемыхъ матеріаловъ; 4) въ провѣркѣ предварительныхъ сметъ.

Текущій надзоръ осуществляется въ приемкѣ матеріаловъ, въ наблюдениі за дѣятельностью всѣхъ исполнительныхъ органовъ, посредствомъ составленія актовъ на утери, поломки и порчу или записи замѣчаній въ особой книгѣ, хранящейся при каждомъ учрежденіи, въ составленіи передаточныхъ вѣдомостей при сдачѣ должности, которая сопряжена съ храненіемъ документовъ, матеріаловъ и всякихъ цѣнностей.

Контроль послѣдующій состоитъ въ документальной провѣркѣ всякихъ отчетовъ, главнымъ образомъ, авансовыхъ отчетовъ и исполнительныхъ смѣтъ.

Самымъ сильнымъ оружіемъ въ рукахъ контроля являются фактическія ревизіи подробно и *всесторонне* освѣщающія постановку дѣла въ ревизуемомъ учрежденіи.

Чаще всего именно въ результатѣ ревизіи бываетъ измѣненіе постановки дѣла, ведущее къ болѣе правильному выполненію указаній Думъ и Управъ.

Технической контроль вѣдаетъ тѣми отраслями хозяйственной дѣятельности, которыя требуютъ специальныхъ познаній и должны быть въ рукахъ специалистовъ, инженера, фармацевта, агронома. Не послѣднимъ дѣломъ является организація *контрольной статистики*, основная цѣль которой—дать контролю матеріалъ для установленія нормъ. Этимъ она дѣлаетъ болѣе реальнымъ и дѣйствительнымъ надзоръ за 1) цѣнами покупаемыхъ матеріаловъ и продуктовъ, когда покупка ихъ не централизована; 2) расходомъ топлива, освѣтительныхъ матеріаловъ, предметовъ продовольствія, канцелярскихъ принадлежностей и т. д.; 3) правильнымъ распределеніемъ работъ.

Такова въ общихъ чертахъ картина работъ, производимыхъ контролемъ.

Значеніе ихъ въ томъ, что они позволяютъ вырабатывать болѣе совершенный типъ постановки дѣла въ различныхъ учрежденіяхъ и наиболѣе экономное веденіе въ нихъ дѣлъ.

Какъ долженъ быть организованъ контроль, какія начала должны быть заложены въ „Положеніе о контролѣ“, объ этомъ въ слѣдующій разъ.

А. Калюжскій.

Планъ развитія дорожной сѣти Грузинской Республики.

Грузія, всего полгода какъ начавшая свое самостоятельное государственное строительство въ дорожномъ отношеніи болына тѣмъ же, чѣмъ страдала и отъ чего такъ много потеряла въ минувшую войну Россія. Болячка та именуется — „бездорожьемъ“, словомъ, непереводимымъ на европейскіе языки. Россіи бездорожье обходилось очень дорого: по грубому, преуменьшенному подсчету, сдѣланному до войны, населеніе на одной гужевоы перевозкѣ товаровъ переплачивало въ годъ до 800 милліоновъ рублей. Чтобъ уяснить себѣ отсталость Грузіи въ дорожномъ дѣлѣ, достаточно отмѣтить, что во Франціи посейная сѣть гуще въ 40 разъ, а рельсовая — въ 8 разъ, нежели въ Грузіи (сравненіе сдѣлано приведеніемъ къ одинаковымъ площадямъ), при этомъ въ той же Франціи имѣется весьма значительная сѣть водныхъ путей, годныхъ для плаванія судовъ. Къ началу текущаго столѣтія тамъ такого рода путей насчитывалось 10.850 километровъ, тогда какъ въ Грузіи въ настоящее время такихъ путей вовсе нѣтъ (объ улучшеніяхъ въ низовьяхъ р. Ріона мы скажемъ ниже). Приведенная иллюстрація цифрами не была бы полна, если бы къ отмѣченному не прибавить такого статистическаго матеріала: средній пробѣгъ грузовъ и товаровъ во Франціи выражается сравнительно незначительными рейсами, длиною отъ 150 до 200 километровъ, — въ Грузіи, а ргіоні можно сказать, статистика будущая дастъ во много разъ большія разстоянія. А это требуетъ болѣе сильной и обширной дорожной сѣти, и, если мы не располагаемъ такой сѣтью путей сообщенія, такъ за это мы расплачиваемся, какъ своей культурной отсталостью и пониженнымъ уровнемъ потребностей, такъ переплачиваемъ на всѣхъ товарахъ, т. е. удорожаніемъ своей жизни. И если такъ остра была дорожная нужда до войны, то послѣ небывало-тяжелой войны и великой революціи, она должна значительно усилиться въ періодъ интенсивнаго государственнаго строительства на новыхъ началахъ, требующихъ въ экономической области прежде всего восстановленія прежняго объема производства и выявленія и развитія производительныхъ силъ страны. А послѣднее немыслимо безъ соответственнаго развитія путей сообщенія, причемъ, если мы желаемъ реально обезпечить въ будущемъ свое самостоятельное существованіе, намъ необходимо въ этомъ дѣлѣ проявить американскій размахъ: въ данныхъ исключительныхъ условіяхъ нужно примѣненіе исключительныхъ мѣръ.

Дорожное дѣло нуждается въ опредѣленномъ, хорошо обработан-

номъ планѣ. Тѣмъ болѣе такой планъ нуженъ тамъ, гдѣ рѣчь идетъ о новомъ государственномъ строительствѣ. Разсматриваемый *планъ развитія путей сообщенія Грузіи долженъ*

1) прежде всего утолить, возможно скорѣе, дорожный голодъ;
2) заглянуть возможно глубже въ будущее, дабы тѣмъ предотвратить ошибки съ точки зрѣнія грядущей экономической конъюнктуры; съ другой стороны интересы рациональной экономической политики требуютъ періодическаго пересмотра всей сѣти путей сообщенія въ видахъ ея заблаговременнаго приспособленія къ новымъ директивамъ экономической жизни страны;

3) предусмотрѣть всѣ три вида транспорта—рельсовый, водный и гужевой, съ непремѣннымъ согласованіемъ въ интересахъ населенія;

4) при разработкѣ (плана), соотвѣтственно съ мѣстными нуждами и пожеланіями, необходимо базироваться на правильномъ и глубокомъ пониманіи государственныхъ интересовъ;

5) необходимо учесть все, что въ прошломъ, правильно или ошибочно, сдѣлано было обществомъ и государствомъ по вопросу плановнаго развитія путей сообщенія;

6) необходимо строиться на широкихъ началахъ, дабы избѣжать непроизводительныхъ, излишнихъ затратъ, вызываемыхъ недалекими стремленіями сжаться и съэкономить во что бы то ни стало, иначе говоря, строительство въ области путей сообщенія не должно заназдывать, чтобы оно шло не позади экономического развитія страны, слѣдуя за ней по пятамъ или отставая, а во главѣ движенія, намѣчая экономическія перспективы государства и снабжая его территорію тѣмъ каркасомъ сообщеній, который нуженъ какъ для размѣщенія трудовой дѣятельности народа, такъ и для выявленія и обращенія въ оборотъ того, что хранятъ нѣдра земныя и что могутъ дать массы народныя, будучи приобщены къ просвѣщенію и культурѣ.

Скажемъ болѣе того: въ настоящее время нѣтъ иного выхода изъ нашихъ внутреннихъ осложненій, кромѣ—а) самаго широкаго и согласованнаго развитія всѣхъ путей сообщенія и б) улучшенія и удешевленія средствъ передвиженія. И борьба съ дороговизной не дастъ полныхъ результатовъ, пока не будетъ улучшено состояние путей сообщенія въ предѣлахъ внутренняго рынка.

За послѣдніе 20—25 лѣтъ жизни Кавказа мы знаемъ лишь двѣ такихъ комиссіи, которыя занимались планомъ развитія путей сообщенія на Кавказѣ. То были, во-первыхъ, труды Шатиловской

комиссіи 1908 года разсматривавшей всѣ роды путей сообщенія, и засѣданія Кавказскаго Отдѣла Русскаго Географическаго Общества осенью 1916 года, гдѣ шла рѣчь лишь о программѣ желѣзнодорожнаго строительства. Въ виду весьма большого значенія для края работъ Шатиловской комиссіи мы считаемъ необходимымъ на нихъ нѣсколько остановиться прежде, чѣмъ перейти къ изложенію нашего плана развитія путей сообщенія.—Строго говоря, Шатиловская комиссія не дала въ своихъ постановленіяхъ необходимаго краю стройнаго и полнаго плана развитія всѣхъ трехъ родовъ путей сообщенія—рельсовыхъ, водныхъ и гужевыхъ. Она намѣтила лишь на ближайшіе годы удовлетвореніе отдѣльныхъ выявленныхъ дорожныхъ нуждъ и коснулась главн. образомъ улучшенія существующихъ путей. На мѣста была разослана настолько неясная программа, что тамъ не могли дать необходимыхъ матеріаловъ, тѣмъ болѣе въ предоставленный тогда сравнительно короткій срокъ. При всемъ томъ труды Шатиловской комиссіи представляютъ цѣнный матеріалъ, не говоря о томъ, что благодаря ей работамъ упорядочилось бессистемное земское строительство въ краѣ. При составленіи своего плана мы пользовались и другими матеріалами, собранными за послѣднія 6 лѣтъ на территоріи Грузіи. Данныя, касающіяся водныхъ путей, обработаны въ Округѣ путей сообщенія всего два мѣсяца тому назадъ.

Мы уже отмѣтили необходимость согласованія всѣхъ трехъ видовъ транспорта—рельсоваго, воднаго и гужевого. Въ виду крупнаго государственнаго значенія затронутого вопроса мы хотѣли бы привести поясненія во избѣжаніе ошибокъ правительства Россіи, гдѣ:

а) шоссейное дѣло было въ загонѣ (война жестоко покарала за такой отсталый взглядъ),

б) желѣзныя дороги напиргали всѣ усилія къ тому, чтобы отнять у водныхъ путей побольше грузовъ и въ этихъ видахъ создали цѣлую систему конкурирующихъ съ судоходствомъ тарифовъ. Въ мѣстахъ пересѣченія съ водными путями, или близкаго съ ними соприкосновенія игнорировали необходимость оборудованія станцій для возможно болѣе легкой и цѣлесообразной передачи грузовъ на воду и обратно,

в) водные пути, не приносившіе подобно гужевымъ дорогамъ непосредственныхъ доходовъ казнѣ, были пасынками правительства; управленіе ихъ, не имѣя достаточныхъ средствъ для развитія и улучшенія дѣла, не могло устраивать гавани и загоны на рѣкахъ

и, вообще, давать воднымъ путямъ оборудованія, выдвигаемыя современными требованіями, и тѣмъ привлекать съ желѣзныхъ дорогъ на воду грузы, по праву ей принадлежаціе.

За всѣ эти ошибки дорожной политики расплачиваться приходится, какъ уже упоминалось, обывателю. Приступая къ широкому государственн. строительству, Грузія въ ближайшіе годы должна съ своимъ усиліемъ направить на развитіе гужевой сѣти, ради утоленія самой острой своей нужды. Это не исключаетъ необходимости одно временно въ соответствующемъ темпѣ усиливать и желѣзнодорожную сѣть, путемъ проведенія важнѣйшихъ для Республики линій. Что же касается водныхъ путей, то они въ Грузіи, какъ увидимъ ниже, значительнаго развитія получить не могутъ и потому мы о нихъ не всегда упоминаемъ, дѣлая сопоставленія гужевыхъ дорогъ съ желѣзными.

Переходя къ краткому описанію работъ, намѣченныхъ планомъ развитія путей сообщенія Грузинской Республики, мы на первомъ мѣстѣ ставимъ улучшение состоянія существующихъ путей сообщенія*), являющихся главными артеріями страны и разстроившихся за періодъ войны и революціи; одновременно мы имѣемъ въ виду и постановку на должную высоту дѣла обычнаго ремонта дорогъ (изъ соображеній дѣлесообразности и правильной экономіи), съ попутнымъ и непремѣннымъ устраниеніемъ тѣхъ хроническихъ недоассигнованій средствъ на дороги, какъ земскихъ (мѣстныхъ), такъ въ особенности казенныхъ. Эти недоассигнованія средствъ Округу на содержаніе его гужевыхъ и водныхъ путей настолько характерны, что на нихъ мы считаемъ необходимымъ остановиться, чтобы привести рядъ соображеній, выдвигаемыхъ горькимъ опытомъ прошлаго.

I. На каждой дистанціи Округа путей сообщенія имѣются путевыя вѣдомости № 2, которыя начальники дистанціи выправляютъ ко времени проѣзда инспекціи на основаніи позднѣйшихъ данныхъ. Эти путевыя вѣдомости даютъ поверстный подробный перечень работъ, которыя необходимо произвести на дорогѣ для приведенія ея въ тотъ устойчивый видъ, который въ послѣдующемъ требуетъ минимальныхъ затратъ на ремонтъ, при наилучшемъ состояніи доро-

*) Въ настоящей статьѣ подъ „Существующими путями С.“ мы разумѣемъ только тѣ, на которыхъ имѣется организованный техническій надзоръ, а именно: 1) желѣзныя дороги и 2) гужевыя (колесныя) дороги—а) казенныя—Округа Путей Сообщенія и б) земскія, содержащіяся на денежныя (земскіе) сборы и находящіяся въ вѣдѣніи строительныхъ отдѣленій Губернскихъ Правленій.

ги, т. е. тогда, какъ видъ (состояніе) дороги, такъ и расходы на ея ремонтъ будутъ являть тотъ идеаль, въ которому всегда должны стремиться и казна, и ея отвѣтственный представитель на мѣстѣ— Начальникъ дистанціи.

II. Завнесенныя Начальникомъ дистанціи въ путевую вѣдомость № 2 работы во время инспекторскаго объѣзда провѣряются, корректируются и снабжаются отмѣтками Инспектора работъ о степени важности и спѣшности,—при этомъ многія работы или откладываются, или отмѣняются главнымъ образомъ изъ-за того, что *нельзя въ ближайшемъ будущемъ рассчитывать на ассигнованіе кредитовъ по этимъ работамъ*. Получается такимъ образомъ первое сокращеніе объема необходимыхъ дорогъ работъ.

III. Этими путевыми вѣдомостями № 2 затѣмъ пользуются, составляя годовую смѣту для исходатайствованія кредитовъ на нужды Округа, при чемъ вторично и обычно очень крупно сокращается объемъ работъ, вошедшій въ путевыя, изъ опасеній напугать министерство требованіемъ сравнительно съ прошлымъ значительныхъ ассигнованій.

IV. Наконецъ, въ Министерствѣ, между вѣдомственной комиссіи и законодательныхъ учрежденій еще и еще дѣлаются сокращенія и, въ результатъ, оказывается возможнымъ осуществить примѣрно одну десятую часть того, что намѣчалъ въ путевой Начальникъ дистанціи, радѣя о поддержаніи въ исправномъ видѣ вѣтренной ему дороги.

V. Возможно ли при такихъ недоассигнованіяхъ, вошедшихъ въ извѣстнаго рода бюрократическую систему, придать дорогѣ, хотя бы съ теченіемъ времени, тотъ устойчивый видъ, о которомъ мы сказали выше въ I пунктѣ? Конечно нѣтъ. Напротивъ,—неустойчивое состояніе полотна дороги и искусственныхъ на немъ сооруженій является предметомъ постоянныхъ хлопотъ завѣдывающаго дорогой, вынужденнаго за недостаткомъ средствъ прибѣгать ко всевозможнымъ палліативамъ, которые въ конечномъ итогѣ, если капитализировать всѣ расходы, обходятся дороже радикальныхъ мѣръ, проведенныхъ по программѣ.

Изъ-за недоассигнованій хроническимъ явленіемъ на дорогѣ являются запоздалые, несвоевременные ремонты, что значительно повышаетъ стоимость этихъ ремонтовъ, такъ какъ увеличивается объемъ работъ.

Завѣдывающій дорогой лишается возможности вести плано-

мѣрно дорожное хозяйство и тѣмъ понижать общую сумму расходовъ.

Все это тормозитъ проведеніе въ жизнь подлежащей—научной постановки дорожнаго дѣла, при которой—съ одной стороны страна располагаетъ хорошими, устойчивыми дорогами, а съ другой—казна несетъ минимальные расходы на поддержаніе этихъ дорогъ, и невольно ослабляется интересъ къ дѣлу со стороны высшихъ на дорогѣ агентовъ, прекрасно понимающихъ, въ чемъ тутъ незадача и почему приходится нести сизифову работу взамѣнъ рациональнаго ея упрощенія, и вмѣстѣ съ тѣмъ понижаетъ результаты требованій, предъявляемыхъ къ низшимъ дорожнымъ работникамъ, не видящимъ въ концѣ концовъ хорошей, устойчивой дороги.

Такимъ образомъ въ то время, какъ бюрократія усыпляла себя достижениями наибольшихъ сокращеній въ расходахъ на гужевое дорожное дѣло, фактически происходило, можно сказать, безсистемное расходованіе на эту статью народнаго хозяйства, при чемъ въ результатѣ хорошія дороги были исключеніемъ. Самъ собою напрашивается вопросъ: какъ же быть? *Отказа въ кредитахъ на обычный и капитальный ремонтъ въ размѣрахъ, установленныхъ на мѣстахъ, не должно быть.* Можно лишь выдвинуть при этомъ такое требованіе: капитализированный расходъ въ среднемъ на версту 10—20 лѣтъ низвести до рациональнаго минимума.

Помимо усиленнаго ремонта запущенныхъ дорогъ по разсматриваемому нами плану развитія путей сообщенія намѣчается расширеніе наличной сѣти всѣхъ трехъ родовъ путей сообщенія.

Прежде, чѣмъ перейти къ перечисленію проектируемыхъ путей сообщенія, ради полноты и, главное, большей ясности изложенія нашей статьи, приведемъ перечень наличной сѣти относительно благоустроенныхъ путей сообщенія, находящихся подъ организованнмъ техническимъ надзоромъ, (т. е. „существующихъ п. с.“).

I. Железныя дороги: 1) Главная линія—отъ восточной границы республики, у ст. Салоглы, до г. Поти, съ вѣткой на Батумъ,—протяженіемъ 428 верстъ,—2) вѣтка—„Ріопъ—Кутаисъ—Тквибули“—49 верстъ, 3) „Михайлово—Сурамъ“—4 версты, 4) „Михайлово—Боржомъ—Паркъ“—30 в., 5) „Боржомъ—Бакуріани“—37 в., 6) „Шорапанъ—Сачхери“—50 в., 7) „Навтлугъ—Садахло—Шагали“—120 в.,—всего рельсовыхъ путей 780 верстъ.

II. Гужевыя дороги (шоссе и грунтовыя): а) *казенныя*—Округа Путей Сообщенія: 1.) Батумо-Озургетская (до границы)—протяженіемъ 16 верстъ, 2) Военно-Осетинская („Кутаисъ—Мамисонскій

переваль")—157,56 в., 3) Военно-Грузинская, съ вѣтвями—177,027 в., 4) Манглисская—80,69 в., 5) Телавская („Тифлисъ—Ваптяшетскій переваль"),—176,531 в., 6) Военно-Ахалцихская („Михайлово—Боржомъ—Абастуманъ")—105,112 в., 7) Военно-Зекарская („Кутайсъ—Абастуманъ")—85,50 в., 8) „Сухумъ—Гудауты"—39,37 в., 9) „Сухумъ—Клухорскій переваль"—132,072 в., 10) Сухумо-Сенакская—133,512 в., 11) Патрульная („Постъ св. Николая—Поти—Очемчири")—99 в., 12) „Воронцовка—Карахачскій переваль"—15,68 в., 13) Ахалцихо-Ардаганская (черезъ Ахалкалаки, до границы Карсской обл.)—101,60 в. и 14) Ахалцихо-Батумская (до границы Батумской об.)—29.212 в.,—всего въ общемъ 1.349 верстъ; б) *земскія* дороги, содержимыя на денежныя (земскіе) сборы и находящіяся въ вѣдѣніи Строительныхъ Отдѣленій Губернскихъ Правленій: 1) Кахетинское шоссе (отъ Вазіанъ, черезъ Бакурцихе, до Лагодехъ, съ вѣткой на Сигнахъ)—протяженіемъ 148,2 в., 2) „Тифлисъ—Безобдальскій переваль"—156 в., 3) Боржомъ—Ахалкалаки—Александропольское шоссе (черезъ переваль Цхра-Цхаро, до границы Эриванской губ.)—119 в., 4) Вѣлоклочинская (отъ Кодъ)—31,5 в., 5) Закатальская („Лагодехи—Закаталы—граница Нухинскаго уѣзда")—826 в., 6) „Саджевахо—Озургеты—Нотанеби—постъ св. Николая"—676 в., 7) Кутайсо-Хонская—25 в., 8) Сенако-Орпиро-Самтредская—30 в., 9) Зугдидо-Анаклійская 30 в., 10) Кутайсо-Гелатская—9 в., 11) Ладжанурская („Алпани—Орбели")—10 в., 12) Сенако-Накалакевская—21 в., 13) Григолетская (отъ Супсы къ г. Поти)—9 в., 14) Накеральская—33,6 в., 15) Самтредо-Хонская—19,5 в., 16) Сванетская тропа—98,5 в., 17) Кутайсо-Цхалтубская—8,85 в.,—всего земскихъ дорогъ этой категоріи, за округленіемъ, 898 верстъ.

Такова наличная сѣть „существующихъ" (технически поднадзорныхъ) путей сообщенія.—Что же касается второй категоріи дорогъ,—дорогъ „проектируемыхъ", то въ данномъ случаѣ мы имѣемъ въ виду не только подлежащія проведенію вновь дороги, но и требующія сплошнаго переустройства,--при этомъ, учитывая реальныя возможности ближайшаго будущаго и оставаясь въ рамкахъ проверенныхъ и взвѣшенныхъ матеріаловъ, мы въ настоящемъ планѣ касаемся путей сообщенія лишь *первой очереди*, предоставляя земскимъ самоуправленіямъ по статистическимъ, экономическимъ и др. даннымъ разработать и составить въ ближайшее время сѣть дорогъ второочередныхъ.

Выше мы, говоря о существующихъ путяхъ сообщенія, огра-

ничились краткимъ перечисленіемъ, не касаясь значенія каждой дороги. Но о дорогахъ „проектируемыхъ“ придется сказать существенное о каждой дорогѣ, придерживаясь одного изъ положеній, на которыхъ базировалось само составленіе плана развитія путей сообщенія. Намѣчаемые къ переустройству и сооруженію вновь пути въ проводимыхъ ниже перечняхъ расположены въ порядкѣ ихъ важности.

Перечисляя проектируемыя пути сообщенія, отмѣтимъ, что въ отличіе отъ гужевой сѣти, предоставленной дорогами лишь *первой очереди*, приводимая нами желѣзнодорожная сѣть включаетъ и второочередныя линіи.

Общее значеніе для страны желѣзнодорожныхъ линій въ наше время настолько очевидно, что останавливаться на этомъ не придется. Одно лишь нужно бояться, какъ бы въ Грузіи не было увлеченія желѣзнодорожными постройками въ ущербъ гужевымъ и воднымъ путямъ.

1. Проектируется Первая Перевальная желѣзная дорога въ направленіи „Тифлисъ-Владикавказъ“, протяженіемъ 179 в., которую Русское Географическое Общество, вкратцѣ такъ характеризовало: „транзитная, меридіональная магистраль, центральная для всего Кавказа, ея осуществленіе необходимо немедленно“. При 6-ти верстномъ тоннелѣ и электрической тягѣ, какъ то проектируется по Квенамтскому направленію, эта линія становится легко и скоро осуществимой. Помимо указаннаго выше доминирующаго—транзитнаго характера, Первая Перевальная дорога будетъ имѣть неизмѣримо большое мѣстное значеніе: она приобщитъ къ культурѣ, выявитъ и разовьетъ производительныя силы $25 \times 2 \times 150 = 7.500$ кв. верстъ территоріи Грузіи, прилегающей къ рельсовому пути. Проектъ этой дороги представленъ генераломъ Кучинскимъ, ходатайствующимъ о выдачѣ концессіи.

2. „Батумъ—Карсъ—Алагезъ“, протяженіемъ 348 верстъ, дастъ кратчайшее соединеніе благоустроеннаго порта Чернаго моря съ Эриванской линіей и создаетъ невыгоднѣйшій транзитъ черезъ Джульфу, на Сѣверную Персію и С.-Вост. Турцію, не говоря о тѣхъ благахъ, которыя проектируемый рельсовый путь дастъ Карсской области и Эриванской губерніи. Кромѣ того, разсматриваемая линія будетъ обслуживать богатый мѣдью районъ и передавать въ будущемъ уголь изъ Ольты и С. Персіи къ мѣдноплавильнымъ заводамъ; прорѣжетъ районъ, богатый въ природномъ отношеніи и на

сотни верстъ лишенный путей сообщения. Тутъ имѣется въ виду произвести окончательныя изысканія.

3. Средне-Кавказская ж. д. (Циорисъ-Цхали-Баку), протяженіемъ 398 верстъ, Географическимъ Обществомъ поставлена была по ея значенію на второе мѣсто. Характеръ линіи—магистраль, связь между меридіональными, важнѣйшими, транзитными путями; проектируемая линія будетъ обслуживать главный питательный районъ Закавказья,—оживитъ Ширакскую степь съ ея богатѣйшими перспективами, между прочимъ, въ области хлопкового дѣла, что для всей Грузіи приобретаетъ особенное значеніе. Линія намѣчается по историческому пути народовъ, по которому не была проведена Закавказская желѣзная дорога ради ускоренія постройки и стремленія къ экспорту нефти изъ Баку. Кромѣ того, проектируемая линія захватываетъ мѣста, изобилующія минеральными богатствами и цѣлебными источниками. Въ этомъ направленіи окончательныя изысканія произведены въ 1913 году, оставалось завершить формальности и приступить къ постройкѣ желѣзной дороги, когда въ 1914 году разыгралась война, приостановившая все дѣло.

4. „Боржомъ—Ольты“, длиною 351 вер.,—конечнымъ своимъ участкомъ врѣзается въ богатѣйшій цѣнными рудами районъ Ольтычая. Помимо возможности создать на мѣстѣ свою металлургическую промышленность, эта линія можетъ дать уголь заводамъ и другихъ районовъ,—напр. Батумскаго; сверхъ того она будетъ обслуживать важный Боржомскій районъ въ смыслѣ плодородія и обилія курортныхъ мѣстъ и своей вѣткой прихватитъ и Абастуманъ. Велико для Грузіи и стратегическое значеніе разсматриваемой линіи—единственной центральной меридіональной. Еще до 1914 года на эту линію испрашивалась концессія.

5. Линія „Копитнари—Кутаясь—Даргъ Кохъ“, протяженіемъ 257 верстъ, явится Второй Перевальной, черезъ Главный хребетъ, отличной отъ Первой (разсмотрѣнной выше въ I пун.): она дастъ кратчайшее соединеніе Чернаго моря съ Каспійскимъ, черезъ Поты и Петровскъ (короче существующаго—на Баку—на 203 версты), приблизитъ многіе сибирскіе грузы къ Черному морю. Важна эта линія и для направленія на Малую Азію. Предприниматели П. І. Тумановъ и инженеръ И. Л. Просинскій получили разрѣшеніе на производство подробныхъ изысканій.

6. „Ткварчельская“ вѣтвь, протяженіемъ въ 40 вер., по даннымъ Географическаго Общества, поставившаго эту линію на первое мѣсто въ сѣти особо намѣченныхъ имъ подъѣздныхъ путей. Ея на-

значение—дать выходъ къ рынку богатѣйшему каменноугольному району. Какъ установлено изслѣдованіями, кварцевельскій уголь высокихъ качествъ и только отсутствіемъ путей сообщенія можно объяснить то недоразумѣніе, въ силу котораго до сихъ поръ не данъ ходъ этому дѣлу, сулящему богатая перспективы. Проектируемая угольная вѣтка выйдетъ къ ст. Очемчиры, строящейся Черноморской желѣзной дороги.

7. Вѣтка „Аджаметы—Багдадъ“, длиною около 15 верстъ, крайне нужна для края, какъ подводная къ богатѣйшему и единственному въ Грузіи по размѣрамъ Багдадскому лѣсному массиву. На этотъ районъ особенное вниманіе было обращено въ минувшую войну военно-промышленнымъ Комитетомъ, который, принявъ на себя обязательство обезпечить лѣсомъ весь Кавказскій районъ, посвятилъ много времени изслѣдованію всѣхъ лѣсныхъ богатствъ Закавказья и даже занятыхъ областей Турціи.

8. Обществу Кахетинской желѣзной дороги Правительствомъ выдано разрѣшеніе на производство изысканій въ направленіи—„Телавъ—Ахметы—Тіонеты—Живвали“. Назначеніе этой линіи, протяженіемъ приблизительно въ 90 верстъ,—соединить будущую Первую Перевальную дорогу съ проектируемой Средне-Кавказской, приблизить Кахетію къ Сѣверному Кавказу. На производство изысканій въ томъ же направленіи, съ продолженіемъ на востокъ до Лагодехъ, выдано разрѣшеніе другимъ предпринимателямъ—П. І. Туманову и Хитарову.

9. Линія „Гори-Цхинвали-Они“, протяженіемъ около 117 верстъ, должна пересѣчь густо населенную мѣстность, соединить Сѣверную Осетію съ Южной и центральную часть Второй Перевальной дороги приблизить къ Тифлису.—Стратегическое значеніе этой линіи огромно.

10. „Потанеби-Озургеты“, протяженіемъ 18 верстъ, хотя и подъѣднаго характера линія, но ея сооруженіе давно назрѣло: центръ уѣзда—Озургеты, дастъ больше, чѣмъ нужно, грузовъ для оправданія постройки этой желѣзной дороги равниннаго характера. Значеніе разсматриваемой линіи на много повисится съ проведеніемъ рельсоваго пути отъ Поти до Сунсы (см. ниже 13 пуп.), тогда получится короткое сѣвостное желѣзнодорожное сообщеніе Озургеть съ портомъ Поти.

11. „Самтреди-Хонская“ линія, длиною 18 верстъ, дастъ рельсовый выходъ густому пассажирскому и грузовому движенію изъ Хони къ желѣзнодорожной сѣти. Размѣры современнаго движенія

еще болѣе усилятся съ проведеніемъ намѣченной нами ниже колесной дороги отъ Хони до Цагеръ и далѣе вверхъ по р. Цхенись-Цхали, а равно съ постройкой желѣзной дороги отъ Кутаиса, черезъ Хони, до Салхино, приводимой въ слѣдующемъ пунктѣ.

12. Линія „Кутаисъ-Хони-Салхино“, протяженіемъ около 55 верстъ, должна приблизить къ Кутаису богатую въ природн. отношеніи сѣверную часть Сенакского уѣзда и приумножить ея производительныя силы.

13. Ширококолейный подъѣздной путь „Поти-Супса“, длиною въ 18 верстъ, дастъ грузамъ, Гуріи ближайшій выходъ къ порту, соединитъ Батумскую и Потійскую линіи въ конечномъ пунктѣ послѣдней—значительно сократитъ рельсовый путь отъ Поти до Батума и, наконецъ, на 19 верстъ приблизитъ Батумъ къ конечному пункту строящейся Черноморской желѣзной дороги.

14. Коджорская Городская Управа ходатайствуетъ о выдачѣ концессіи на желѣзнодорожную подъѣздную линію (горнаго типа) отъ Тифлиса до Коджоръ, протяженіемъ 15 верстъ. Коджоры—ближайшее къ Тифлису хорошее дачное мѣсто, обычно переполнявшееся дачниками и при гужевыхъ, дорожныхъ и менѣе удобныхъ способахъ сообщенія съ Тифлисомъ. Разсматриваемый рельсовый путь особенно важенъ для коммерсантовъ, служилого элемента и даже учреждений, переѣзжавшихъ на лѣто изъ Тифлиса въ Коджоры.

Подводя итогъ приведенной сѣти проектируемыхъ рельсовыхъ путей и дополняя сказанное, можемъ перечисленныя линіи разбить на такія три группы: а) по №№ 1 и 8 (частично—отъ Телава до Ахметъ) представлены проекты и предприниматели ходатайствуютъ о выдачѣ имъ концессій, б) по №№ 5 и 8—получены разрѣшенія на производство изысканій и в) по остальнымъ направленіямъ предполагается произвести подробныя техническія и экономическія изысканія.

Инж. М. Жадановъ.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Мѣстныя самоуправленія и законопроектъ о трудовомъ договорѣ.

Мы не беремъ предугадывать, насколько сохранить свое значеніе при грядущемъ социалистическомъ строѣ нынѣ существующее различіе между публичнымъ и частнымъ правомъ:

быть можетъ, оно исчезнетъ совершенно, и будетъ только одна область, одна сфера права, только одно всеобъемлющее право. Но можетъ быть и такъ, что сказанное различіе останется и лишь сузится область одного какого-либо права, скажемъ, область частнаго права.

Безспорнымъ намъ представляется лишь исчезновеніе всякаго—какъ фактическаго, такъ и формальнаго различія между службою общественною и частною: не будетъ двухъ службъ, а будетъ только одна—общественная. Мы уже имѣли случай на это указывать: заканчивая нашу замѣтку „О городскихъ служащихъ“ („Кавказскій Городъ“ № 13—14), мы напоминали, что будетъ время, когда исчезнутъ различія и будетъ только одна служба—общественная, и что пока оно не наступило, намъ преждевременно не слѣдуетъ стирать существующія грани.

Излагая процитированныя строки, мы были далеки отъ лицемѣрія: нами, какъ и сейчасъ, руководило убѣжденіе, что пока не исчезнутъ различія между тою и другою службою, пока каждая изъ нихъ сохраняетъ свои специфическія особенности, нельзя, не насилуя дѣйствительности, подчинять ихъ однѣмъ и тѣмъ же нормамъ, а тѣмъ болѣе нормамъ частнаго права. Въдѣ установившееся дѣленіе нормъ права на двѣ большія группы—на право публичное и на право частное, или иначе—на право гражданское, не измышленіе юристовъ, а отраженіе живой дѣйствительности, отраженіе исторически сложившихся отношеній, дѣленіе, всѣми чувствуемое и поддерживаемое, дѣленіе въ конечномъ счетѣ, зависящее отъ существующихъ въ данномъ обществѣ производственныхъ отношеній и настолько жизненное, что еще и теперь опредѣленіе римскаго юриста Ульпіана, что *publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet* является наиболѣе распространеннымъ среди виднѣйшихъ современныхъ юристовъ.

Хотя приведенное опредѣленіе, въ виду невозможности точнаго проведенія границъ между общественнымъ и частнымъ интересомъ, и страдаетъ существенными недостатками, но оно съ несомнѣнностью отражаетъ всѣми чувствуемое противоположеніе въ жизни частнаго и общественнаго.

Это дѣленіе исчезнетъ, какъ только различіе интересовъ замѣнится единствомъ интереса—интереса общественнаго. Пока же этого нѣтъ, повторяемъ, не въ нашихъ силахъ разставлять знаки равенства. Правотворчество не въ насажденіи желаемаго,

а въ тщательномъ и наиболѣе правильномъ опредѣленіи дѣйствительныхъ отношеній. Несогласное съ этимъ будетъ насиліемъ, экспериментомъ и можетъ только повредить, а не помочь дѣлу, оно чательно расшатать уже расшатанное. Необходимо возстановливать и строить, не упуская изъ виду характера строенія, его особенностей, его стиля, не нарушая цѣльности впечатлѣнія.

Но, повидимому, наша точка зрѣнія раздѣляется не всѣми. Возможно, что она кажется буржуазной, не достойной социалиста, а кой-кому—даже реакціонной, унаслѣдованной отъ ревнителей стараго режима, такъ какъ нѣтъ ничего легче, какъ прослыть реакціонеромъ при томъ пониманіи демократизма, которое стало обычнымъ, теперь, когда всякій, кому только не лѣнь, ссылается на „революцію“ въ цѣляхъ утвержденія своего личнаго всепоглощающаго „Я“. Но слѣдуя латинской поговоркѣ *de gustibus non disputandum* (о вкусахъ не спорятъ), мы продолжаемъ утверждать, что если отбросить единственный (и то весьма и весьма сомнительный) въ пользу идентификаціи доводъ—демократизмъ, въ самой дѣйствительности для нея нѣтъ рѣшительно никакихъ данныхъ, и поэтому мы не можемъ не протестовать противъ попытки (къ счастью, пока только попытки) подчинить взаимоотношенія между служащими общественныхъ учреждений (въ тѣсномъ смыслѣ этого слова) и этими учреждениями нормамъ частнаго, гражданскаго права, опредѣляющимъ частныя отношенія отдѣльныхъ лицъ въ существующемъ обществѣ.

Мы имѣемъ въ виду, какъ можетъ догадаться читатель по заголовку настоящей замѣтки, законопроектъ *) о трудовомъ договорѣ, разработанный министерствомъ труда имъ предложенный совѣщанію представителей министерствъ, общественныхъ учреждений, о-ва фабрикантовъ и совѣта профессиональныхъ союзовъ.

Настоящій законъ,—говорится въ статьѣ 1-й проекта,—примѣняется ко всякому трудовому договору, по которому одно лицо—нанимающійся—предоставляетъ на опредѣленный срокъ или до окончанія условленной работы свою рабочую силу другому лицу—нанимателю, обязуясь къ опредѣленнаго рода дѣятельности, исполняемой, согласно съ его указаніями, за возна-

*) Законопроектъ былъ напечатанъ въ газетѣ „Борьба“ (№№ 230, 232 и 235).

гражденіе—заработную плату, исчисляемое по времени, сдѣльно или другимъ способомъ. При чемъ въ примѣчаніи къ изложенной статьѣ указывается, что дѣйствіе закона *не распространяется на государственныя учрежденія*, на договоры, овершенные лицами, нанимаемыми для административной дѣятельности вообще, а также лицами, предлагающими, въ видѣ самостоятельнаго промысла, свой или организуемый ими трудъ неопредѣленному кругу лицъ (публикѣ).

Какъ видѣтъ читатель, *для общественныхъ учрежденій (земствъ и городовъ)* не дѣлается исключенія: они подпадаютъ подъ дѣйствіе проектируемаго закона. Только въ одномъ для нихъ дѣлается уступка,—именно при приглашеніи на работы, составляющія военную или государственную тайну; въ этомъ случаѣ, въ видѣ исключенія, рабочіе и служашіе могутъ быть приглашены помимо биржи труда. Не зная соображеній, коими руководствовалось Министерство Труда, исключая государственныя учрежденія и подчиня дѣйствію закона о трудовомъ договорѣ общественныя, мы поставлены въ необходимость считаться только съ тѣмъ, что зафиксировано въ параграфахъ проекта.

О соображеніяхъ же можно лишь догадываться, говорить предположительно. Намъ кажется, что и тутъ не обошлось безъ ссылки на „революцію“, на принципы демократизма, а, можетъ быть, они и были главнымъ руководящимъ мотивомъ.

Но достаточно ли одной ссылки на демократизмъ, чтобы, не считаясь съ фактическимъ положеніемъ вещей, втиснуть все разнообразіе дѣйствительности въ искусственное ложе законопроекта? Нѣтъ, не только не достаточно, но даже бесполезно, такъ какъ дѣйствительность, не терпя надъ собою ничего насилія, непременно разрушитъ искусственно уготованное ложе, шутя отведетъ насилующую руку, заставивъ насильника считаться съ *ея* законами. То, что нормировалось и нормируется публичнымъ правомъ, не можетъ безъ достаточныхъ данныхъ быть подчинено нормамъ чуждаго ему частнаго права, а что содержащаяся въ законопроектѣ нормы суть нормы именно частнаго права (въ смыслѣ права, опредѣляющаго частныя отношенія отдѣльныхъ лицъ—какъ физическихъ, такъ и юридическихъ), это будетъ ясно всякому, кто возьметъ на себя трудъ пробѣжать содержаніе законопроекта или даже, не утруждая себя чтеніемъ, только вдумается въ самое понятіе трудового договора.

Что такое трудовой договоръ?

Чтобы не вдаваться въ подробный и сложный анализъ понятія трудового договора, являющагося только однимъ изъ видовъ трудовой сдѣлки, мы воспользуемся имѣющимъ въ литературѣ вопроса готовымъ опредѣленіемъ профессора Л. С. Таля. По опредѣленію послѣдняго, трудовой договоръ, это договоръ, въ силу котораго, „одно лицо обѣщаетъ за вознагражденіе прилѣженіе своей рабочей силы къ *предпріятію или хозяйству другого* (курсивъ нашъ Е. М.), въ качествѣ несамостоятельнаго работника (рабочаго служащаго или ученика), обязуясь, насколько это вытекаетъ изъ содержания и цѣли договора, *хозяйской власти* (курсивъ нашъ Е. М.) работодателя“ (Л. С. Таль „Трудовой договоръ“). Согласно приведенному опредѣленію, трудовой договоръ является сдѣлкой гражданскаго права, сдѣлкой имѣющей цѣлью регулировать одно изъ типичныхъ частныхъ отношеній—приложеніе рабочей силы къ *хозяйству или предпріятію другого* и въ сферѣ гражданскаго права противопоставляется договору, „коимъ, (какъ тамъ же указывается проф. Л. С. Талемъ), одно лицо обѣщаетъ другому работу, лично имъ исполняемую или имъ организуемую, безъ подчиненія хозяйственной власти, а другое лицо обѣщаетъ вознагражденію за эту работу“. Общественныя учрежденія (города и земства) выступаютъ въ двойной роли: какъ органъ мѣстнаго управленія, т. е. какъ власть, и какъ предприниматели или хозяева въ частно-правовомъ смыслѣ; какъ органы власти, они подчинены публичному праву,—поскольку же они выступаютъ въ качествѣ предпринимателей, или хозяевъ—для нихъ обязательны нормы частнаго права. Трудовой договоръ, какъ опредѣлено выше, сдѣлка частнаго права. Слѣдовательно, трудовымъ договоромъ опредѣляются и должны опредѣляться только тѣ отношенія общественныхъ учреждений къ своимъ служащимъ, въ коихъ эти учрежденія фигурируютъ въ качествѣ предпринимателей или хозяевъ въ частно-правовомъ смыслѣ. Поскольку же общественныя учрежденія являются властью и равнѣ съ государственными учреждениями подчинены нормамъ публичнаго (государственнаго) права, постолько и взаимоотношенія между ними и стоящими у нихъ на службѣ лицами должны опредѣляться нормами того же публичнаго, а не гражданскаго права. Поэтому, для насъ остается непонятнымъ устанавливаемое законопроектномъ различіе между государственными и

общественнымъ учрежденіями. Если министерство труда желало быть послѣдовательнымъ, то не должно бы ему дѣлать исключенія и для государственныхъ учреждений.

На этомъ мы могли бы закончить нашу замѣтку, но, желая еще нѣсколько отгнѣнить нашу точку зрѣнія, мы не можемъ отказать себѣ въ приведеніи еще нѣкоторыхъ соображеній.

Допустимъ, что мы были не правы, что соображенія наши не обоснованы, а продиктованы лишь желаніемъ придать указаннымъ служебнымъ отношеніямъ характеръ для насъ желательный, а вовсе не тотъ, какой они имѣютъ на самомъ дѣлѣ; допустимъ, что устанавливаемая между общественными учрежденіями (земствами и городами), дѣйствующихъ въ качествѣ органовъ власти, и ихъ служащими юридическія отношенія—тотъ же трудовой договоръ, что тутъ нѣтъ новаторства, и нѣтъ самостоятельнаго творчества, законопроектъ о трудовомъ договорѣ, констатируя существующее фактическое положеніе вещей, только восполняетъ пробѣлъ въ законѣ.

А теперь представимъ себѣ, что интересующій насъ служащій совершилъ *проступокъ или преступленіе*, т. е. дѣяніе, квалифицируемое, какъ неисполненіе или ненадлежащее исполненіе служебныхъ обязанностей, или какъ злоупотребленіе ввѣренной ему властью.

Предположимъ, что все преступленіе служащаго или, какъ опредѣляетъ законъ должностного лица состояло въ томъ, что онъ получилъ „подарокъ“. Не правда-ли, что можетъ быть въ полученіи служащимъ „подарка“ преступнаго? Мы, наученные Россійскою дѣйствительностью, такъ привыкли ко всякимъ „чаевымъ“, „награднымъ“ и т. д., что даже, не взирая на надписи „здѣсь на чай не берутъ“, не въ состояніи отдѣлаться отъ своей привычки и доселѣ даемъ, считаясь только съ ресурсами своего кармана. Не усматриваетъ въ этомъ ничего преступнаго и хозяинъ получающаго „подарокъ“.

Между тѣмъ полученіе „подарка“ служащимъ общественнаго учрежденія влечетъ за собою нѣкоторыя весьма и весьма тяжкія послѣдствія для получившаго. Законъ, предусматривающій полученіе подарка такимъ служащимъ, по установленіи уголовнымъ судомъ его виновности опредѣляетъ по (372 ст. улож. о наказ.) отрѣшеніе отъ должности.

Почему же?

А все потому, что онъ *не только служащій*, но, съ точки зрѣнія закона, и *должностное лицо*.

Но что такое отрѣшеніе отъ должности?

Отрѣшенный отъ должности лишается права въ теченіе 3-хъ лѣтъ со дня отрѣшенія поступать снова на службу государственную или общественную (ст. 67 улож. о наказ.). Между тѣмъ согласно законопроекту о трудовомъ договорѣ, договоръ можетъ быть расторгнутъ нанимателемъ *только* въ указанныхъ въ ст. 78 законопроекта случаяхъ. Хотя въ пар. 7 названной статьи и говорится о расторженіи договора „вслѣдствіе привлеченія нанявшагося къ слѣдствію и суду по обвиненію въ преступномъ дѣяніи, влекущемъ за собой наказаніе не ниже заключенія въ тюрьму“, но въ немъ предусматривается совершеніе *общаго*, а не *должностного преступленія*.

Но предположимъ, что служащій совершилъ преступленіе или проступокъ, караемые не уголовнымъ судомъ, а только въ *дисциплинарномъ порядкѣ*, т. е. по распоряженію его служебнаго начальства, въ силу принадлежащей послѣднему въ отношеніи ему подчиненныхъ дисциплинарной власти. А это возможно, ибо объ этомъ имѣется прямое указаніе въ законѣ (ст. 147 Городового положенія).

Какія же могутъ быть опредѣляемы взысканія въ дисциплинарномъ порядкѣ?

Взысканія эти суть слѣдующія: замѣчанія и выговоры безъ внесенія въ послужной списокъ, вычетъ изъ жалованія, перемѣщеніе съ высшей должности на низшую, увольненіе отъ должности и арестъ до семи дней (прил. къ ст. 69 улож. о наказ.).

Законопроектъ о трудовомъ договорѣ, конечно, не содержитъ въ себѣ ни нормъ, опредѣляющихъ дисциплинарный порядокъ производства, ни самыя дисциплинарныя взысканія; напротивъ, законопроектъ даже запрещаетъ на прим., наложеніе на нанявшагося какихъ либо денежныхъ взысканій властью нанимателя или завѣдывающаго предпріятіемъ (ст. 51).

Спрашивается почему?

Да, потому, что трудовой договоръ предусматриваетъ отношенія между *частными* лицами, а не органомъ власти и его служащимъ.

Наконецъ, представимъ себѣ, что интересующій насъ служащій не совершилъ ни того, ни другого, но за нимъ числится „грѣхъ“, и „грѣхъ“ этотъ въ томъ, что онъ въ службѣ ведетъ

не совѣмъ однообразную жизнь (предается азарту, пьянству, разврату, учиняетъ скандалы и т. д.), содержитъ игорные или иные притоны или, какъ принято нынѣ выражаться, спекулируетъ и т. д., и т. д.

Для частнаго лица—предпринимателя или хозяина—все это безразлично; его не интересуеетъ частная жизнь его служащаго. Ему важно лишь одно, чтобы служащій находился въ его распоряженіи и подчиненіи положенное число часовъ, а до всего остального ему нѣтъ никакого дѣла.

Между тѣмъ для органа власти все это, поскольку изложенное допускается его служащимъ, далеко не безразлично: внѣ-служебная жизнь служащаго не можетъ не интересоватъ его. Какъ органъ власти, онъ не можетъ допускать ни малѣйшаго умаленія своего достоинства, своего престижа; онъ нуждается въ признаніи и уваженіи мѣстнаго населенія. Если не будетъ ни того, ни другого, власть его сдѣлается формальною потеряетъ свою дѣйствительную силу, а что потеря авторитета можетъ быть послѣдствіемъ недостойнаго поведенія его служащаго, полагаемъ, не вызываетъ спора, такъ какъ объ органѣ власти обычно принято судить по его агентамъ. Поэтому общественныя учрежденія, какъ органы власти, должны быть болѣе, чѣмъ кто-либо осмотрительны какъ въ самомъ выборѣ служащихъ, такъ и въ дальнѣйшемъ оставленіи ихъ на службѣ, и, если окажется, что образъ жизни ихъ служащихъ можетъ набросить хоть малѣйшую тѣнь на нихъ самихъ, они должны такихъ служащихъ немедленно уволить. Хотя о такомъ правѣ общественныхъ учреждений въ законѣ нѣтъ прямыхъ указаній, но оно съ несомнѣнностью можетъ быть выведено изъ общаго смысла законовъ, опредѣляющихъ права и обязанности органовъ власти вообще. Однако, по законопроекту о трудовомъ договорѣ, *такое* увольненіе будетъ сопряжено для общественныхъ учреждений съ весьма значительными расходами въ пользу увольняемыхъ, а именно общественныя учрежденія должны будутъ удовлетворить увольняемаго или служащаго содержаніемъ при срочномъ договорѣ до конца срока, а при договорѣ на срокъ неопредѣленный—до поступленія на другую службу, но не болѣе 2-хъ мѣсяцевъ, *или же принять его* обратно на службу (ст. 85).

Остается еще цѣлый рядъ соображеній, которыя слѣдовало

бы привести, но и изложеннаго намъ кажется достаточно, чтобы перейти къ выводамъ.

Необходимо или приспособить наше дѣйствующее публичное право (какъ государственное, такъ и уголовное) къ законопроекту о трудовомъ договорѣ, или же это продѣлать съ законопроектомъ, выключивъ въ примѣчаніи къ ст. 1-й слова „въ соответствующемъ мѣстѣ и общественныя“, а въ статьѣ 3-ей зачеркнувъ слово „учрежденіе“.

Не беремъ лично судить, насколько убѣдительными были наши соображенія, но во всякомъ случаѣ, осмѣливаемся утверждать, что ими оправдывается второй выводъ, на нашъ взглядъ, единственно правильный, указывающій надлежащую сферу трудовыхъ учреждений, регулируемыхъ трудовымъ договоромъ.

Если же законопроекту суждено сдѣлаться закономъ въ предлагаемой министерствомъ труда редакціи, то тѣмъ самымъ будутъ созданы такія противорѣчія, такой хаосъ, изъ которыхъ трудно будетъ выбраться.

Евгеній Маддисонъ.

Х Р О Н И К А.

Главный Комитетъ Союза Городовъ Республики Грузія.

Сѣздъ представителей городовъ республики Грузія назначенъ на 16-е марта с. г., въ 12 час. дня. Порядокъ дня слѣдующій: 1) докладъ Отдѣловъ Главнаго Комитета; 2) сообщенія съ мѣстъ о выборахъ въ городскіе думы; 3) бюджетное право городовъ; 4) городское положеніе; 5) взаимоотношенія земствъ и городовъ и 6) выборы Главнаго Комитета.

Исполнительное Бюро извѣстило гор. Управы г.г. Александрополя, Эривани, Баку и Елизаветполя о предстоящемъ Сѣздѣ Городовъ Республики Грузія и просить представить къ указанному сроку свои соображенія о возможной при данной ситуаци формѣ объединенія городовъ Закавказья, а также сообщить, имѣются ли въ этихъ республикахъ объединенія городовъ.

Исполнительное Бюро утвердило инструкцію по съемкѣ плановъ городовъ Республики Грузія, представленную техническимъ

отдѣломъ. Постановлено публиковать о приглашеніи специалистовъ-исполнителей. О стоймости и условіяхъ выполненія работъ будетъ сообщено городамъ. Послѣдніе, если пожелають имѣть планы, должны заявить объ этомъ въ главный комитетъ и прислать авансы въ размѣрѣ 5.000 руб. Эта большая работа будетъ произведена средствами Союза Городовъ за счетъ самихъ городовъ.

Хозяйственное Бюро принимаетъ срочныя мѣры къ закупкѣ сахара и сахарнаго песку; операціи эта затрудняется тѣмъ, что сдѣлки приходится заключать за наличный расчетъ. За отсутствіемъ свободной наличности Хозяйственное Бюро приступило къ заготовкѣ товаровъ для отправки на Украину, въ обмѣнъ на сахаръ. Часть товаровъ уже заготовлена и по установленіи нормальныхъ сношеній съ Украиной, будетъ отправлена. Частичная покупка производится, между прочимъ, у частныхъ лицъ, въ Поти, но въ ограниченномъ размѣрѣ, такъ какъ операціи съ сахаромъ требуютъ миллионъ.

Приобрѣтенная Хозяйственнымъ Бюро нефть распределена между городами, причемъ въ счетъ уплаты Согоръ внесъ болѣе 100.000 р. въ кассу керосинопровода. Керосинъ будетъ распределяться между городами черезъ Центральный Продовольственный Советъ по представленнымъ Согоромъ даннымъ. Данныя эти составлены на основаніи произведенной анкеты. Слѣдуетъ отмѣтить, что нѣкоторые города запоздали присылкой отвѣтовъ на анкету, что въ известной степени повліяло на правильность распределенія.

Въ ближайшее время Хозяйствен. Бюро ожидаетъ полученія партій товаровъ изъ Баку, какъ то: рису, мануфактуры, сушеныхъ фруктовъ, нефтяныхъ продуктовъ и пр.

Въ настоящее время закончена операція съ германск. хлѣбомъ и готовится отчетъ Соединенной Комиссіи. По предварительному подсчету выяснилось, что операція эта прошла для города Тифлиса и Согора безубыточно.

Хозяйствен. Бюро производитъ закупку муки всѣхъ сортовъ въ широкомъ размѣрѣ; мука поставляется какъ мѣстная, такъ и съ Сѣвернаго Кавказа.

Мед.-санит. отдѣломъ вслѣдствіе предложенія Кутаисскаго Городского Общественнаго Самоуправленія представлено въ Исполнительное Бюро мотивированное ходатайство передъ Правительствомъ Республики объ освобожденіи городовъ отъ расходовъ по содержа-

нію городскихъ врачей, фельдшеровъ и акушеровъ съ отнесеніемъ этихъ расходовъ за счетъ государственнаго казначейства.

Состоялось первое засѣданіе сконструировавшагося врачебно-санитарнаго совѣта; рассмотрѣна и одобрена часть представленной Медико-Санитарнымъ Отдѣломъ программы занятія Совѣта. Рассмотрѣнъ докладъ завѣдывающаго центральною бактериологическою лабораторіею д-ра Эліава о реорганизациі бактериологической лабораторіи на новыхъ началахъ, соответствующихъ новымъ цѣлямъ муниципальнаго Согора. Основные положенія доклада, принятыя врачебно-санитарнымъ совѣтомъ, сводятся къ слѣдующему: центральная лабораторія центр тяжести работы должна перенести отъ прививочной къ лабораторной; она должна немедленно предпринять шаги къ приспособленію лабораторіи для изготовленія лечебныхъ сыворотокъ и вакцинъ и снабжать ими всѣ города Республики; должна организовать при лабораторіи теоретическіе и практическіе курсы по бактериологіи для врачей городовъ Республики; она же должна продолжать прежнюю работу производства клинико-діагностическихъ и химическихъ анализовъ, причемъ одновременно съ бесплатными будутъ производиться и платные анализы; плата будетъ взиматься по выработанной и опубликованной скалѣ; въ дѣлѣ реорганизациі центральной лабораторіи дѣйствовать въ контактѣ съ военно-медицинской лабораторіею; необходимо расширить сѣть филиальныхъ отдѣленій центральной лабораторіи, ограничивъ ихъ функцію производствомъ клинико-діагностическихъ и химическихъ анализовъ и въ случаѣ возникновенія эпидеміи прививочною дѣятельностью; командировать въ Ростовъ на Дону спеціальное лицо для приобрѣтенія противо-дифтирійной сыворотки и протѣреннаго дифтирійнаго токсина и standard-serum'a, ассигновавъ для этой цѣли 30.000 рублей. Принятые положенія представлены на утвержденіе Исполнительнаго Бюро.

Предложено Медико-Санитарному Отдѣлу къ слѣдующему засѣданію Врачебно-Санитарнаго Совѣта, имѣющему состояться въ послѣднихъ числахъ февраля, представить докладъ о типахъ санитарно-врачебныхъ организацій и лечебныхъ заведеній городовъ Республики.

Согласно постановленія Исполнительнаго Бюро приглашенъ врачъ персонала; на него возложены санитарный надзоръ за предприятиями Согора и оказаніе медицинской помощи какъ стационарной, такъ и амбулаторной служащимъ Согора и ихъ семьямъ. Разра-

ботана инструкціи для врача и служащихъ, нуждающихся въ медицинской помощи. Инструкція эта послѣ утвержденія ея Исполнительнымъ Бюро, будетъ опубликована въ „Кавказскомъ Городѣ“ и во всѣхъ предпріятіяхъ Согора.

Съ появленіемъ сыпно-тифозной эпидеміи, посланъ запросъ въ города Республики о ходѣ этой эпидеміи; имѣлось въ виду организовать борьбу съ эпидеміею въ тѣхъ городахъ, которые своими средствами не сумѣли бы вести эту борьбу. Представителемъ Медико-Санитарнаго Отдѣла поставленъ въ чрезвычайной Комиссіи при Особо-уполномоченномъ по борьбѣ съ сыпнымъ тифомъ вопросъ о взаимоотношеніяхъ между Союзомъ Городовъ и Особоуполномоченнымъ. Выяснилось, что распорядительную роль по организаціи борьбы беретъ на себя Особоуполномоченный, городскія общественныя Самоуправленія даютъ средства, Союзъ-же Городовъ—оборудованіе открываемыхъ лазаретовъ и медикаменты; въ случаѣ недостаточности средствъ, необходимыя дополнительныя суммы отпускаются Особоуполномоченнымъ изъ ассигнованнаго Правительствомъ на борьбу съ сыпнымъ тифомъ кредита.

Исполнительное бюро постановило поручить завѣдывающему отдѣломъ народнаго образованія С. И. Робакидзе предварительныя работы по организаціи подвижнаго народнаго университета городовъ Республики Грузіи.

Для этого командированы С. И. Робакидзе и лекторъ Тифлискаго Народнаго университета Вл. Бакрадзе на мѣста, чтобы выяснить, насколько желательно устройство подвижнаго университета, и какую поддержку найдетъ университетъ въ мѣстныхъ самоуправленіяхъ, и организовать тамъ ячейки помощи Народному университету, который начнетъ функционировать съ 1-го апрѣля сего года.

Командированные пока посѣтятъ города: Телавъ, Сигнахъ, Душетъ, Хашури, Чіатури, Зестанони, Кутаисъ, Сенаки, Зугдиди, Ланчхуты, Озургеты и Поты.

Проектъ организаціи подвижнаго народнаго университета для городовъ Республики Грузіи:

1. Въ курсъ подвижнаго университета входятъ слѣдующіе предметы: а) грузинская литература и ея исторія, б) исторія Грузіи, в) политическая экономія, д) естественная исторія, е) законовѣдѣніе, ж) всеобщая исторія, з) общія географія и социологія и і) исторія социализма.

2. Подвижной народный университетъ имѣеть десять постоянныхъ лекторовъ.

3. Чтеніе лекцій происходитъ слѣдующимъ образомъ: недѣлю въ одномъ городѣ читають лекціи два лектора; на слѣдующую недѣлю эти два лектора переѣзжаютъ въ слѣдующій городъ, а ихъ мѣсто въ первомъ городѣ занимають другіе два лектора. На третьей недѣлѣ первая пара лекторовъ читаетъ лекціи въ третьемъ городѣ, вторая пара—во второмъ городѣ, а третья пара—въ первомъ городѣ. На четвертой недѣлѣ первая пара отдыхаетъ и такимъ же образомъ отдохнетъ всякая пара лекторовъ послѣ трехнедѣльной работы. Въ каждомъ городѣ 5 паръ лекторовъ прочтуть по этому расчету 60 лекцій, по разнымъ предметамъ. Въ Республикѣ Грузинской имѣется 22—23 города, значить, во всѣхъ городахъ Республики за 1 годъ будетъ прочтено 1320 лекцій. По этому расчету каждый лекторъ прочтетъ въ годъ 132 лекціи. Каждый курсъ будетъ заключать въ себѣ вполне законченное знаніе или цѣлаго предмета или какого либо его отдѣла.

Лекціи читаются въ слѣдующихъ городахъ Республики: Гори, Хашури, Сурамъ, Ахалцыхъ, Ахалкалаки, Телавъ, Сигнахъ, Душетъ, Кутаисъ, Чіатуры, Зестапони, Хони, Самтреди, Сенаки, Зугдиды, Ланчхуты, Озургеты, Поті, Сухумъ, Гагры, Очамчыры и Гудауты.

4. Во всѣхъ 22 городахъ каждый лекторъ прочтетъ 132 лекціи впродолженіи 7 мѣсяцевъ, такъ какъ послѣ трехнедѣльной работы лекторъ отдыхаетъ одну недѣлю.

5. Чтеніе лекцій начинается перваго апрѣля и продолжается по первое іюля. Потомъ чтеніе лекцій начинается перваго сентября и продолжается по первое января. Съ перваго января по первое апрѣля лектора заготовляютъ матеріалъ для слѣдующихъ курсовъ, которые начнутся опять перваго апрѣля и такимъ образомъ продолжится дѣятельность подвижного народного университета.

6. Каждому лектору назначается жалованье въ годъ 12.000 р.

7. Кромѣ жалованья лектора получаютъ во время поѣздокъ суточные въ размѣрѣ 100 рублей и бесплатный билетъ по желѣзнымъ дорогамъ.

Дѣятельность городскихъ управленій.

Тифлисская город. управа признала, что назначеніе и приемъ отвѣтственныхъ служащихъ по милиціи входитъ исключительно въ компетенцію город. Управы и Думы.

Дополнительная смета. Управа входитъ въ Думу съ докладомъ о внесеніи въ дополнительную смету на 1918 г. расходовъ по снабженію населенія водой въ связи съ острымъ воднымъ кризисомъ, изношенностью машинъ водопровода съ одной стороны и чрезмѣрнымъ ростомъ населенія съ другой. Управой было израсходовано 8.600 руб. на снабженіе водой окраинъ бочками и 48.215 руб. на устройство бесплатныхъ крановъ. Дополнительные расходы по водоснабженію выразились въ цифрѣ 127.381 руб.

— Городская Управа постановила, согласно просьбѣ, передать 1 вагонъ строительныхъ дѣсныхъ матеріаловъ хозяйственному бюро Союза Городовъ Грузіи изъ городского склада на 300 верстѣ

— Управа постановила выдавать политехническому институту ассигнованное ему пособіе въ 60 тыс. руб. частями, по 10 тыс. въ мѣсяць.

Къ борьбѣ съ сыпнымъ тифомъ. Городскимъ медико-санитарнымъ совѣтомъ возбуждено ходатайство передъ особо-уполномоченнымъ по борьбѣ съ заразными болѣзнями чтобы арендаторы бань обязаны были поставить аппаратъ „Гелиосъ“, для дезинсекціи бѣлья и одежды посѣтителей общихъ номеровъ какъ мужскихъ, такъ и женскихъ. Дезинсекція должна производиться пока хозяинъ бѣлья и платья купается, чтобы одѣться въ одежду освобожденную отъ паразитовъ, распространителей сыпного тифа. Аппараты „Гелиосъ“ могутъ быть временно предоставлены банщицамъ изъ склада Союза Городовъ.

Городской медико-санитарный инспекторъ проситъ городскую управу командировать въ Баку уполномоченное лицо для приобретения и доставки въ Тифлисъ навтокресола (насъкомоѣда) для широкаго распространенія его среди населенія съ цѣлью истребленія вшей въ борьбѣ съ сыпнымъ тифомъ.

Призрѣніе дѣтей улицы. Городской голова Н. З. Эліава возбудилъ вопросъ о призрѣніи дѣтей улицы. Г. Эліава предложилъ городской управѣ ассигновать опредѣленную сумму и войти въ соглашеніе съ обществомъ „Союзъ Копейки“, чтобы оно взяло на себя заботу о призрѣніи брошенныхъ дѣтей. По предложенію город. головы, дѣтей, подобранныхъ на улицахъ, надо сортировать: дѣтей бѣженцевъ отправлять въ національные совѣты, а дѣтей брошенныхъ на произволъ судьбы направлять въ пріютъ о-ва „Союзъ Ко-

пейки“ для прирѣбнїя. Городская Управа, обсудивъ вопросъ, постановила ассигновать на первое время 5 тыс. руб., поручить члену Управы И. Л. Черкезову переговорить съ названнѣмъ о-мъ и выяснитъ, какая сумма потребуется въ сутки на содержаніе одного ребенка. Обществу же „Союзъ Копейка“ будетъ оказано содѣйствіе въ наймѣ помѣщенїя, въ случаѣ, если понадобится расширить прїютъ.

Трактирный сборъ. Размѣръ обложенїя трактирнымъ сборомъ въ пользу города гостиницъ, меблированныхъ комнатъ, ресторановъ, столовыхъ и проч. заведенїй трактирнаго промысла на 1919 годъ, городскою управою доведенъ до 2.271.000 руб. Обложеніе сборомъ каждаго заведенїя въ 3 и 5 разъ больше размѣра обложенїя за истекшїй годъ.

Елисаветполь. Установленъ полудный сборъ съ вывозимыхъ и ввозимыхъ въ городъ товаровъ и продуктовъ, оживившїй гор. кассу. Бываютъ дни, когда сборъ этотъ даетъ кассѣ до 2.000 руб. Установленъ городской квартирный налогъ. Въ основу взяты принципы государ. квартирнаго налога. Увеличенъ почти на 100% городской налогъ на питейныя заведенїя, рестораны и гостиницы.

Открыла свою дѣятельность городская хлѣбопекарня. Продается хлѣбъ по 2 р. 40 к. фунтъ, тогда какъ рыночныя цѣна хлѣба 3 руб. Предъ пекарней знакомые хвосты.

Организація гор. управленїй.

Гор. выборы въ Сухумѣ. На выборахъ въ гор. думу выступило три партїи: с.-д., беспартїйные и нац.-дем. Первая партїя получила 14 мѣстъ, вторая 5 и третья 1.

Въ Гори закончились выборы въ городскую думу, давшіе слѣдующїе результаты: с.-д. получили 22 мѣста, с.-ф. 6 и нац.-д. 5.

Кутаисская дума. По ходатайству кутаисскаго гор. самоуправленїя—Мин. Вн. Дѣлъ разрѣшилъ отложить выборы въ кутаисскую думу до первыхъ чиселъ марта.

Въ Боржомѣ результаты выборовъ получились слѣдующїе: всего подано 708 голосовъ (въ 1917 г. было подано только одной партїей с.-д. 1120 голосовъ), при чемъ за № 1-й—428 гол., за № 2-й—60 гол. и за № 3-й—220 голосовъ. Такимъ образомъ въ гласные прошли:

изъ 1-го списка 12 ч. изъ 2-го 2 чел. и изъ 3-го 6 чел., а всего 20 гласныхъ.

Сигнахъ: 25 с.-д.; 5—другихъ партій.

Квирилы: 13 с.-р.; 1 с.-ф. 5 н.-д.; 1 незав. н.-д.

Ланчхуты: 16 с.-д.; 2 с.-ф. 1 н.-д.; 1 безпарт.

Ново-Сенаки: 12 н.-д.; 8 друг. партій. Кутаисскій окружный судъ выборы опротестоваль.

Самтреди: 16 с.-д.; 1 с.-ф.; 1 с.-р.; 2 н.-д.

Чиатуры: 14 с.-д.; 3 н.-д. 1 с.-ф.; 2 с.-р.

Въ Батумѣ выборы въ гор. думу были произведены по національностямъ. Русские будутъ имѣть 19 гласныхъ, изъ нихъ 4 украинца, грузины-христиане 11, грузины-магометане 6, армяне 14, греки 7, евреи и поляки по 2.

Поти. На состоявшихся выборахъ гласныхъ городской думы социаль-демократы получили 2,864 голоса, проведя 22 гласныхъ, националь-демократы—721 гол. (6 гласныхъ), безпартійные—4 голоса (ни одного гласнаго).

Земская жизнь.

Съездъ представителей Земствъ Грузинск. Респуб. 21 февраля 12 час. дня въ помещеніи Тиф. Убзд. Зем. Управы открылся I-й съездъ представителей земствъ Груз. Респ.

Предсѣдателемъ съезда избранъ Д. Ониашвили, тов. предсѣдателя В. Цабадзе и М. Климиашвили. Секретаремъ Шенгелаія и Лобжанидзе. На съездъ явились представители слѣдующихъ земствъ: 1) Сигнахскаго—А. Мчедлишвили и Климиашвили, 2) Горійскаго—Ахаладзе 3) Озургетскаго—Бережiani и Кваркелія, 4) Зугдидскаго—Л. Шенгелаія, 5) Кутаисскаго—Согорашвили, 6) Тифлисскаго—Ониашвили и Стураа, 7) Лечхумскаго—Митаишвили, 8) Рачинскаго—Лобжанидзе, 9) Телавскаго—Андроникашвили, 10) Шоропанскаго—Гогіашвили, 11) Сенакскаго—Салакаія.

Взаимоотношенія между министерствомъ земледѣлія и земствомъ.

Совѣтъ министра земледѣлія рассмотрѣлъ докладъ С. Н. Ти-

мофеева о будущихъ взаимоотношеніяхъ между министерствомъ земледѣлія и земствами.

Послѣ этого докладъ будетъ рассмотрѣнъ на земскомъ сѣздѣ или на спеціальному совѣщаніи представителей земствъ. Только послѣ этого проектъ будетъ разработанъ въ окончательномъ видѣ.

I. Участіе въ проведеніи аграрной реформы. Прежде всего передъ земствами встаетъ вопросъ объ ихъ роли въ проведеніи аграрной реформы и объ ихъ взаимоотношеніи съ соответствующимъ отдѣломъ министерства. Эти взаимоотношенія предусмѣтрѣны постановленіемъ ос. зак. комитета отъ 21 іюня 1917 г. „объ организаціи краевого и мѣстныхъ земельныхъ комитетовъ“. Согласно 4 пункта этого постановленія организація, и слѣдовательно и всѣ функціи земельныхъ комитетовъ возлагаются на земства, по ихъ учрежденіи.

Земства осуществляютъ уже реорганизацію земельныхъ комитетовъ. Министерство должно преподать земскимъ управамъ необходимыя общія указанія въ этомъ направленіи.

По разсматриваемому сейчасъ Парламентомъ законопроектъ объ отводѣ населенію въ частную собственность земель изъ государствен. земельного фонда, на земскія учрежденія, выступающія тутъ въ качествѣ мѣстныхъ органовъ министерства земледѣлія, возлагается непосредственное участіе въ распредѣленіи означенныхъ земель подъ общимъ руководствомъ министерства.

Уѣздныя земскія управы организуютъ районныя комиссіи, наблюдаютъ за ихъ дѣятельностью, разсматриваютъ жалобы на ихъ дѣйствія и утверждаютъ акты надѣленія.

II. Эксплоатація культурныхъ имѣній и завѣдываніе госуд. земельн. фондомъ. По декрету 1917 г. къ земствамъ должны отойти культурно-дѣльные хозяйства, не имѣющія общегосударственнаго значенія для организаціи въ нихъ общественнаго хозяйства.

Въ настоящей моментъ распредѣленіе земельного фонда между населеніемъ, завѣдываніе имъ возложено на пастбищно-обручный отдѣлъ министерства и его агентовъ на мѣстахъ—участковыхъ завѣдующихъ государственнымъ фондомъ. Дѣятельность этихъ участковыхъ завѣдующихъ должна протекать подъ непосредственнымъ наблюденіемъ и руководствомъ земскихъ управъ.

Согласно временной инструкціи, сдача земель государственнаго земельного фонда, въ краткосрочное арендное пользованіе до распредѣленія ихъ въ частную собственность, возлагается на земскія самоуправленія.

III. Использование пастбищъ и лѣса. Земства должны быть привлечены къ участию въ установленіи порядка пользованія лѣтними и зимними пастбищами. Въ необходимыхъ случаяхъ пастбища эти могутъ быть представлены земствамъ и для непосредственной эксплуатаціи и получения доходовъ.

Земства должны быть привлечены къ участию въ охранѣ лѣсовъ, не имѣющихъ защитнаго значенія.

Надзоръ за лѣсами, имѣющими защитное значеніе, долженъ быть возложенъ исключительно на министерство земледѣлія.

Земствамъ должно быть предоставлено преимущественное право на заготовку дровъ и лѣсныхъ матеріаловъ въ мѣстныхъ лѣсныхъ дачахъ. Въ необходимыхъ случаяхъ земствамъ должна быть передана и непосредственная эксплуатація лѣсовъ съ использованіемъ доходовъ на свои нужды.

IV. Водное хозяйство. Въ области воднаго хозяйства, имѣющаго столь большое значеніе въ Закавказьѣ, земствамъ должно быть оказано широкое содѣйствіе.

Согласно положенію о земскихъ учрежденіяхъ на земства возлагается завѣдываніе существующими оросительными системами.

Министерство должно принимать участіе въ разрѣшеніи вопросовъ воднаго хозяйства въ предѣлахъ нѣсколькихъ сосѣднихъ уѣздовъ и вообще регулируетъ водное хозяйство и наблюдаетъ за его веденіемъ во всей странѣ.

Министерство должно оказывать земствамъ техническое содѣйствіе и помощь путемъ выдачи ссудъ при проектированіи и осуществленіи оросительныхъ и осушительныхъ работъ мѣстнаго значенія.

Путемъ оказанія техническаго содѣйствія и выдачи ссудъ черезъ посредство земскихъ учреждений министерство должно способствовать возникновенію водныхъ тов-ствъ.

Крупныя оросительныя и осушительныя работы, имѣющія цѣлью увеличеніе земельного фонда, должны осуществляться министерствомъ земледѣлія на средства государственнаго казначейства.

V. Культурныя имѣнія государст. значенія. Культурно-дѣльныя имѣнія государственнаго значенія должны оставаться въ вѣдѣніи государства, но впродъ до организаци въ нихъ соответствующаго хозяйства или культурно-просвѣтительныхъ учреждений министерство должно передать эти имѣнія или части ихъ во временное завѣдываніе земствъ.

Точно также въ вѣдѣніе земствъ должны быть переданы на

ближайшее время, срокомъ не свыше одного года, минеральные источники и курорты мѣстнаго значенія.

VI. Агрономическая помощь населенію. Въ дѣлѣ оказанія населенію агрономической помощи, организація опытныхъ учреждений и постановки агрономическаго образованія функціи земства и министерства земледѣлія разграничиваются слѣдующимъ образомъ:

Непосредственная агрономическая помощь населенію должна быть сосредоточена въ рукахъ земства, создающаго для осуществленія ея экономическіе совѣты при Земскихъ Управахъ и необходимыя агрономическія организаціи.

Министерство будетъ оказывать земствамъ содѣйствіе по организаціоннымъ и техническимъ вопросамъ, командировавъ въ необходимыхъ случаяхъ специалистовъ на мѣста. Министерство содѣйствуетъ снабженію земствъ сельско-хозяйственнымъ инвентаремъ, сѣменами, лѣчебными приборами и матеріалами и т. д.

Вмѣстѣ съ тѣмъ министерство земледѣлія должно наблюдать за осуществленіемъ непосредственной агрономической помощи населенію. Въ ближайшее время всѣ эти мѣропріятія будутъ осуществляться на общегосударственныя средства.

Для установленія болѣе тѣснаго контакта съ земствами въ этой области необходимо ввести въ составъ имѣющейя при министерствѣ центр. агрономической комиссіи представителей отъ земскихъ агрономическихъ организацій.

VII. Постановка опытныхъ учреждений. Мѣстныя мелко-районныя опытныя учреждения, независимо отъ того, устроены ли они исключительно на мѣстныя средства или съ пособіемъ отъ казны, должны состоять въ непосредственномъ вѣдѣніи земствъ. Министерство должно оказывать земствамъ содѣйствіе путемъ предоставленія земельныхъ участковъ, предварительнаго обслѣдованія ихъ и участія въ разработкѣ программъ дѣятельности и организованныхъ плановъ хозяйства проектируемыхъ опытныхъ учреждений.

Разработка общаго плана развитія опытнаго дѣла и сѣти опытныхъ учреждений должна быть возложена на министерство. Ему же должно быть предоставлено право наблюденія за дѣятельностью земскихъ опытныхъ учреждений и консультація по вопросамъ методовъ веденія опытнаго дѣла.

Центральныя сельско-хозяйственныя учреждения, обслуживающія значительные районы, а также устраиваемыя въ государственныхъ имѣніяхъ, должны быть оставлены въ непосредственномъ вѣдѣніи министерства.

Для установленія связи ихъ съ земскими организаціями въ со-
вѣты этихъ опытныхъ учрежденій должны быть введены представи-
тели послѣднихъ.

VIII. Кустарная промышленность. Всѣ мѣстныя учрежденія,
имѣющія отношеніе къ кустарной промышленности (мастерскія,
склады и т. д.), а также ихъ инструкторскій персоналъ должны
быть переданы со всѣми кредитами соотвѣтствующимъ Земствамъ.
На министерство возлагается обязанность оказывать помощь зем-
ствамъ въ организаціонномъ и техническомъ отношеніяхъ, путемъ
снабжения инструментами и матеріалами и организаціей сбыта.

IX. Межевой отдѣлъ. По проекту объ опредѣленіи взаимо-
отношеній между Земствами и Мин. Земледѣлія, межевой отдѣлъ
послѣдняго долженъ обслуживать нѣкоторыя нужды земствъ.

Центральная земская организація. При министерствѣ внутрен-
нихъ дѣлъ разрабатывается проектъ созданія центрального земскаго
органа. Составители проекта все больше и больше склоняются къ
мысли о необходимости созданія центрального органа по принципу
управы, а не союза земствъ. Дѣло въ томъ, что объединеніе земствъ
въ союзъ предполагаетъ добровольность вступленія каждаго отдѣл.
земства. Между тѣмъ имѣется цѣлый рядъ функций, которыя будутъ
нести центральный земскій органъ и которыя требуютъ обязательнаго
участія всѣхъ земствъ и совершенно не допускаютъ примѣненія прин-
ципа добровольности.

Созданіе центрального земскаго органа является насущнымъ
вопросомъ сегодняшняго дня: имущество и функціи ликвидируемыхъ
губернскихъ учрежденій должны быть переданы какому либо органу,
а этимъ органомъ можетъ быть только центр. земская организація.

Земскія собранія. Нѣкоторыя земскія управы готовятся сейчасъ
ко второй сессіи земскаго собранія. Созывъ земскихъ собраній затя-
гивается только благодаря выборамъ въ Учред. Собраніе.

Передача имущества и дѣлъ земствамъ. Въ виду того, что
многія земства до сихъ поръ не приняли въ свое вѣдѣніе дѣлъ,
передаваемыхъ имъ уѣздной администраціей, межвѣдомственное со-
вѣщаніе, состоявшееся при мин. внутр. дѣлъ постановило разослать
вторичное извѣщеніе всѣмъ земствамъ.

При этомъ доводится до свѣдѣнія земскихъ управъ, что приемъ
всѣхъ дѣлъ и имущества долженъ ими быть произведенъ немедленно,
не дожидаясь специальныхъ извѣщеній.

Къ сдачѣ дорожнаго дѣла. Министерство внутрен. дѣлъ входитъ въ правительство съ докладомъ о дополнительномъ ассигнованіи 7925 руб. Тифлисс. губернс. комиссару для организаціи передачи земскаго дорожнаго дѣла уѣзднымъ земствамъ.

Вопросъ о разграниченіи сферъ обложенія: государственнаго, земскаго и городского разсматривался въ бюджетно-финанс. комиссіи парламента.

Комиссія предполагаетъ, въ первую очередь, выдѣлить въ пользу самоуправленій 20% поступленій отъ обложенія винограднаго вина акцизомъ, при чемъ 5% получаютъ города, остальные 15%—земства.

Исключеніе составляетъ Тифлисъ, который выдѣленъ въ отдѣльную отъ уѣзда земскую единицу и пользуется всѣми 20-ю%.

Этотъ же вопросъ разсматривался и въ минист. финансовъ. Совѣщаніе большинствомъ пришло къ мысли: 1) что право и компетенція въ вопросахъ обложенія акцизомъ (какъ въ опредѣленіи ставокъ, такъ и предметовъ обложенія) можетъ принадлежать только государству, 2) поэтому практиковавшееся до сихъ поръ тифлисскимъ городскимъ самоуправленіемъ обложеніе водочныхъ издѣлій и вина дополнительнымъ налогомъ сверхъ государственнаго—недопустимо и должно быть отмѣнено, 3) для компенсированія потерь тифлискаго самоуправления, лишающагося важной статьи дохода, надлежитъ выяснить фактическіе размѣры этихъ потерь и соотвѣтствующую сумму ежегодно выплачивать городу изъ средствъ государственнаго казначейства, 4) другимъ городамъ республики никакихъ отчисленій не должно дѣлать, 5) что касается земствъ, то имъ, впредь до укрѣпленія ихъ финансовыхъ ресурсовъ, цѣлесообразно отчислить часть акциза съ винограднаго вина въ размѣрѣ 15%.

Представитель города не согласился съ точкой зрѣнія большинства совѣщанія и просилъ, вмѣсто ежегодныхъ выплатъ, 50%-го отчисленія отъ полной суммы акцизнаго сбора съ вина.

Плуги для земствъ. Министерствомъ земледѣлія приобрѣтено въ Германіи 1.100 плуговъ, которые будутъ распределены между земствами для продажи населенію.

Заказъ лечебныхъ матеріаловъ. Телавское уѣздное земство заказало одной изъ фирмъ Италіи 300 тыс. пуд. мѣднаго купороса и 200 тыс. пудовъ сѣрнаго цвѣта для леченія виноградинокъ.

— Только что призванное къ жизни Тифл. уѣздное земство занято въ настоящее время организаціонной работой. Помимо ряда избранныхъ спеціальныхъ комиссій земская управа налаживаетъ дѣло

народнаго просвѣщенія, медицинской помощи, организаціи администраціи и статистики. Сдѣлано распоряженіе о приѣмѣ народныхъ школъ и библиотекъ въ вѣдѣніе земства и для приѣма школъ и библиотекъ избрана специальная коммиссія, причѣмъ земская управа озачепа освобожденіемъ школьныхъ помѣщеній отъ администраціи. Въ медико-санитарномъ отношеніи весь уѣздъ разбитъ на 10 районовъ, по числу которыхъ организуются отряды для борьбы съ сыпнымъ тифомъ и др. эпидеміями. Пока организованы и посланы отряды въ марткобскій, вашлованскій и сартачальскій районы, въ которыхъ особенно сильно свирѣпствуетъ сыпной тифъ. Каждый отрядъ состоитъ изъ врача и фельдшера, снабженныхъ дезинфекционными средствами, при чемъ по мѣрѣ возможности отряды обязаны оказывать населенію и общую медицинскую помощь.

Большія заботы земства вызываетъ организаціи администраціи, при чемъ изыскиваются средства для увеличенія содержанія чинамъ администраціи, улучшенію ея состава въ качественномъ отношеніи и постановки ея на должную высоту, такъ какъ на отпускаемые нынѣ 280 руб. въ мѣсяцъ на содержаніе милиціонера съ лошадыю нельзя найти лицъ, отвѣчающихъ своему назначенію. Въ районные (участковые) комиссары предположено принимать лицъ съ образованіемъ не ниже средняго. Должности сельскихъ комиссаровъ предположено упразднить.

Для организаціи статистическаго отдѣленія земской управы приглашенъ приватъ-доцентъ тифлисскаго политехническаго института г. Конь.

Въ настоящее время земская управа занята распредѣленіемъ среди населенія сахара (второе распредѣленіе, для котораго полученъ вагонъ рафинада), керосина, мыла, соли и постваго масла. Ожидается распредѣленіе (третье) вагона кукурузы и муки, полученныхъ изъ Украины. Распредѣленіе продуктовъ производится черезъ посредство кооперативовъ и сельскихъ обществъ, гдѣ кооперативовъ нѣтъ. Для такихъ районовъ, какъ манглисскаго и бѣлоключинскаго, сообщеніе съ которыми затруднительно и гласные которыхъ не прѣзжаютъ въ Тифлисъ, управою оставлена причитающаяся имъ часть продуктовъ.

На-дняхъ земствомъ будетъ составленъ списокъ мировыхъ судей, которыхъ для уѣзда полагается 7. Въ числѣ прошеній, поданныхъ на должность мирового судьи, только 4 поданы юристами.

Земство въ Арменіи. Правительство Арменіи внесло въ парламентъ проектъ введенія земскихъ учреждений на тѣхъ же основа-

нiяхъ, на которыхъ они были введены въ Россiи временнымъ правительствомъ въ 1917 г. и въ Грузiи въ минувшемъ году. При этомъ проектируется новый административный передѣлъ существующихъ уѣздовъ, участковъ и селенiй.

Справочникъ объ аграрныхъ законахъ. Въ виду передачи земству Грузiи земельныхъ дѣлъ управленiй государственныхъ имуществъ, для мѣстныхъ земствъ представляется интереснымъ выпущенный на дняхъ министерствомъ земледѣлiя Грузiи „Сборникъ изданныхъ съ начала революцiи по 1 ноября 1918 г. законовъ, инструкцiй и разъясненiй по министерству земледѣлiя“ (положенiе о земельныхъ комитетахъ, о конфискацiи земель и пр.). Составлено юрисконсультomъ того же министерства, прис. пов. Л. Г. Асатиани.

ОПЕЧАТКА: Въ № 1 „Кавк. Гор.“ въ статьѣ Р. Левитъ: „Къ вопросу о правовомъ полож. фельд. персонала“ вкралась на стр. 75 существенная опечатка. Набрано: „въ случаѣ неестественной смерти“, надо—„въ случаѣ естественной смерти“.

Издатель: Глав. Комит. Союза Гор. Респ. Грузiи.

Редакцiонная Коллегiя:

Чл. Ком. С. Робакидзе.
А. Бритнева.
М. Смирновъ.

Отдѣль Народнаго Образованія
Союза Городовъ Республики Грузіи

заготовилъ нѣсколько десятковъ тысячъ

ТЕТРАДЕЙ

Городскія и Земскія самоуправленія могутъ выписать ихъ для своихъ школъ изъ склада (Армянскій базаръ, 6, Телефонъ 7—31).

ТЕТРАДИ 1, 2 и 3 ступеней для прямого письма.
ЦѢНА ТЕТРАДЕЙ въ складѣ 40 коп. штука.

Принимается подписка на 1919 годъ
НА ГАЗЕТУ

„БОРЬБА“

Органъ Центрального Комитета Соціалъ-Демократическ. и Рабочей партіи Грузіи.

Адресъ редакціи: Ермоловская, 9; тел. 3-61. Адресъ конторы: Дворцовая пл., пас. Тамамшева прот штаба; тел. 18-05.

Пріемъ у секретаря редакціи: отъ 11—1 дня. Контора открыта: отъ 9—2 ч. дня и 6—8 ч. в.

Подписная плата

На одинъ мѣсяць . . . 12 руб.
Отдѣльный номеръ . . . 80 к.

За перемѣну адреса.

Иногороднаго . . . 50 к.
Городского на городской . . . 50 к.

Плата за объявленія:

Впередѣ текста строка петита 1 р.
Позади текста . . . 80 к.
При повторныхъ объявленіяхъ скид.
Для социалст. партій, солд. орган.,
профес. демокр. орган. лицъ, ищущихъ труда 50% скидка.—

ПРИНИМАЕТСЯ ПОДПИСКА

— на 1919 годъ: —

НА ГАЗЕТУ

НАРОДНОЕ ЗНАМЯ

ОРГАНЪ ЗАКАВКАЗСКАГО ОБЛАСТНОГО КОМИТЕТА
ПАРТИИ СОЦІАЛИСТОВЪ-РЕВОЛЮЦІОНЕРОВЪ.

Условія подписки:

Въ Тифлисъ:	на 1 мѣс.	15 руб.
	на 3 „	40 „
Внѣ Тифлиса:	на 1 мѣс.	18 руб.
	на 3 „	50 „

Объявленія: передъ текстомъ строчка	75 коп.,
послѣ текста	50 „
траурныя	15 руб.

Контора открыта отъ 10 час., до 2 час. дня.

Адресъ редакціи и конторы—Грибоѣдовская, 5, третій этажъ. Телефонъ типограф. 5—09.

საქართველოს რესპუბლიკის

ქალაქთა კავშირის

სახალხო განათლების განყოფილება

ამით აცხადებს, რომ მას აქვს უკვე დამზადებული რამოდენიმე ათასი ცალი

რ მ ე უ ლ ი

ქალაქის და ერობის თვითმართველობებს შეუძლიათ გამოიწერონ თავიანთ სკოლებისათვის.

რეკლუაში საბ გვატია: პირფული, მითრე და პესაძე საყეს-სურის, ქართული და რუსული წერისათვის.

ცალი რმეულისა ელირება რმენ საყსოგში 40 კ.

მისამართი: თბილისი, სომხის ბაზარი № 6, ტელ. 7-30.

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის

ს გ ა მ ბ ა

იღებს ყოველგვარ საქმეებს შესასრულებლად ქართულ, რუსულ, სომხურს და აგრეთვე ევროპიულ ენებზე.

სცაბმას აქვს წიგნისაკაბმავი და სასაბავი მანქანები.

საქმეები სრულდება მეტად სუფთად და რქარა.

უასეები ზომიერი.

კანტორა ღია არის დილის 8 საათიდან საღამოს 4 საათამდე, გარდა კვირა-უქმე დღეებისა.

მისამართი: თბილისი, პუშკინის ქ. № 3. ტელ. 6-12.

2104/104

5 145 1919

მიიღება ხელის მოწერა 1919 წლისთვის

სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკის

„წვენი ქვეყანა“-ზე

გაზეთის ფასი: ერთი თვით 10 მან., სამი თვე 25 მან., ხელის მოწერა და განცხადებანი მიიღება დილის 10 საათიდან 3. მათამდე, საღამოს 5 - 7 საათამდე.

მისამართი: ქუთაისი, თბილისის ქუჩა, ფიჩხაძის სახლი.
ფოსტის მისამართი: ქუთაისი ფოსტის ყუთი № 39.

სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკის, სოციალ-დემოკრატიული და
სალიტერატურო გაზეთი

„საქართველო“

1919 წელი - წელიწადი მეხუთე - 1919 წელი

მორიგ მასალის გარდა გაზეთში დაიბეჭდება მასივ ბარნოვის
დიდი ისტორიული რომანი

„ბრწყინვალე წამებულები“

ბარნოვის ფასი: წლით - 150 მან., ნახევარი წლით - 75 მან.,
სამი თვით - 40 მან., ერთი თვით (მხოლოდ თბილისში) - 15 მან.

ხელის მოწერას, რომელიც გაზეთის ფასს გარდა კიდევ 10 მანეთს
შემოიტანს, მიეცემა წლის ბოლომდე ბარნოვი ჰიპოპოზის წიგნი

პროკურული ენერგია

მისამართი: თბილისი, სასახლის ქუჩა, № 5, ქართული ქარვასლა.
ფოსტის მისამართი: თბილისი, ფოსტის ყუთი № 76.
ტელეგ. მისამართი: თბილისი „საქართველო“. ტელ. 15-73.
კანტორა ღიაა დილის 9-3 საათამდე.

სტამბა ქალაქთა კავშირისა, პუშკინის ქუჩა, № 3.